झीगु तिसा ज्वलं

लेखक

ईश्वरमान सिन्या

एम्. ए.

(नेपाली इतिहास, संस्कृति व पुरातत्व)

प्रकाशिका

श्रीमती सावित्री सिन्या

लगनखेल, ललितपुर - ५

फोन. ५३४६५९

मुद्रक : विशाखा अफसेट प्रेस
न:टोल, ललितपुर - २०
फोन: ५३४२७७

कम्प्यूटर सेटिङ्ग : होम डेस्कटप
वालिफल, ललितपुर-१६
फोन : ५३४९८२

प्रकाशन साल : विक्रम संवत् - २०५५
नेपाल संवत् - १११८
इसबी संवत् - १९९८

प्रथम संस्करण : ५०० प्रति

मूल्य : १११/–

विषय-सूची

क्र.सं.	विषय	पृष्ठ
१.	तायो	१
२.	बुलिन	४
३.	नवरत्न व थ्वया महत्व	६
४.	यल कुमारी माजु - छगु अध्ययन	८
५.	तुकि	१३
६.	न्हातिका	१५
७.	पिउचा	१७
८.	न्यापु सिखः	१९
९.	तिलहरि	२१
१०.	कल्या	२३
११.	पुनायचा	२५
१२.	पयूँति	२८
१३.	तायो तुकि	३१
१४.	वहःया सिखः	३५
१५.	सिन्चा	३७
१६.	चाः	४०
१७.	शिर बन्दी	४२
१९.	कर्ण कुण्डलि	४४

२०. हृदय फो ४६
२१ कण्ठि ४८
२२ वह:या दुदंगु कल्लि ५०
२३ वह:या रुद्रामा: ५२
२४ ढुंग्री ५४
२५ लुँ सिन्ह: ५६
२६ चन्द्रहार ५९
२७ अंगू ६३
२८ सुता ६६
२९ मेखला ६८
२९ पाउजु ७०
३० चुल्या ७२
३१ 'मोतासा' (सँतफली) ७५
३२ तुति वकि ७७
३३ सुराहिचा ७९
३४ ग्रोगुल ८२
३५ लुँ स्वां ८४
३६ माक:सि ८६
३७ टिक ९०
३८ विजकनि ९२
३९ लुँ वह: व अन्य धातुया तिसात दयेकीगु
नेवा: परम्परागत ज्या: ९४

थःगू धापू

जिगु पूर्व जीवन गोफय थे जुल। थःगु अनिवार्य शिक्षा स्नातक पार याय् न्ह्यः सरकारी सेवाय् प्रवेश याय्माःगु जिगु बाध्यता खः।

जि भाषा बिद नं मखु साहित्यकार नं मखु केवल छम्ह नेपाली इतिहास संस्कृति व पुरातत्व बिषयया जि छम्ह बिद्यार्थी जक खः। छिकपिं सकलया न्ह्यःने "भ्गीःगु तिसा ज्वलं" मौलिक च्वसु नेवाः समाजया तिसाया ताजितयगु छगु बिबरण संग्रह जक खः। थ्व सफू पाठक तयसं पठन पाठन याना गनं मगा मचाःगु दःसा सुभाव बिया दी धैगु आशा याना।

थ्व च्वसुइ हनेबहःम्ह प्राज्ञ सत्यमोहन जोशी, पुरातत्व बिद मय्जु ऋद्धि प्रधान, प्राध्यापक डा. मुकुन्द अर्याल, बरिष्ठ कलाकार वत्स गोपाल वैद्य, सं. छत्र बहादुर कायस्थ, आंशिक प्रकाशक प्रेम कृष्ण ताम्राकार सकल यात थः थःगु क्षेत्रं बिया दिइगु मन्तब्य धापू, रेखाचित्रत भिंतुना व आर्थिक ग्वहालिया प्रति दुनुगलं निसें कृतज्ञता-ज्ञापन याना च्वना।

ल्हासिखः पायो, रक्षामा, धङ्गला व बाला आदि तिसा तय्गु अनुसन्धान याना हे च्वना तिनि। थ्व च्वसुयागु प्रुफ स्वयेगु, चित्रत बिया ग्वहालि याना च्यूपि सकल हितैषित नं धन्यवादया पात्र खः।

२०५५ साल, श्रावण २९। कृष्णाष्टमी

ईश्वरमान सिन्या
लेखक

प्राक्कथन

नेपाः देया केन्द्रविन्दु अर्थात राजधानि काठमाडौं खः । काठमाडौं उपत्यकाय् प्राचीन शहरत स्वंगू दु । थ्व स्वंगू शहर स्वनिगः या नामं प्रसिद्ध जुया च्वंगु दु । थ्व स्वनिगः नेपाः देया पर्यायवाची शब्द जुया च्वंगु दु । अथे जूगुलिं छुं दशक न्ह्यःचवः तक्क नं नेपाः धैगु हे नेपाः उपत्यका धया वया च्वंगु खः । थ्व उपत्यका आ गुगु रूपय विकास जुया वयांच्वंगु खः, व सः वसः दँ न्ह्योनिसें जक जुगु मखु । थ्व अवस्थाय् थ्यनेत निद्वः निद्वःत्या दँ पुले धुंकूगु दु ।

थनया अनेकौं जातिमध्ये नेवाः जाति छगु पुलांगु जाति खः । कमसेकम लिच्छविकालनिसें थ्व जाति थन वसोवास याना वया च्वंगु धैगु प्रमाणित ज्वी धुंकूगु दु । अझ, ज्यापुतेत ला थनयापिं आदिम जाति धाइ । गुलिं गुलिं विद्वान तयसँ थुमित किराती तय नामं स्वागु दु । ज्यापु जाति नेवाः समाजया छगू अभिन्न जाति खः ।

स्वनिगःया हावापानी व चा बुँज्याया लागि सापहे बाँला । उकिं थन कृषि उत्पादन आपालँ उन्नत जूगुलिँ थनया जनजातितय्गु आर्थिक अवस्था आपालँ बाँला जुल । उकीसँ भारत व भोट नापभ्कीगु व्यापार बाँलाक चलेजूगुलिं स्वनिगः यागु आर्थिक अवस्था आपालँ बाँलाना वन। गुकिंयाना थन सभ्यता व संस्कृति यागु नँ आपालँ बाँलाक उन्नति ज्वीफत ।

आर्थिक अवस्था सुदृढ मज्वीकँ सभ्यता यागु विकास वाँलाक ज्वांफैमखु । स्वनिग:या भोट व भारत लिसे वाँलागु व्यापार सम्बन्ध दूगुलिं मल्लकालय् थनयागु सभ्यता शिखरय् थ्यंगु ख: । व ईयात नेपा:या सांस्कृतिक इतिहासया स्वर्णिम युग धाइ । मध्यकालय् स्वनिग:लय नेवा: जाति यागु हे बसोबास आपालँ जूगु खनेदु । उवले यागु संस्कृति नेवा: तयगु देन ख:।

सभ्यतायात त:जि किसिमं प्रभाव याना च्वनी । भाय व ज्ञां निसें भौतिक विकास, अले नयगु चिजं निसे भेष भाषा व तिसा ज्वलं व कला, वास्तुकला व वाद्य वादन विकासया पूर्वाधार ख: ।

नेपा: देसय नेवा: तयगु विशिष्ट थाय दु । छुं दिन् न्ह्य: पिहाँ व:गु डा. देवेन्द्रराज उपाध्याययागु प्रतिवेदन कथं आतक्क नं फुक्क थनयापिं जनजाति मध्यय् नेवा: जाति सुसंस्कृतिं सम्पन्नपिं प्रमाणित याना त:गु दु ।

भाजु ईश्वरमान सिन्या यागु "भ्रीगु तिसा ज्वलँ" सफुति तिसाया विषय च्वया दीगु साप हे समय सापेक्षिक ताया गनतक लगेजू भ्रीगु मौलिक तिसायागु विषय थौं तक गुलि विस्कं माँ भायया सफूया हे रूपय सुनानं च्व:गु मदुनि । थ्व विषयलय वयक:यागु हे दकले न्हापाँयागु सफू ख: । नेवा: संस्कृतिया प्रवर्द्धनयालागि छगू ग्यसुला:गु पला: ख: धैगु भापिया च्वना । वयक:यागु थ्व प्रयासया लागि दुनुगलं निसें सुभाय विइ ।

थ्व सफू स्वया वलय् भ्रीगु नेवा: समाज साहित्य, कला व संस्कृति या पक्षय गुलि त:मि धैगु स्वत: सिद् । च्व:मिया धापुकथं

नेवा तिसा ज्वलं या ताजि त ख्वीता निसें ख्वीन्याता लगभग किसिमया दतं मल्या । गुलिखे तिसातला नां मसिया तना वने धुंकल जुइ वा चलन चल्तिई मवय: धुंकल । वयक: नं मुंका न्ह्यव्वया दीगु स्वी खुता तिसा तयगु नां नं गुलि खे चलन चल्तिइ मवे धुंकल वा आपासिनं मस्यू । गथे कि 'पयँति', 'हृदय फ्व, सुता, वुलिन, मोतासा आदि तिसा त: । साधारण मनूतयसं खनिगुला छखेहे छ्वये, नां तक नं न्यँगु खै मखु थयँ ताया ।

थ्व सफुतिइ संक्षिप्त कथँ न्ह्यब्वया त:गु तिसात गुलिखेला व्यवहारय मवय धुंकल । खालि मन्दिरय् व अभिलेखय जक वर्णन याना त:गु दु । वयक:नं थुपिं तिसा त थ:गु अध्ययन, अनुसन्धान व अन्वेषणया सिलसिलाय् पाठकवर्गतय्गु न्ह्य:ने तया बाँलागु ज्या याना दीगुदु ।

आशा याना: च्वमि भाजूं थ:गु अनुसन्धानयात न्ह्याका मेमेगु पिहांमव:निगु तिसा ज्वलं नं पाठक तयगु न्ह्यंने गुलिफत उलि याकनं तया विया दी धका वयकं: यागु थ्व भिंगु ज्यायात दुनुगलं निसें भिंतुना दु ।

ऋद्धि प्रधान
महानिर्देशक
युवा संस्कृति तथा खेलकूद मन्त्रालय
पुरातत्व विभाग
०५५ । ४। २७

भिंतुना !

पित्या लंकेत मनुखं नयेगु त्वनेगु याइथें समा:यायत तियेगू याइ । नयेगु यात नसा, त्वनेगु यात त्वंसा धाइथे तियेगु यात 'तिसा' धाइ । तिसा धइगु गुलिं सुयेगु, गुलिं क्वखायेगु, गुलिं, न्हयायगु ज्वलंत जुइ । थी थी तिसाया थ:थ:गु दर्शन व इतिहास दइ ।

झी पूर्वज पिनसं छयला वंगु थी थी तिसाया दर्शन व महत्व व इतिहास सिइकेगु, थुइकेगु उद्देश्यं छम्ह विद्वान भाजुं छगू सफू च्वया पिथनेगु कुत: याना दीगु दु । थ्व सफूया नां "झीगु तिसा ज्वलं" ख: । थ्व सफूया च्वमि भाजु ईश्वरमान सिन्या ख: । थ्वयक: पुरातत्त्व विभागय् त:दं मछि सेवा याना दीम्ह व्यक्तित्व ख: ।

च्वमि जुं थ्व सफुतिइ झी पूर्वज पिनसं छयला वंगु ३६ ताजि तिसाया खँ थम्हं सिउथें बयान याना दीगु दु । थौं या परिप्रेक्षय तिसाया खँला छ्खे हे नां तकं मसिइ धुंकूगु इलय थ्व सफूया थ:गुहे महत्व दु । थुजोगु महत्वपूर्ण सफुतिं तिसाया बिषय विस्तृत रूपं अध्ययन, अनुसन्धान याइपिन्त आपालं प्रेरणा बिइ ।

च्वमिया च्वसा न्हयाना च्वनेमा:, हाकनं मेगु सफू पिथने फयमा:, यक्व यक्व जिगु भिंतुना ! अस्तु ।

ने.सं. १११८ दिलागा: वृहस्पति वा:
मन्द हिति - ६, यल, नेपा ।

छत्र वहादुर कायस्थ
संपादक तथा प्रकाशक
"नेपाल संस्कृति" लय् पौ ।

तिब खँ

मानव जातिया सभ्यता व संस्कृतिया क्षेत्रया तिसायागु नं छगू अतिकं महत्वपूर्णगु बिशेष स्थान दुगु जुया च्वन। अले नेवा: जातियागु बिकास क्रमय् नं नेवा:त गुलि गुलि सुसभ्य (CIVILIZED) व सुसंस्कृत (CULTURED) जुजुं वल, इमिसं तिसायागु नं बिकासक्रम न्ह्याका यंकूगु जुल। इमिसं तिसायात शोभा, अलङ्कार व लक्षणया रुपय् थ:पिनिगु शरीरस थी थी कथं छायेपीगुया ल्यू ल्यू , थ:पिन्सं हना वया च्वंपि देवदेवीयात तक नं सश्रद्धा भक्ति भावं थी थी कथंया तिसां तीकेगु थितिरीति नं न्ह्य: ब्वयाहल, अफ इमिसं नख: चख: जात्रा बलय् थायेगु बाजा गाजा यात तकनं थी थी तिसां छाय्पा याना: ब्वज्या क्यनेगु परम्परा नं दयेकूगु जुल। थुकियागु हे छगू दसू यल देशय् (ललितपुरस) दँय दँसं नौ बाजा थाना: न्यकू प्वीगु जात्रा ज्वीबलय् न्यकू बाजायात थी थी रत्न व स्वाँफ्व:या तिसां फयांफको छाय्पा याना हइगु , अथेहे स्वंगु दमोखिंयात नं महाकाली , भैरव व कुमारीया ख्वा:पातं प्वीका: उकी किकिंपा, तीख, तायो, सिख:मा: आदि तिसां क्वखायेका हइगु भीसं थौं तकनं स्वया हे वयाच्वनागु जुल। थथे बाजा गाजा यात तक्क नं थीं थी तिसां तिइका ब्वज्या याइगु जात्रा बिश्वय् हे गनं दै मखु थें च्वं। थुकि नं सीदु नेवा:तय्गु समाजय् तिसाया गुजोगु महत्व व बिशेषता दु धइगु।

तिसायागु हे प्रसङ्गय् भीगु अतिकं लोकं ह्वा:गु 'राजामति' च्वंगु लोक म्येय् दुथ्याका त:गु तिसाया ताजिनं दसूया निम्तिं थन न्ह्यथने बह:जू , गथे कि

तह्नि थकूँया तायो दु , चीह्नि थकूँया पायो दु
राजामति या विजकनि दु।

विजकनि मदुम्ह कला: जित: मयो बुबा
हया ब्यु राजामति चा।

थुकी तायो, पायो व बिजकनि नांगु स्वता: ताजि तिसा दुथ्याना च्वंगु दु। थुकिं नं उगु इलय् नेवा: समाजय् तिसायागु थुजोगु महत्व व बिशेषता धइगु सी दु। तिसा बिषयक थुजोगु खँ नेवा:समाजय् यक्वों ल्यें ल्यें पुया च्वंगु जुल।

तर थौ भ्फीगु नेवा:समाजय् नं इलं ह:गु परिवर्तनं याना: तथा आधुनिकीकरणं याना: पुलां पुलांगु लक्षणगु अतिकं बांबांला:गु तिसा गुलिं लोप जुजु वना च्वन, गुलिं बेचल्ती जुजु वनाच्वन, गुलिं आर्थिक दृष्टिकोणं दयेके हे मफैगु स्थितिनं वया च्वन। थथे जूबलय् भ्फीगु नेवा: समाजय् गुजोगु गुजागु तिसा दु, अले व तिसा गुजोगु भ्वजय्, पुजाय्, समारोह व उत्सवय् तीगु ख:, उजोगु तिसाया आकृति रुप लक्षण गथे च्वं धइगुया तथ्याङ्क व बिबरण लगत (DOCUMENTATION) तक नं कायम जूगु खने मदु।

थौं थुजोगु हे तथ्ययात वा: चायेका हनेबहम्ह: पासा ईश्वर मान सिन्या जु नेवा:जातिया तिसायात कया तँ दँ मछिया अध्ययन, अन्वेषण व अनुसन्धान याना: थुगु अतिकं महत्वपूर्णगु "भ्फीगु तिसा ज्वलं" नांगु सचित्रगु सफू च्वया घूगु जुल। जिं स्वयबलय् थुजोगु सफू भ्फीगू माँ भाषाय् सुनानं पिकागु खने मदुनी थें च्वं।

अले थुजोगु खोजपूर्ण सफू पिथनेगु ज्याय् जि नं थुकी थ:म्हं फुगु चा:गु छुं भति ग्वाहालि यायेखन, थ्व जिगु लागी त:धंगु सौभाग्य धायेमाल। जिके पूर्ण बिश्वास दु, नेवा: तय्गु सामाजिक-सांस्कृतिक (SOCIO-CULTURAL) जीवनयागु अध्ययन व अन्वेषण याइपिं स्वदेशी वा बिदेशी बिद्वान व विदुषीपिनिगु निम्तिं थ्व सफू अतिकं उपयोगी सिद्ध जुइ धइगु। नेवा:तय्गु लागी जा थुगु सफू स्वये मात्र हे जातिय् गौरव ब्वलना वइगु जिं ताया।

अन्तय् जिगु धाय्गु थ्व हे दु कि हने बहम्ह पासा ईश्वरमान

सिन्या जुया च्वसां हानं नं मेमेगु खोजपूर्ण सफू पिदनी तिनि धइगु। वयकःयात आपलं आपलं सुभाय्।

प्रेमकृष्ण ताम्राकार

१२ वडा चक्रबहील, नौ द्वं बालकुमारी स्थान
यल (ललितपुर)
ने.सं. १११८ गुँलागा श्री कृष्ण जन्माष्टमी।

मन्तव्य

श्री ईश्वरमान सिन्या जिं म्हस्यूम्ह गाक्कं घनिष्टम पासा खः । वयकः नापं जिगु परिचय थ्यंमथ्यों स्वंगुदशक निसें दःसां अप्पो घनिष्टता व सम्वन्ध दुगु नं भिंन्यादँ पुला वने धुंकल । पुरातत्व विभागय स्वंगु दशक ज्या याना वयकः नं नेपाया अप्पो थासय्, भारत जापान व श्रीलङ्काय नापं नेपाली संस्कृति व पुरातत्वयागु बाँलाक प्रचार प्रसार यायगुलि सफल जुया दिगु दु ।

नेपाया कलात्मक शहर ललितपुर लुँ हिटि त्वाया उच्च श्रेष्ठ, शिक्षित व कुलिन वंशय जन्मय् जुया श्री इश्वर मानजी यात जिं स्यूसां निसे नेपाली संस्कृतिया विविध पक्षय रुचि तइम्ह खः व विषय न्हु न्हुगु अनुसन्धान या यां वयकः नं विभिन्न भाषाय न्ययगु च्वसुत च्वया पाठक तयगु जिज्ञासु व अनुसन्धाता तयगु लागी प्रकाशयाना विइ धुंकुगु दु ।

जिपिं निम्ह सियागु नापलात कि खँ अप्व जुइ मखु नेपाली संस्कृतियागु विभिन्न पक्षय् वयागु विकास व वर्तमान संस्कृति उकि लागु प्रभावय्हे जक अपो खँ जुइ । वयकः यागु विद्वता, लिपि यागु यल नगर यागु ननि चुक गल्ली गल्ली दुगु मूर्तित व शिलालेख तय्गु विषयला वयकः छम्ह विश्व कोष हे धासां ज्यू । अन्य सुनानं मस्युगु प्रकाशित मयानीगु मूर्तिकला त नं वयकःनं सम्वन्धित विशेषज्ञ तय्त क्यना ब्यूगु दु । सुनानं वयकः यात उकिया जस ब्यूगु दु धाःसा सुनानं खुरुक्क थम्हं जक जस कागु नं दु । वयक नापं थ्व पक्तिकारं यल चापा गां आदि थाय्या विषय् आपालँ खँ स्यना कयागु खः । यल नगरया आपाल चित्रकला व मूर्तिकलात स्वय्गु सौभाग्य नं जिं वयकः या पाखें कयागु दु ।

न्हुगु छुं याय छुं सयके धैगु खँ ल्हाइपिन्त वय्कः नं ज्यू ज्यान बिया थः थम्हं लगेजुया क्यना विइगु स्यना विइगु व अले उँकिहे उत्साहित याका विइगु ।

जिगु अनुरोधय् त्रि.वि.केन्द्रीय संस्कृत विभाग पाखें स्नात्तकोतर

पार याय् धुंकूपि छात्र छात्रा तय्त नेपाली संस्कृति व अंग चित्र कला, प्याङगां यागु संस्कृति व डयां दयकेगु (आ लोप जुइगु अवस्थाय् थ्यंगु यात) थम्हं हे यंका किपा कायकय् ब्यूगु नं खः । ज्या याय्गु जस मकास्य वयकः नं "कर्मण्येवा ऽधि काराऽस्ते" यात धात्थें व्यवहारय् हया ब्यूगु दु ।

प्रस्तुत ग्रन्थं 'भ्रीगु तिसा ज्वलं' वयकः यागु ताहागु ई यागु अध्ययन अनुसन्धानय् दत्तचित्त याइ पिन्सं हे थजःगु ग्रन्थ प्रकाश याय्गु सक्षम जुई ।

न्ह्यःब्वगु ग्रन्थय् नेवाः समाजय् प्रचलित व हालय तना वने धुंकुगु वा धार्मिक ज्याः खँय् जक प्रयोग ज्वीगु स्वीप्यता तिसा तय्गु ताजि तय्गु विस्तृत वर्णन प्राचिनता व उकिया विषय नेवाः समाजया धारणा नं खने दु । तायो वुलिन, न्हातिका, पय्ति, मो-तासा थय्जाःगु थौं मनुतयस् लोमंके धुंकुगु तिसातयगु परिचयनं नेपाली इतिहास संस्कृति व कला या विद्यार्थितयगु तधंगु खाचो तरे याःगु जक मखु भविष्यया पिढिं तय्त नं ज्ञान सुरक्षित याना ब्यूगु दु ।

रेखा चित्रंयाना ग्रन्थय् सुने सुगन्ध जूं वंगु दु । थ्व ग्रन्थ यागु स्वागत सम्पूर्ण सम्वन्धित मनूतय्गु पाखें जूहे जुइ । थजाःगु ग्रन्थ प्रकाशित याना वयकः नं नेपा व नेपाली संस्कृति व जिज्ञासु तय्त तधंगु गुण लगेयाना ब्युगु दु ।

वयकःयागु कलमं थजःगु न्हून्हूगु ग्रन्थ त प्याहा वय फय्मा नेपाली संस्कृतियागु श्री बृद्धि जूं जूं वनेमा परमेश्वरं वयकःयात थुके पाखें प्रेरणा ब्यू ब्यूं वनेमा व वय्कःयात सफलता मिले जुजुंवनेमा धइगु शुभकामना नापं थम्ह पासा यात धन्यवाद व वधाइ ब्यू ब्यूं कलम थन हे दिके । अस्तु

२०५५ भाद्र, कृष्णाष्टमी

डा. मुकुन्द अर्याल
प्राध्यापक
त्रि. बि. बि., संस्कृति बिभाग

छ्वाचा नुगः खँ

नेपाया पुरातत्व व संस्कृतियागु आपलं ज्ञान व अनुभव दुम्ह भाजु ईश्वर मान सिन्याजुं च्वया दयूगु अन्वेषणात्मक सचित्रगु सफू नेपाल भाषा संस्कृतिया धुकुतिइ छगु अमूल्यगु उपलब्धि जूगु जिं तायका। अथेला 'तिसा' धालकि (छगू अमूल्यगु) थ्व नाप न्ह्याम्ह नं परिचित। मचा निसें ज्याथा जिथी तकयानं तिसा नाप ला व लुसिया थें सम्वन्ध दया च्वनीगु,गथे कि मचा जंकू वलय चाःचा, ज्याः जंकू वलय् पुनायचा सुइकीगु थिति रीति दु।

अथेनं भीगु समाजय् न्हापा प्रचलनय् वये धुंकुगु व आ थौं तकनं प्रचलनय् वया च्वंगु तिसा या ताजि, कलात्मक आकृति, लक्षण, उपयोगिता व थ्वयात दयकीगु प्रविधि आदि विषयस भीके म्हो हे जक ज्ञान दु। थ्वहे तथ्ययात वाः चायेकाः भाजु ईश्वरमान सिन्याजुं थ्व विषयस तं दँ मछिया अध्ययन, अन्वेषण व अनुसन्धान याना च्वया द्यूगु थुगू सफू भीसं स्वये खन, ब्वने दत, अले भीसं भीगु संस्कृतिया हे छगु प्रतीक जुया च्वंगु भीगु तिसायागु महत्व व विशेषता थ्वीके खन।

थुगु सफू ब्वने वलय् भी पुर्खाजनपिन्सं भीगु समाजयात ब्वलंकाः सुसंस्कृत यायेत थी थी कथंया तिसायात गुकथं आविष्कार यानाः छ्यलेगु यात धइगुया ल्यु ल्यु, थुजोगु तिसा नाप स्वापू दुगु भीगु संस्कार, कर्मकाण्ड, देवपूजन, नखः चखः, भ्वय उत्सव, व विश्वास आदिया रोचक प्रसंग व विवरण नं ब्वनेवलय् नेवाः जातिया छगु बिस्कंगु म्हसीका (IDENTITY) नं खने दैगु जुयाच्वन। खला नेवाःतय् संस्कृतिया छायपा जुया च्वंगु गुलिखे पुलांपुलांगु तिसा थौं लोप हे जुया वने धुंकुगु नं जुल अथवा गुलि प्रचलनय् मवेनं धुंकल, अथेनं थुगु सफूतिइ च्वंगु

विवरण व किपा ब्वने खनाः, स्वये खनाः तिसाया विधालय् भ्मी गुलिखे तःमि धकाः भ्मीत स्वतः गौरव जुया वइगु जुल ।

खतु तिसा धाये वं हे भ्मीपि मध्ये आपासिया मनसं थ्वयात छाये पीगु समाः ज्वलंथें जक तायेका च्वनेफु, अले लोक व्यवहारय् धाइ नापं "नया प्राण, तिया शोभा"। तर तिसा विषयक थुगु सफू ब्वने वलय् तिसायाहे माध्यमं नेवाः तय्गु सामाजिक व आर्थिक संरचना, धार्मिक प्रवृत्ति, व सांस्कृतिक मान्यता व सार नं सीकेगु थ्वीकेगु आपालं हलं ज्वलं ल्यें ल्यें पुया च्वगुं भ्मीसं खनी । अभ्म थुगु सफूतिइ लिच्छविकालंनिसें मल्लकाल तकया दुने ब्वलना च्वंगु तिसायागु विकास क्रम नं खने दया च्वनी । उकें तिसाजक धयानं मज्यू, तिसा कःघाना तःगु भ्मीगु जातीय गौरवयागु इतिहास नं अतिकं महत्वपूर्ण जूगु दु ।

छता खँ भ्मीगु समाजय् च्वमि भाजुं आपालं दुःख सियाः मेहनत यानाः अन्वेषणया ज्या न्ह्याका सफूया पाण्डुलिपि तयार याइ । तर थुजोगु सफू छापेयाना पिकाये मफया च्वनी, पिकयाबीपिं प्रकाशन संस्थात नं मदया च्वनी । तर तःधंगु सौभाग्यया खँ धाय माल, भाजु ईश्वरमान सिन्या जुं च्वया द्यूगु थुगु सफू छापे यायेत धाःसा यल (ललितपुर) थैना चक्रबहीलया छम्ह अतिकं श्रद्धावानम्ह भाषा व संस्कृति प्रेमी कल्याणमित्र दाता हनेवहम्ह भाजु प्रेम कृष्ण ताम्राकारजुं देव हे चूलाके हःगु जुल । वयकः ताम्राकारजु स्वयं छम्ह कला मर्मज्ञम्ह कलाकार खः । वयकलं थुगु सफू पिकायेत फुकथंया याना द्यूगु आर्थिक ग्वहालि व योगदान आपलं च्वछाये बहः जुल ।

अन्तय थुजोगु अतिकं उपयोगी सिद्ध जूगु सफू च्वया द्यूम्ह भाजु ईश्वरमान सिन्याजु यात आपलं आपा सुभाय् !

यल, बखुबाहाः
ने.सं.१११८ गुँलाथ्व ८

सत्यमोहन जोशी

समर्पण

प्रातः स्मरणीय पूज्य माताश्री स्वर्गीय
रत्नप्यारी सिन्याया
चिर शान्तिया कामनायासे
वय्कःया चरणकमले थ्व जिगु चिकिचाधंगु कृति
सभक्ति देछाया ।

२१ श्रावण २०५५
श्री कृष्णाष्टमी

- ईश्वरमान सिन्या

तायो

प्राचीन मध्यकाल निसें नेवा: जातिं हनावइच्वंगु छगू जात्रा यलया बुंग:द्यो अर्थात लोकेश्वरया रथ जात्रा ख: । बुंग:द्योथें यँय् सजीव कुमारी रथय् तया: याइगु रथ जात्राया नां कुमारी जात्रा ख: । बुंग:द्यो जात्रा लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेव व आचार्य बन्धुदत्त निम्ह जाना: न्ह्याका थकूगु ख: ।

बुंग:द्यो व कुमारीद्योयात ग:पतय् क्वखायेका त:गु लुँयागु थी थी तिसात मध्यय् छताजि तिसाया नां "तायो" ख: । थ्व तिसा निम्ह द्योयात नं क्वमखाकुसे मगा:गु लुँयागु नौ नागया तिसाया दथ्वी च्वनिगु ख: । थ्व "तायो" तिसा क्वखायेत ज:ख: विशेष याना भ्रंग: स्वांया कलात्मक बुट्टा किया त:गु लुँयागु पातां स्वाना तइ । बुंग:द्योयात क्वखायेका त:गु "तायो"या ज:ख:या पाताय् गरुडया मूर्ति किया त:गु दु । कुमारीद्योयात क्वखायेका त:गु "तायो" या ज:ख:या पाताय् कलात्मक म्हय्खाया मूर्ति कियात:गु दु । बुंग:द्योया बाहां (बाहन) गरुड जूगुलिं बुंग:द्योयात समर्पण यानात:गु तायोया ज:ख: स्वानात:गु पाताय् कलात्मक गरुडया मूर्ति कियात:गु ख:। थ्वथेंतुं कुमारीद्योया बाहां (बाहन) म्हय्खा जूगुलिं कुमारीयात देछायात:गु "तायो"या ज:ख: स्वानात:गु पाताय् कलात्मक म्हय्खाया मूर्ति किया त:गु ख: ।

यलया जुजु श्री निवास मल्लया राज्यकालय् बुंग:द्योयात द्वहल पियात:गु धलोतयागु आरति थलस बुंग:द्योयात आरति बीबले ब्वनिगु आदित्य हृदय स्तोत्र यागु छपु श्लोक कियात:गु दु । व थथे ख:-

"नम: सवित्रे जगदेक चक्षुषे
जगत्प्रसूतिं स्थिति नाश हेतवे
त्रयीमयाय त्रिगुणात्मक धारिणे
विरिञ्चि नारायण शंकरात्मने : ॥"

बुंग:द्योयात छायात:गु "तायो"या ज:ख:या पाताय् उत्कीर्ण गरुडया बुट्टां थ्व श्लोकयात प्रमाणित या:गु दु । "गरुड" श्री विष्णु भगवानया बाहन ख: ।

मध्यकालय् लोकंह्वापिं बुंग:द्यो, कुमारीद्यो अथेहे तलेजु, मातृकागणपिन्त लुँयागु "तायो" छायेगु ज्या जुजु, रानी व राजपरिवार, गोष्ठी व श्रद्धालुजनपिंसं यानावंगु खने दु । यें, यल, ख्वपया दीपंकर बुद्ध भगवानयात नं लुँयागु थी थी तिसाया नापं "तायो" क्वखायेका त:गु दु । द्योपिंत छाइगु तिसातय्गु नां थथे खने दु - १. तायो २. हृदयफो ३. कण्ठि ४. पँय्ति । लुँयागु 'तायो' तिसा द्योयात जक छाइगु मखु, मनुखं नं तियेगु या: धइगु खँ तस्सकं लोकंह्वा:गु राजमति म्येस थथे उल्लेख जुयाच्वंगु दु-

"त:धि थुकुंया तायो दु, चिधि थकुंया पायो दु
हाय बुबा राजमतिचा.............................. ।"

"तायो" तिसायात मल्ल जुजुपिंसं नं तस्सकं सम्मान या:गु खँ मल्ल जुजुपिनिगु स्मारक (लुँयागु मूर्ति, धलौतयागु मूर्ति व लोहंयागु मूर्ति) पाखें सीदु । तायो तिसा तियात:गु मल्ल जुजु व रानीपिनिगु मूर्ति छुं छुं न्ह्योब्वये -

१. यें लाय्कू हनुमान ध्वाखा देगु तलेजु देग:या न्ह्योने जुजु प्रताप मल्ल व रानीयागु लुँयागु मूर्तिइ "तायो" तिसा क्वखायेका त:गु दु ।
२ पशुपति देग:या न्ह्योने जुजु प्रताप मल्ल व रानीपिनिगु मूर्तिइ नं "तायो" तिसा दु ।
३. गुहेश्वरी च्वंगु जुजु प्रताप मल्ल व रानीपिनिगु लुँयागु मूर्तिइ नं "तायो" तिसा दु ।
४. यल लाय्कूया न्ह्योने खम्बाय्च्वंगु जुजु योगनरेन्द्र व रानीपिनिगु लुँयागु मूर्तिइ नं "तायो" तिसा दु ।
५. चाँगु नारांद्योया न्ह्योने जुजु भूपालेन्द्र मल्ल व वया रानीपिनिगु धलौतयागु मूर्तिइ नं "तायो" तिसा दु ।

लिच्छविकालया छगू तिसाया नां "कण्ठि" खः । थ्व "कण्ठि"पाखें "तायो" तिसाया बिस्तार जूगु खःला धैथें च्वं । थ्व "तायो" तिसाया प्राचीनताया दसू "यलया स्वंगः दमोखिं" खः । "यलया स्वंगःदमोखिं" धइगु दँय्‌दँसं मतयाः कुन्हु नगर परिक्रमा याइगु न्यकुबाजा अर्थात नौबाजाया मूलगु बाजा स्वंगः खिं खः । थ्व स्वंगः खिंस क्रमसः काली, भैरव व महालक्ष्मीया ख्वाः ब्वयातइ । थ्व काली, भैरव व महालक्ष्मीयात तिइका तइगु तिसात मध्यय् मूलगु तिसा हे "तायो" खः । लुँयागु तिसा 'तायो' या बुट्टा प्यखें खुसिलिं लुइ, निखें च्वामुइ, ब्याः प्यंगू वला जुइ । थ्व "तायो" तिसा ग्वःलाःगु ल्याखं सिसाफल व षटगुणं पारंगतम्ह लक्ष्मीया प्रतीक थें च्वं । थ्व तिसा क्वखायेत कलात्मक लुँयागु पातां स्वाना तइ । थ्व सिद्ध आयु लक्षणं सम्पन्नगु तिसा खः । उकें मखा इहि याइबले, बाह्राः पिकाइबले, इहिपा जुइबले मिसामचायात न्यया जूसां तायो, हृदयफो, कण्ठि, पँय्‌ति नांया तिसां तिइका वयाच्वंगु गनं गनं खने दनि ।

बुलिन

नेपा:या पुलां जाति मध्यय् छगू नेवा: जाति नं ख: । नेवा: जाति गुलि सभ्य, गुलि सम्पन्न धइगु खँ मल्ल कालय् नेवा: जातिं नइगु नसा, पुनिगु वस: व तिइगु तिसां क्यं । मल्लकालय् नेवा: जातिं तिइगु तिसा लुँ, वह:यागु ख: । मिसातय्सं तिइगु तिसात मध्यय् छ्यँनय् तिइगु नांदंगुं तिसात मध्यय् छताजि तिसा लुँयागु शिरबन्दी ख: । छ्यँनय् तिइगु तिसा जूगुलिं थ्वयात शिरबन्दी धा:गु ख: । थ्वथेंतुं मल्लकालय् छ्यँनय् तिइगु मेगु छताजि तिसा नं दु । थ्व तिसाया नां "बुलिन" ख: । "बुलिन" नाम तिसा छगू कथं चितिक्क च्वंगु लुँयागु कलात्मक उत्कृष्ट तिसा ख: ।

मिसातय्सं तिइगु लुँयागु शिरबन्दी थें जा:गु "बुलिन" तिसा नं परम्परागत तिसात मध्यय् छगू ख: । खानदान व उच्च परिवारं युग कथं ल्वयक लुँयागु तिसां तिइगु मूल्य मान्यता सामाजिक संस्कारं ब्वलनिगु ख: ।

नेवा: जातिया मिसातय्सं छ्यँनय् तिइगु लुँयागु कलात्मक "बुलिन" धइगु तिसाया नां जिं ने. सं. १०८९ वि. सं. २०२५ सालरिखे न्यनागु ख: । थ्वहे सालं पुरातत्व विभागं मित्र राष्ट्र मेक्सीकोया अनुरोध कथं नेवा: जातिया तिसा, वस:या चित्रत छायेपिया छ्व:गु ख: । थथे छायेपिया छ्व:गु तिसात मध्यय् जित: तस्सकं प्रभाव लाकूगु तिसाया नां ख:- "बुलिन" । उकें थ्व नेवा: जातिया मौलिक तिसा हे जुइमा: धइगु जिगु अनुमान ख: । थुजोगु श्रृंगार कलाया बिचा: या:म्ह व तिसा निर्माण या:म्ह लुँकमि (कलाकार) निम्हं धन्यवादया पात्र ख: धका भा:पिया । नेपा: दें धैगु प्यंगू वर्ण व स्वीखुता जातिया केब धाइ । थ्व स्वीखुता जाति मध्यय्

नेवा: जातिं छ्यूयला वंगु व छ्यूयला च्वंगु लुँ - वह:या तिसात ख्वीता निसें चय्ताति दु । थ्व जिं थ:गु अन्वेषणं लुइकागु ख: ।

सिद्धहस्त समाजसेवी बुह्रा- पाकापिं मुना: मचातय्‌गु बौद्धिक स्तर ब्वलंकेत 'हँय् थकालि कि खेँ थकालि' धका वाद-विवाद याकिइगु जित: आ: तकं लुमंनि । खेँ श्रृष्टिया छगू ग्यसुला:गु खाद्य पदार्थ ख: धइगु खँ सकसिनं मसिउगु मखु । बाग:खेँ बान्की लुइका: कलात्मक बुट्टा किया: दयेकात:गु थ्व "बुलिन" तिसाया प्राचीनता खेँ थें हे पुलां धायेगु पह:जक मखु मिसातय्‌गु न्ह्यप्पु नं मिजंतय्‌गु न्ह्यपुया बद्धि ख: धका क्यनेगु कुत: धायेछिं । नेवा: भाय्‌या खँग्व: धुकू पुइका स्वयां "बुलिन" खँग्व: हे दुथ्याका त:गु मदु । उकें विद्वान कोषकारपिंत प्राचीन नेपालया लुँ,वह:या तिसातय्‌गु नां दुथ्याके मा:गु खँ नं इनाप याना च्वना ।

थ्व"बुलिन" तिसां तिइबले मस्युपिंसं शिरबन्दी हे धाइ । दथुइ सिन्चा, ज:ख: स्वंग: खेँग्व: बान्की बुट्टा भतिचा ताहा:कथं बाग:खेँया आकृति पिज्व: अर्थात मसिनुगु लुँयागु सिखलय् खेँग्व: बुट्टाय् सिन्चाया ज: ख: अतिकं श्रृगार कलां जायाच्वंगु तिसा ख: । थ्व "बुलिन" तिसां नेवा: जातिया ऐतिहासिक गौरव न्ह्यब्वया च्वंगु दु ।

नवरत्न व थ्वया महत्व

विश्वय् अनेक तत्वत लखंलख दँ तक संयोग व वियोग जुजुं प्राकृतिक अनुकुलताया, वातावरण अनुकुलताया वातावरण पाखें परिष्कृत जूगु ठोस भागयात रत्न धाइ । रत्न धैगु गुंगू दु । थ्व गुंगू रत्नयात संस्कृत भाषं नवरत्न धाइ । नवरत्नया नां हिरा, मोति, पन्ना, माणिक, भिंपु, नीर, गोमेल, पुष्पराज व ल्हसुन खः । थुकी प्वाल्ल थीगु, तेजया अविनासीपन व स्थीरता दइ । थ्व नवरत्नया थःथःगु गुण दु । थ्वहे गुणं याना नवरत्न विश्वय् वहुमूल्य जूगु खः ।

थ्व नवरत्नया प्रयोग मनुखं गुबले निसें शुरु यात धैगु न्ह्यसःया लिसः बिये फुउगु मदुनि । विश्वय् दकोसिनं पुलांगु ग्रन्थया रुपय् मानय् यानातःगु आर्य ग्रन्थ ऋग्वेदया न्हापांगु मण्डलया प्रारम्भ अष्टकया न्हापांगु सुक्तया प्यंगू पावय् नवरत्नया नां न्ह्यथनातःगु दु । थ्वथेंतुं वैदिक धार्मिक ग्रन्थत अथर्ववेद, यजुर्वेद, उपनिषद्, रामायण, महाभारत, स्मृति आदि प्राचीन आर्य साहित्यय् नवरत्नया नां, गुण, उपयोग, मालेगु परीक्षण यायेगु अनेक विधिया बयान यानातःगु दु । ग्रह दोष व दिन दशा भिंकेगुया लागी थी थी रत्न थुनाः अंगू दयेका न्ह्यायेगु खँ नं च्वयातःगु दु ।

थ्वया लिपा कौटिल्यया अर्थशास्त्रय् नं मनुखं व्यवसायीया रूपय् नवरत्नयात महत्व बिउगु खँ बयान यानातःगु दु । महाकवि कालिदासं नं कुमारसम्भवय् हिमालय रत्नया खानी धका बयान यानातःगु दु । खः नं खः भीगु नेपाः देया सम्पूर्ण उत्तरखण्ड रत्नया भूमि खः । अले भीगु देया सुदूर पूर्व उत्तर लागाय् लाःगु ताप्लेजुङ्ग जिल्लाया कुम्भकर्ण निसें पश्चिम दार्चुला तांक्लाकोट तकया सम्पूर्ण भूभागय् रत्नया रत्न लायातःगु दु धाइ । थुजाःगु विलुप्त अवस्थाय् लानाच्वंगु रत्नया खानीत म्हसीका रत्नत पिकाये फत धाःसा नेपाःदेया अर्थतन्त्रय् तःजिगु ह्यूपाः वइ अर्थात विकास जुइ । ज्योतिषशास्त्रय् नवरत्नयात जन्म निसें मसीतलें

स्वापू दुगु खँ च्वयात:गु दु । नवरत्नया जुजु हिरा ख: । तस्सकं तस्सकं अनमोलगु हिरा नं दु । हिरा मध्यय् कोहिनूर हिरा विश्वय् दकले नांजा:गु ऐतिहासिक हिरा ख: ।

शाक्यमुनि गौतम बुद्धया पितृ देश कपिलवस्तु, जन्मभूमि लुम्बिनीया थ:गु हे ऐतिहासिक महत्व व महिमा दु । जि न्हापा वि.सं. २०२४ सालं निसें त:दँ तक्क पुरातत्व विभागपाखें उत्खनन् व अन्वेषणया ज्याय् संलग्न जुया वनाबले बहुमूल्य नवरत्नत खनागु लुमंसे व: । तिलौराकोटय् नं कार्नेलियनं, जास्पर, वान्देद स्टोन कृष्टल आदि ऐतिहासिक तिसाय् प्रयोग जुयाच्वंगु खना । थुकिं नवरत्नया त:जिगु गुण व महत्वं वहुमूल्यया रूप का:गु स्पष्ट सी दु । जुजुपिनिगु श्रीपेचय् (राजमुकुटय्) व देव देवीया मुकुटय् हिरा थुनातइगु व थी थी तिसा दयेका नवरत्न थुना देव देवीयात तिइकीगु व मनुखं नं तिया जुइगु चलनं नवरत्नया गरिमा व महिमा न्हियान्हिथं च्वजाया वयाच्वंगु दु । थ्व हे नवरत्नया त:जिगु विशेषता ख: ।

यल कुमारी माजु छगू अध्ययन

अभिलेखया ल्याखं नेपालय् कुमारी द्यो मानेयायेगु चलन लिच्छवि जुजु मानदेव (प्रथम) या राज्यकाल निसें न्ह्याना वयाच्वंगु खने दु । थ्वया न्ह्यो नं माने यायेगु चलन दयेफु । थ्व अनुसन्धानया विषय जुल । थौंकन्हे स्वनिगलय् कुमारी द्योयात त:जिक हना वैच्वंगु दु । येंय् ला जुजु जयप्रकाश मल्लं कुमारी द्योया रथ जात्रा दँयदँसं न्ह्याकेगु परम्परा हे दयेका थकल । थ्व जात्रा थौंतक नं चले जुयाच्वंगु हे दु । यलय् बुंगद्योया न्हवं व रथजात्रा जुइबले कुमारीद्यो नं ब्वये हयेगु परम्परा दु । थ्वथेंतु ख्वपय् नं राजकीय पर्वय् कुमारी द्यो ब्वये हइ । थथे येँ, यल व ख्वपय् इलय्-ब्यलय् पतिं ब्वये हयेमा:पिं कुमारी द्यो कलाकारतय्सं दयेका त:पिं मूर्ति मखु । थुपिं म्वा:पिं कुमारी द्यो ख: । म्वा:पिं कुमारी द्यो विशेष याना वज्राचार्य कुलया म्हचाय्मचा जुइ । थुमित कुमारी माजु नं धा: । थन चर्चा याये त्यनागु यल देशया कुमारी माजुया बारे ख: ।

यलय् कुमारी माजु हखबाहा:या वज्राचार्यतय् म्हचाय्मचा जक जुइ । थुमित धुस: नं धा: । हखबाहा:या संस्कृत नां: लक्ष्मीकल्याण वर्म संस्कारित रत्नाकर महाविहार ख: । थ्व बाहा:यात थौंकन्हे ह:बाहा: जक नं धा: । थौंकन्हे कुमारी माजु जुया च्वंह्म आजु धर्मरत्न वज्राचार्यया छ्यय्मचा ख: । थ्व मचा दत्या जक दुबले कुमारी द्यो जुया बिज्यागु ख: । थौंकन्हे कुमारी माजुया उमेर खुदँ दत न्हूम्ह कुमारी द्यो ल्यइगुया विधि विधानया खँ आजु धर्मरत्न बज्राचार्यं कनादी कथं न्ह्यब्वया च्वना ।

नेवा: जातिया दुने कुमारी द्योया त:धंगु भूमिका दु । नेवा:तसें कुमारी द्योयात म्वा: द्यो नं धा: । मोहनिबले वा महानिपिं, खुन् मजुउनिंपिं, इहि मयानिपिं म्ह्याय् मचातय्त कुमारी पूजा याइगु चलन थौंतक नं दनि । थथे कुमारी पूजा याइबले १ म्ह, ३ म्ह, ५ म्ह, ७ म्ह, निसें १०८ म्ह तक तया नं विशेष रूपं पूजा याइपिं दु । थुकिइ

न्ह्याह्मसिया म्हचाय्‌मस्त जूसां जिउ । थुमित मोहनिया नवमी व दशमी निन्हु जक पूजा याइ । मूलम्ह कुमारी द्योया पूजा न्हिया न्हिथं जुइ । आ थ्व मूलम्ह कुमारी द्योया विधि विधान पाखे वने ।

कुमारी द्यो जुयाच्वंम्ह खुन जुल कि, थी मत्यः (रजस्वला) जुल कि न्हूम्ह कुमारी द्यो ल्यइगु परम्परा दु । दकले न्हापां कुमारी द्यो याये मन दुपिं हःबाहाःया गुरुजुपिंसं थःम्हचाय्‌मस्त बाहालय्‌ ब्वये हइ । थथे ब्वये हःपिं मध्यय्‌ यल तलेजुया पुरोहित, गुथि संस्थानया प्रतिनिधि व हखबाहाः संघया प्रतिनिधि च्वना यल तलेजुइ यनाः स्वम्ह मचा जक ल्यइ । थ्व स्वम्ह मचायात जुजु श्री ५ या वडागुरुजुया छेंय्‌ ब्वना यनि । थुकिया सूचं न्हापा हे वडागुरुजुयात सूचंया रूपय्‌ ग्वय्‌ तयेयनेमा । कुमारी द्योया लागी ल्यया हःपिं स्वम्ह मचायात वडागुरुजुया कलाः गुरुमां नं परीक्षण यायेत बिज्याहुँ धका लसकुस याना बिज्याइ । थुबले ग्याना म्हां धका ख्वइपिंत लित छ्वया हइ । अले गुरुमां लिसे वंपिं मचातय्‌त सर्वगुण सम्पन्न खः मखु परीक्षण याना बिज्याइ । थ्व परीक्षणया मूखँ शरीरया सम्पूर्ण अंग ठिक जू-मजू, द्यनिगु, दनिगु, फयेतुइगु, च्वनिगु, नइगु लक्षण व मुद्रा सम्बन्धी ज्ञान खः । थुलि खँया परीक्षण याना गुरुमां नं यलया कुमारी द्यो ल्ययेगु ज्या क्वचायेका बिज्याइ । अले गुरुमां नं ल्यया बिज्याम्ह मचायात सिन्हः तिकाः माःगु विधि याना बिदा बिइ । अले थःगु छेंय्‌ हया बिज्याहुँ धका सम्मान तयाः हनेमाःगु जुल ।

थथे बडागुरुजुया थासं ल्यया हःम्ह न्हूम्ह कुमारी द्योयात शुभ दिनया साइत कयाः तलेजुया मूल पुजारी राजोपाध्यायया छेंय्‌ आह्वान पूजा जुइ । थ्व पूजाय्‌ शास्त्रीय पद्धति कथं दशकर्म विधि जीवन्यास पर्यन्त बिइगु खः । पूजा सिधलकि राजोपाध्याया छें निसें हःबाहाः तक बाजागाजा तया जात्रा याना हयाः कुमारी द्योछेंय्‌ लसकुस याना दुकाइ । थ्व कुन्हु निसें अनिवार्य रूपं न्हि न्हि कुमारीमाजुयात समय ज्वलं तयाः आरति याना पूजा यायेमाःगु जुल । थथे पूजा याइबले समाःयाना तिसा तिइकेमाः । थथे तिइकिइगु तिसाया नां थथे खः-

१. लुँयागु कलात्मक तायो
२. अपराजिता लुँस्वांया कण्ठि
३. वह:यागु त:पुगु कलात्मक सिख:
४. वह:या कलात्मक नागमा:
५. वह:या मोह:मा:
६. वह:यागु लप्पाय् तिइगु कल्या:
७. वह:यागु कलात्मक जन्त्र
८. वह:यागु कलात्मक मौ (वाइ)
९. वह:यागु प्याखं अंगू
१०. वह:यागु कलात्मक तुतिबकि
११. वह:यागु मुण्डमाला
१२. वह:यागु कलात्मक जबि ।
१३. लुँयागु चाचा
१४. लुँयागु दृष्टि, सिन्ह: आदि ।

नेपाल सम्बत १११७ चैत्र शुल्क अष्टमि कुन्हु यलदेया आस्था व श्रद्धाया प्रतीक सजीव कुमारी माजुया विषये छुं खँ सीके माल धा:गुलिं छुम्ह प्रोफेसर डा. मुकुन्द अर्याल व वय्क:या पासा क्रिस व दनपिंत कुमारी द्योया द्योछेँय् ब्वना यंकागु जुल । थुबले पूजा यायेत तिसां तिइकिइगु व पूजा विधि नं स्वये खंगु जुल । तिसां तिइकिइगु तिसा व शरीरया अंगया नां थथे ख: ।

१. लुँया चाचा-जो न्हाय्पनय् तिइगु ।
२. वह:या नागमा:, मुण्डमा:, सिख: ग:पतय् क्वखाइगु ।
३. लुँया अपराजित स्वां, वह:या सिखलय् स्वानात:गु क्वखाइगु ।
४. कलात्मक वह:या कल्या: ज: ख: लप्पाय् न्ह्याइगु ।
५. कलात्मक वह:या मौ (वाइ) ज:गु ख:गु नाडिइ न्ह्याइगु ।
६. वह:या प्यांखँ अंगू निपाल्हा:या चोला पतिं व अंगूपतिस न्ह्याइगु ।
७. वह:या कलात्मक तुकिबकि ज:गु ख:गु पालिइ न्ह्याइगु ।
८. वह:या कलात्मक जबि जँय् चिइगु ।
९. लुँयागु कलात्मक तायो छ्यातिइ तिइगु ।
१०. वह:या कलात्मक जन्त्र ग:पतय् क्वखाइगु ।
११. लुँयागु दृष्टि सिन्ह: कपालय् तिइगु ।

थुपिं तिसात नेवा: जातिं छ्यला वयाच्वंगु शास्त्रीय लक्षणं युक्त मौलिक व दार्शनिक तिसा ख: । थ्व तिसाया ऐतिहासिक, सांस्कृतिक मूल्य मान्यता त:जि । थ्व तिसाया गौरवमय प्रतिष्ठा, दैवी प्रभाव व आकर्षणया खँ ल्हानां मब्या: ।

थ्व कुमारी द्योयात थी थी धर्म माने थाइपिं सकल नेवाःतय्सं श्रद्धा व भक्तिं माने याः । राजकीय सम्मान प्राप्तम्ह कुमारी माजुया प्रसाद जावलाजात्राबले श्री ५ महाराजाधिराज सरकारपाखें नं ग्रहण याना बिज्याइ । थ्व कुमारी माजुयात पित हयेत बाजागाजा तया द्योकुसां कुइका पूर्ण राजकीय सम्मानं हयेमाः । धात्थें धायेगु खःसा थ्व कुमारी माजु धार्मिक सहिष्णुताया प्रतीक खः ।

थथे कुमारी द्यो जुइ धुंकूम्ह म्ह्यायमचा मेले बिया छ्वये भजिउ धाइ । बिया छ्वःसां भाःतया छ्यँ न्ह्यइ धाइ । उकें कुमारी माजु जुयाः अवकाश प्राप्त जुलकिं भविष्यय् जीवन यापनया लागी अक्षय कोष दयेकाः लय् लय् भत्ता बियेगु व्यवस्था दयेकेमाःगु खने दु । थ्व खँय् यल उपमहानगरपालिका पाखें बिचाः यायेमाः ।

विशेष याना थ्व कुमारीयात यलं बुंगःद्योया न्हवं निसें जात्रा सिमधतले व बुंगं यलय् बिज्याचकिबले पित ब्वये हयेमाः । थ्व कुमारी द्यो च्वना बिज्याइगु फलचायात कुमारी फलचा धाइ । थौंकन्हे तःपुखू लिक्क च्वंगु कुमारी फलचायात कुमारीपाटी धका च्वयेगु याना हःगु दु । थथे च्वयेगु औचित्य मखु ।

कुमारी माजुयात नेवाः जातिं गुलि श्रद्धा भक्ति तः धयागु खँ नेवाःतय्सं थौं तक हनावैच्वंगु मूल्य मान्यता खः । प्रत्येक नेवाःतय्सं थःगु दशकर्म अर्थात मचा जंक्वः, बसुका, कय्तापुजा, इहि, ब्याहा (इहिपा), ज्याःजंकु, आदि ज्याखँय् कुलया परम्पराकथं पुरोहित, थकालि, थकालिनकिं नं माःगु ज्या क्वचायेके न्ह्यो कुमारी द्योया पूजा छ्वयेमाः । कुमारी द्योया प्रसाद ग्रहण यायेवं तिनि संस्कार कर्मया ज्या क्वचाइ । थथे कुमारी पूजा अष्टमातृका पीठय्, बाहाः बाहालस स्थापित कुमारी द्योया थाय् पूजा वनिपिं नं दु । थ्व सजिव कुमारी द्योया थाय् थ्यंक वनेत थाकुया थथे याःगु धाइ ।

न्ह्यागु जूसां कुमारी माजु धार्मिक समन्वयया भूमिका निर्वाह याना बिज्याना च्वंम्ह श्रद्धा भक्ति व आस्थाया द्योतक ख: । थुकिं नेवा:त धइपिं म्वा:द्योयात नं माने याइपिं सभ्य जाति ख: धइगु खँ थुयेका बिउ ।

तुकि

नेपाः गाःया आदिवासी नेवाःत नेपाः देया छगू पुलांगु जाति खः । नेवाः जातिया मिस्तय्सं तिइगु लुँयागु तिसात मध्यय् छताजि तिसाया नां खः "तुकि" । थ्व तिसा नेवाः जाति दुने स्वंगूगु दशक न्ह्यो तक बाज्यः पुले धुंकूपिं स्यस्यःनी, मालनी, ज्यापुनी, उदाय्नी, कसाःनी, तमोनी, पुंनी, सायमिनी, कौनी, नौनी आदि जातं निपा न्हाय्पनय् नं भ्व: भ्व: लुँयागु "तुकि" अगतिं (न्हि न्हि) सुया जुइगु चलन दनिगु खः । "तुकि" तिसा निगु कथंया दु-सादा व बुट्टा किया तःगु । बांलागु व लोवनापुसे च्वंगु लुँयागु तिसात नध्यय् "तुकि" तिसा नेवाः समाजय् तस्सकं लोकँ व्हागु खने दु ।

न्हापा "तुकि" तिसां तिया जुइपिं नेवाः समाजया प्रत्येक जहान परिवारय् बाज्यः बंपिं मिस्त मध्यय् म्होनि सच्छिम्हय् स्वीप्यम्हया ल्याखं खने दु । थुकिं सीदु- "तुकि" तिसा धैगु परिवारया औकात वा आर्थिक सम्पन्नताया छगू दसि खः ।

"तुकि" तिसा ल्यासेपिं नेवाः मिस्तय्सं तिइगु तिसा मखु, बाज्यः बय्सस थ्यने धुंकूपिं मिस्तय्सं जक तिइगु थ्व छगू पुलांगु तिसाया नमूना खः । थ्व तिसां तिइगु चलन गुलि पुलां धैगु खँ अनुसन्धानया विषय तिनि । अथे नं पुलांगु किपाःत अध्ययन यायेबले भिंन्हय्गूगु शताब्दी रिखे निसें लुँयागु तुकि तिसां तिइगु चलन वये धुंकूगु खने दु । थ्व लजगाःया नं खँ खः । भिंन्हय्गूगु शताव्दी निसें भिंगूगु शताव्दी तक नेपालय् लजगाः धैगु बन्दव्यापार, कृषि व जागीर खः । लजगाःया आम्दानी नखः चखः, गुथि, जात्रा आदि हना ल्यं दतकिं व धेबां लुँयागु तिसा दयेका तइगु उबलेया चलन खः । न्हापा आः थें धेबा बचत याना तयेगु बैंक मदु । उकें लुँयागु तिसा दयेका तइगु खः । लुँयागु तिसाया बारे थी थी खँत्वा खँभाय् नं दु ।

१. नया प्राण, तिया शोभा ।

२. दैबले तिसा, मदैबले नसा ।

"तुकि" तिसा शुद्ध नेपा:या नेवा:तय्गु त:जिगु तिसा ख:, मेमेगु जन जातितय्गु मखु । थ्व "तुकि" तिसाया प्रचार नेपा:देया स्वनिगलय् जक मखु, स्वनिगलं पिने गां गांमय् तकं थ्यंगु खने दु- मूलत नेवा: बस्तिइ ।

"तुकि" तिसा दयेकिइगु तरिका नं थीथी कथंया दु -

१. चाक: सिन्ह: थे लुँयागु चक्काया दथुइ प्वा: तया दयेकिइगु तुकियात "सादा तुकि" धाइ ।

२. तायोथेंतुं निखेंसं च्वका लुइका तायो तुकि लुँया कलात्मक तुकि ने.सं. ९२४ साल तक मिस्तेसं तियेगु याना त:गु खने दु । थ्वयात "तायो तुकि" धाइ ।

३. चाक: सिन्ह: थें लुँयागु चक्काया सिथय् छचाखेरं गो गो बुट्टा थकया दयेका त:गु तुकियात "पलं तुकि" धाइ ।

"तुकि" तिसा विशेषत नेवा: मिस्त मध्यय् बाज्य: थ्यने धुंकूपिंसं तिइगु छताजि तिसा ख: थें प्रौढया बय्सस थ्यने धुंकूपिं मिजंतय्तनं "तुकि" तिसां तिइकिइगु चलन दु । थ्व विशेषत: ल्याय्म्हया बय्सं पार याना प्रौढया बय्सस थ्यना काय्मस्त तामम्वा:पिं परिवारतय्सं प्रौढया बय्सस थ्यने धुंकूपिं मिजं मस्तय्गु सुस्वास्थ्य व दीर्घायुया कामना याना जवगु न्हाय्पंया च्वकाय् छपा जक तुकि तिसां तिइकिइगु चलन दु । थ्व तिसायात "न्हातिका" धाइ । थुकिं मिजं मस्तय्गु दीर्घायु जुइ धैगु जन विश्वास दु ।

नेवा: संस्कार कथं मिजं वा मिस्तय्सं बय्सयात ल्वय्क तिइगु तिसा नं दु । न्ह्याग्गु हे तिसा जूसां उमेर पाक्व जुया व: लिसे थम्हं तिया तइगु तिसां मृत्यु पश्चात थ:गु काज क्रिया यायेत आर्थिक रूपं ग्वहालि जुइगु भा:पिया सितिमितिं थ:गु तिसा म्हासे यायेगु स्वइमखु । थुकिया कारण: लुँयागु हे तिसा जूसां थ्व नगद ख: धैगु अवधारणा खने दु ।

न्हातिका

नेवाः समाजय् मिजं मचातय्‌त तिइकिइगु लुँयागु छताजि तिसाया नां खः- 'न्हाति' । थ्व तिसायात गुलिसिनं 'न्हातिका' धाःसा गुलिसिनं "न्हातिकाः" नं धाः । नेवाः जाति बाहेक मेमेगु जातिया नं मिजं मचातय्‌त "न्हातिका" तिइकिइगु चलन दु । उमिसं न्हातिकायात "कुमाल" धाइगु खः ।

"न्हातिका"–मिजं मचातय्‌गु ताआयु (दीर्घायु) या कामना यासे तिइकिइगु छताजि तिसाया नां खः । थ्व न्हाय्‌पनय् सुइकिगु मुन्द्रचाः थें ज्याःगु तिसा खः । मुन्द्रिचा जवगु खवगु न्हाय्‌पंया क्वय् सुइकिइगु तिसा खः। तर न्हातिका मिजं मचातय्‌गु जवगु न्हाय्‌पंया क्वय् सुइकिइगु तिसा खः । न्हापा न्हापा "न्हातिका" लुँयागु स्वहि जक चाहिका तइगु खः । लिपा मिजंमचातय्‌त सुइकिइगु न्हातिचास भिंपु व मोति नं थुनेगु याना हःगु धाइ । थ्व तिसाया स्वरूप थथे खः- जवं खवय् स्वहि म्वये हिइका चौले लाक्क दथुइ भिंपु निखे निगः मोति थुना तइ ।

थ्व तिसां तिइकिइगुया न्हापांगु उद्देश्य -रोग, व्याधिं व भूतप्रेत पिशाचपाखें जुइगु संकष्ट पाखें संरक्षण यायेगु खःसा, निगूगु उद्देश्य- ताआयु (दीर्घागु) व भविष्यया उज्वल तारा जुइमाः धैगु कामनाया प्रतीक खः ।

नेवाः जातिं मचातय्‌त गबलें लुँया प्यूचा, गबलें जंकुचाःचा, वहःया दुदंगु कल्लि, पय्‌तिं, सुता, तायो, तुकि आदि तिसां तिइकिइगु व न्ह्याकिइगु याना वइच्वंगु विधिया महत्वपूर्ण भूमिका दु । थ्वथेंतुं मिजं मचातय्‌त जक तिइकिइगु लुँयागु "न्हातिका" तिसाया नं तःजिगु महत्व दु ।

"न्हातिका" तिसा दको मिजं मचातय्‌त तिइके हे माः धइगु मदु । बहुसंख्याय्‌ काय्‌मचात दुपिंत थ्व तिसां तिइके माः धैगु अनिवार्यता मदु । विशेषत थ्व तिसा काय्‌मचात दःसां नं गुलिं बुइसाथं सिइपिं, मचाबलय्‌ हे सिइपिं मचातय्‌ मां-बौपिंसं ज्योतिषीतय्‌गु सल्लाह कथं थः काय्‌मचात म्वाकेगुया लागी साइतय्‌ लुँयागु न्हातिका तिसां तिइकेगु याना वइच्वंगु खः । थ्व चलन स्वनिगलय्‌ जक मखु पहाड, मदेश, तराई प्रदेश थ्यंक व्यापक रूपं प्रभाव लाःगु खने दु ।

वाल कल्याणया लागि महत्वपूर्ण तिसा जुया हे मेमेगु जाति नं अनुशरण याःगु जुइ धका अनुमान यायेछिं । नेवाः जातिं थें क्षेत्री, चौधरी, अहिर, बनियां व मेमेगु छु छु जन जातिं थः काय्‌ मचातय्‌त "न्हातिका" अर्थात्‌ "कुमाल" तिसां तिइकिइगु याना वइच्वंगु दु । थुकिया विस्तृत अनुसन्धान जुइमाःगु ताया । थुकिं थीथी जन जातिया सभ्यताया इतिहास निर्माण यायेत बः बिइ ।

पिउचा

झीगु समाजय् ४ गू वर्ण ३६ गू जाति दु धाइ । थ्व खँयात माने यायेगु मयायेगु मनूतय्गु विवेक विचारया खँ ख: । झीगु समाजय् बूसां निसें सी धुंका तक नं थ:थ:गु संस्कार कथं कर्म-काण्ड यायेमा: । संस्कारया दुने यायेमा:गु कर्म काण्ड नं सभ्यताया छगू विशेषता ख: । नेपा: देया थी थी जाति मध्यय् नेवा: जातियात नं सभ्य जाति धाइ ।

नेवा: जातिं हना वइच्वंगु कर्म-काण्ड मध्यय् झिगू मूल संस्कार दु । थ्व १० गू मूल संस्कार मध्यय् छगू "छैथि" ख: । थ्वयात "छैथि" कर्म-काण्ड नं धा: । "छैथि" धैगु मचा बुइगु (जन्म जूगु) खुन्हु कुन्हु यायेमा:गु कर्म-काण्डयात धाइगु ख:।

नेवा: समाजय् छैथि कुन्हु अर्थात मचा बूगु खुन्हु कुन्हु चित्रलेखा वया: ह्याउँमचाया कपालय् भाग्यरेखा कीया वनिगु खँ विश्वास याना वइच्वंगु दु । थ्व हे विश्वासं छैथि कुन्हु चच्छिं मत च्याका तयेमा: धका मत (पाल्चा मत) च्याका तइ ।

झीगु नेपा:दे धार्मिक भावनां विकसित जूगु राष्ट्र ख: । थन धार्मिक सहिष्णुता दु । थन शिव (महाद्यो), विष्णु, बुद्ध, सूर्य, चन्द्रया मूर्तियात थ:थ:गु पहलं माने याना वयाच्वंगु दु ।

झीगु समाजय् नव धातुयात थी थी द्योया प्रतीक कथं नं माने याना वइच्वंगु दु । उदाहरण - "लुँ" यात विष्णु भगवानया प्रतीक, सिज:यात महाद्योया प्रतीक, "वह:" यात चन्द्रमाया प्रतीक आदि । उकें मखा छैथि कुन्हु खुन्हु दुम्ह "ह्याउँमचा" यात विधिवत भिंचाम्ह ह्याउमचायात 'चुल्याचा' न्हचाकेगु धका लुँयागु 'पिउचा' न्हचाकीगु झीगु संस्कार धर्मया उदय लिसे विकसित जुउगु अनुमान यायेछिं । थ्व लुँयागु 'पिउचा' छैथि कुन्हु निनिम्हेसिनं विधिवत भिंचाम्ह ह्याउँमचायात

नादिइ न्ह्याकीगु तिसा खः । थ्व संस्कार छखें निनि व भिंचाया दथुइ मैत्री भावना क्वातुकीगु खने दुसा, मेखें-विष्णुया अंश भाःपाः लुँयागु "पिउचा"न्ह्याकेगु याना वःगु खने दु । "पिउचा" न्ह्याकेत याइगु विधियात छैथि धाइ । छैथि कुन्हु याइगु विधिया संक्षिप्त थथे खः ।

मचा बूगु खुन्हू कुन्हु निनियात सःतके व्छइ । निनिम्हं मचायात छैथि यायेत वसः, वा, जाकि, किसलि ज्वना वइ । बहनि जुलकिं मचा तयातःगु कोथाय् छैथि यायेत बँ इली । अजिचां धर्म मण्डः च्वयाः वा, जाकि मण्डः, मण्डः पतिकं तइ । उकिया द्योने कलश, सुकुन्दा स्वाइ । मण्दः पतिकं मत च्याकेत पाल्चा (चिकं, इताः तयातःगु चायागु सलिं) स्वनि । निनिम्हेसित मण्डःया दथुइ फये तुकी । अजिं मचा निनिम्हेसित लः ल्हाइ । निनिम्हं मचा कयाः मुले तया चिकं बुइकी । चिकं बुइके सिधलकिं न्हुगु प्वाकलं, भोत (लं) फिकी । याये माको पूजा याइ ।

सकसिनं दक्षिणा छायेके बी । अले सकसितं प्रसाद धका चाकुमह्रि, फलफूल आदि इना बी । पाल्चाय् मत च्याकी । चित्रलेखा वया भाग्यरेखा च्वया वनी धका मत स्याये मजिउ, चच्छिं च्याकेमाः धाइ । "छैथि" पूजाया ज्या क्वचायेकेत "ह्याउँमचा" निनिम्हेसिनं मचाया बौयात लःल्हाके बी । अजिं दक्षिणा काइ । ह्याउँमचा लःल्हाये सिधलकिं छैथिया ज्या क्वचाइ ।

थ्व छैथि बिधिं छु सी दु धाःसा- ह्याउमचायात षटज्योति लायेमाः धैगु कामना याइगु खने दु ।

न्यापु सिखः

लुँयागु तिसात मध्यय् छ्यँनय् तिइगु छताजि तिसाया नां खः "न्यापु सिखः" । नेवाः समाजय् थ्व न्यापु सिखंः तिसा मिसा मस्त मेल अर्थात पयनं बिया व्छइबले जक तिइकीगु तिसा खः । उकें थ्व तिसाया महत्व नं सुला च्वंगु खनेदु ।

जीव धैपिं पञ्च तत्वया प्रतीक खः । पञ्च तत्व धैगु लः, फय्, सर्गः, मि व पृथ्वी खः । उकें मनुखया जीवन नं पञ्च तत्वय् आधारित खः । गथे कि पञ्चामृत, पञ्चसुत्र-का (पसूका), पञ्च रत्न आदि लक्षणया प्रतीक खः । उके सुं नं जीवात्माया जीवन थ्व पञ्च तत्वं (ब्वनी) सृजना जूगु दु । मानव मृत्यु लिपा नं थ्व हे पञ्च तत्वय् दुसुना वनिइ ।

थ्वहे खँ लुमंके बीत मिसा मस्तय् छ्यँनय् न्यापु सिखः तिसां तिइका बिया व्छयेगु याःगु खनेदु । थ्व भी पूर्वजपिनि दूरदर्शिता खः ।

नेवाः समाजया दुने विशेष याना सभ्य व तःजि परिवारय् जक लुँयागु न्यापु सिखः तिइका बिया व्छयेगु याना वैच्वंगु खः । न्हापा चीम्हि परिवारय् लुँ सियाः तःगु न्यापु सिखः न्यये कया तिइका व्छइगु नं चलन दु धैगु ज्याथ-जिथिपिनि म्हुतुं न्यनेदु ।

थ्व सिखःया नां "न्यापु सिखः" धाःसां गुलिगुलिं सिखःया कचा न्यापु जक मखु, च्यापु सिखः तया नं दयेका तःगु खनेदु । अष्ट-मातृकाया प्रतीकया रूपय् जव न्हसपन रिखे स्वपु, खव न्हसपन रिखे स्वपु व न्ह्योने व लिउने छपु छपु याना च्यापु सिखः माः हना

त:गु नं दु । थुकियात बौद्धिक, वैदिक व सांस्कृतिक दृष्टिं अध्ययन यायेबले न्याय, मिमांसा, सांख्य, योग, वेदान्त व वैशेषिक दर्शन युक्त खनेदु ।

न्ह्याक्व सिख:पु द:सां न्यापु सिख: हे नां जुया च्वंगु दु । न्यापु सिख:या विस्तार पञ्च कुमारीया मान्यता सिर्जना जुउगु नं खयेफु ।

थ्व तिसा भी नेवा: संस्कारय् मिसा मस्त इहि यायेबले, बाह्रा तयेबले व बिया छ्वयेबले नं छ्यला वया च्वंगु सकल पाठकतय्‌गु न्ह्योने दोहरे याये मालि मखु ।

"न्यापु सिख:" नेवा: समुदायस लोकं व्हागु तिसाया ताजि जुया नं समाजया च्वय न्ह्यच्ब्वया कथं कुलिन शैव, बौद्ध संस्कार पद्धतिइ ला व लुसिया थें सम्बन्ध खनाहे च्वनागु ख: ।

तिलहरि

"तिलहरि" धैगु ग:पतय् क्वखाइगु कलात्मक लुँयागु छताजि तिसाया नां ख: । थ्व तिसायात तिलहरि नं धा: । थ्व तिसा नेवा: समाजय् सधुवापिंसं (अर्थात भा:त दनिपिं मिस्तयसं) ह्याउँगु प्वत्या मा:या दथुइ तया क्वखाइगु ख: । थौंकन्हे अप्पो धैथें मिस्तय् सारीया रंग अनुसारया प्वत्यामा:या दथुइ तिलहरि तया क्वखाइपिं नं दु । थ्व तिसा इहिपा याइम्ह मिजं पाखें (बिबहा) बियाहैम्ह मिसाया ग:पतय् क्वखायकीगु मा: ख: । उकें थ्व तिसायात सौभाग्यया चिं नं धा: ।

"तिलहरि" तिसा गुबले निसें झीगु समाजय् प्रवलनय् वल धैगु खँया आतक्क अभिलेख लुया व:गु मदुनि । अथेनं थ्व तिसाया प्राचीनता नेवा: क्षेत्री, ब्रम्हु व शुद्र जाति थ्यंकया समाजय् विधिवत रूपं गुबले निसें इहिपा यायेगु व्यवस्था सिर्जना जुल-उबले निसें थ्व तिसाया आबिष्कार जुउगु ख: धका धायेछिं ।

नेवा: समाजय् नेपाल सम्बत १०५० रिखे तक न्याग: वा न्हसग: गौ बाँलुइका त्याया दथुइ कँ बुट्टा लुइका स्वयेहे लोवनापुसे च्वंक दयेका तइगु ख: । दकले न्हापां थ्व तिलहरि परि-कल्पना याना दयके ब्यूम्ह ग्राहक व कलाकार लुँक:मि भाजु निम्हेसितनं सुभाय् देछायेगु औचित्य खना ।

तिलहरि नेपाल सम्वत १०९० रिखे निसें धा:सा त:धंगु व ताहा:गु कलात्मक तिलहरिया पलेसा म्हो जक लुँया बचा:धंगु जक दयेका ग:पतय् क्वखाइगुलि गुलिसनं परम्परायागु ढाचां तियेगु चलन जुया च्वंगु खनेदु । थौ म्हिग चिकिचा धंगु ग:पतय् सत्तिक्क

क्वखाइगु तिलहरियात गुलिं क्षेत्रीतय्‌सं घतेसि धायेगु चलन व:गु खनेदु । थुकियात नेवा: समुदायय्‌ थें ब्रम्हु, क्षत्री व वैश्य जाति घटेसि नं धायेगु स्वभाविक ख: । न्हापा न्हापा नेवा:तय्‌सं थ्व तिलहरि तिसायात फँसिग्व: घाना तिसा नं धाइगु चलन ज्याथा-जिथितय्‌गु म्हुतुं न्यनेदु ।

तराइ प्रदेश पाखे तस्सकं लोकं ह्‌वागु तिसा 'मंगल सुत्र' ख: । थ्व उमि ब्याहायाइम्ह मिजंनं ब्याहा याना हइम्ह मिसायात व इलय्‌ मंगल सुत्रया रूपय क्वखायेकीगु ख: । थ्व तिलहरि बचाधंगु दयेका त:गु (घटेसि) तिसायात सौभाग्यया प्रतीकया रूपय्‌ छ्‌यला च्वंगु ख: । वर्तमान इलय्‌ वया तिलहरि व नेवा: सामाजिक (सांस्कृतिक) संस्कारय्‌ छगू क्वातुगु सम्बन्धं अपोसित इहिपाया प्रभाव बियावइ च्वंगु दु ।

नेवा: समाजय्‌ (ब्याहा) इहिपा यायेगु पक्का यायेत ब्याहा याइम्ह मिजंया पाखें बिया हइम्ह मिसा मचायात ग्वय्‌बिये कुव्छयेगु चलन दु । थौंकन्हे ग्वय्‌बियेकु छ्‌वइबले भुइसिन्ह:, ह्याउँ सिन्ह:, ह्याउँ चुल्या, ह्याउँ सचिका, लुँसिन्ह:या नापं तिलहरि तिसानं तया छोइगु चलन जुया वल ।

विधवापिसं तिलहरि तिसा क्वखाये मजिउ धका क्वखाइ मखु । छायधा:सा तिलहरि लुँया कलात्मक तिसा सौभाग्यया त:जिगु प्रतीकताया रूपय्‌ व्यापक कथं छ्‌यला वैच्वंगु खनेदु । खास याना तिलहरि तिसा सर्वप्रथम भा:तम्हं थ:कलायात थ:गु हे ल्हातिं क्वखायेका थकूगुलिं व सिना वन कि मिस्तय्‌सं पूर्व घटना लुमंका तिलहरि तिसा छ्‌ता तिइगु त्याग याइगु चलन नं खनेदु ।

कल्या

नेवाः समाजय् मुक्कं नेवाः समुदाय मध्यय् स्यस्यः समूहया मिजं मस्तय् इहिपा न्यात कि सर्वप्रथम भमचा जुइम्हेसिगु छँ न्हापा जूसा लाखाकु व्छ्येमाः । लिपा लगभग स्वंगू दशक न्ह्यःनिसें गुलिसिनं, गुलिसिनं अद्यापि शैव, वैष्णव, शाक्त व बौद्ध सम्प्रदायपिंसं लाखाकु काल बिल याना च्वनतिनि । च्वय् न्ह्यब्वया कथं नेवाः समाजय् बिया छ्वइपिन्सं सच्छिइ खुगू च्यागू प्रतिशत जक साविक विधि व्यवहार याना वया च्वंगु अनुमान यायेछिं ।

भ्री अप्पो धैथें नेवाः समुदायया जःपिनिं म्ह्याय् मस्त काल बिल अर्थात इहिपाया अवसरय् मिजं पाखें विधिवत ग्वय्कु व्छइगु व्यापक चलन दु ।

नःलिम्ह भमचा जुइम्ह मिसायात मिजं पाखें गुरुजुपिं छम्ह नापं कल्या न्ह्याकेतः लुँ बा वहःया कल्याकु छ्वइ । थ्व छगू मिजं पाखें इहिपा क्वछीत भौमचा जुइम्ह मिसायात लुँ चुल्यां न्ह्याकीगु प्रक्रिया विधिवत चलय् जुयाहे च्वंगु दु । भ्रीगु संस्कारया ज्याभ्वः सम्पन्न याये न्ह्यो थःगु रिति थिति कथं कल्या धैगु तिसा लक्षणया कथं मिजं मिसाया इहिपा क्वछिइगु भूमिका दु धैगु खँ स्वतः छर्लङ्ग क्यं ।

थ्व 'कल्या तिसा' स्यस्यः समुदायया म्हचाय्मस्त पित बिया व्छया प्यन्हुया दुने ख्वाःस्वःवनेबले बौम्हसिनं लःल्हाइगु न्हूगु वसः हिला वया पयतुइ । अनं धौ सगं बिइ धुनेवं म्हचाय्याके कल्या तोका वहःया कलात्मक मौ (बाइ) तिसां न्हचाकी । अले लुँया अंगू न्हचाका

इष्टमित्र, थःथिति सकलसिनं दक्षिणा तया ख्वाःस्वइ । लिपा बौम्ह, स्यापिं दाजुकिजां दां तया ख्वाःस्वयेगु चलन दु ।

सम्भवत नेवाः समुदायया प्राचीन युगं निसें कुलिन परिवारया परस्परय् इहिपा न्याइगु अवसरय् मिजं पाखें क्वछीम्ह भौमचा जुइम्ह मिसायात कल्यां न्हचाके व्छ्येगु प्रथा गबले निसें प्रारम्भ जूगु खः धैगु खँ अनुसन्धानया विषय जुयाच्वंगु दु ।

पुनायचा

मध्यकालं निसें स्वनिगः दुने नेवाः समाजय् प्रचलित थी थी लुँया तिसात मध्यय् छताजि तिसाया नां खः "पुनायचा" । थ्व महिमामय "पुनायचा" धैगु तिसा न्हापांला लुँयागु कलात्मक चा जक दयेकूगु खयेफु धैगु जिगु अनुमान खः । लिपा व तिसाय् मोति, माणिक व पन्ना फ्वः थुना दयेकेगु याःगु खनेदु । थ्व लुँयागु चाचायागु लक्षण सिद्ध आयु वृद्धि जुइगु खः । च्वय् न्ह्यब्वयागु तिसाया विषय थी थी शब्द कोषय् बियातःगु धापूत थथे खः।

१. सत्यमोहन जोशीजुयागु "बःचाधंगु नेवाःभाय्या खँग्वःघुकू" नां सफुतिइ-

पुनाय्चा (ना.) बुह्रा बुह्री जंक्वबलय् न्हायपनय् सुइकीगु
पुन्हाय्चा लुँयाचा : ।

२. ठाकुरलाल मानन्धरजुं मुनादीगु-"नेवारी-इङ्गलीश डिक्स्नरी" नांया सफुतिइ पुन्हायचाः-(सं) were okteer thire Jublee celebration।

३. ईश्वरानन्दजुं सम्पादन यानादीगु-"नेवार- नेपाली-अंग्रेजी शब्द कोश" नांया सफुतिइ-

पुनाय् (सं):- ज्याःजंक्र्व लिपा सुइगु मार्वन्निचाः ।

थुकिं सी दत,–ज्याथ–जिथि जंकुबले जक सुइकीगु लुँयागु छताजि तिसायात पुनाय्चा, पुन्हाय्चा, पुनाय् आदि धाइगु खः । उकें न्हापां ज्याथ-जिथि जंकुया खँनी सियेके माल ।

नेवाःतय् जंकु निगू कथंया दु -१. मचा जंकु । २.ज्याथ-जिथि जंकु । ज्याथ-जिथि जंकुयात थौंकन्हे बुह्रा-बुह्री जंकु अर्थात भीमादि रथारोहण नं धाइ ।

१. मचा जंकुः निगु कथंया दु - क) म्हचामचा जंकु ।
ख) कायमचा जंकु ।

क)	म्हचामचा जंकु ५ न्याला क्यनकि याइ ।

ख)	काय्मचा जंकु ६ खुला क्यनकि याइ ।

२. बुह्रा-बुह्री जंकु :- बुह्रा -बुह्री जंक्व: न्याक्व: तक यायेमा:गु खँ "भीम रथारोहण यज्ञ बिधि" नांया थ्यासफुतिइ च्वया त:गु दु । थ्व थ्यासफू नेपाल सम्वत ८२४ चैत्र शुक्ल एकादशी कुन्हु जुजु योग नरेन्द्र मल्लया पर्यायस, चौतारा (प्रधान मन्त्री) बखुंबाहा:या कायस्थ आनन्दहरि भारोया बेलस च्वया त:गु ख: । थ्व खँ डा. जनकलाल बैद्य व प्रेम बहादुर कसा:या सम्पादनय् नेपाल सम्बत ११११ स पिदंगु आशा सफू कुथिया वर्णनात्मक सफूया धल: या पृष्ठ २०० स छापे जुउगु दु ।

थ्व थ्यासफुतिइ न्ह्यथनात:गु कथं न्याक्व:तक याइगु बुह्रा-बुह्री जंकुया नां थथे न्ह्यब्वयात:गु ख: ।
१ भीमरथारोहण २. सहश्रचन्द्ररथारोहण ३.महारथारोहण
४. देवरथारोहण ५. महादेवरथारोहण ।

नेवा: समाजय् न्हय न्हस दँ, न्हयला, न्हसन्हु, व न्हसगु पला थ्यनकि दकले न्हापांगु ज्याथ-जिथि जंकु याइ । थ्व ज्याथ-जिथि जंकुयात भीमरथारोहण धाइ । थुबले न्हसपनस (न्हय्पनय) लुँयागु कलात्मक मौलिक छगू चा:चां सुइकी । थ्व चा:चाया नां पुनाय्-पुनाय्चा -पुन्हाय्चा ख: । निक्व:गू जंकु याइबले निचा: पुनाय्चा दइ । स्वक्व:गु जंकु याइबले स्वचा पुनाय्चा: दइ । प्यक्व:गु जंकु याइबले भ्रयातुइ धका न्हापायागु चाचा फुक्कं त्वया प्यंग: बहुमूल्य पु थुनात:गु पुनाय्चां सुइकीगु नं लोकं व्हा:गु चलन दु । थ्वथें तुं न्याक्व:गु जंकुबले न्याग: ग्यसु दुगु पु थुना त:गु पुनाय्चा तिइकी । थथे पुनाय्चा तिइकीगुया मूल उद्देश्य थथे खनेदु ।

१.	देवत्वया तँगिनय् थ्यने धुंकूम्ह धका म्हसीकेगु ।

२. नवग्रह नं रक्षा यायेमा धैगु भावना व आस्था
३. सुस्वास्थ्य व दीर्घायु जुइमा धैगु कामना ।

थन थाय्‌लाक छ्‌ता लुमंके बह:गु खँ दु व्र ख: जिथि (बुह्री) जंकुया खँ । सधुवाम्ह मिसाया उमेर मगा:सां भा:तम्ह लिसेंतुं ज्याथ जंकु जुइ । विधवाम्ह मिसा जुल धा:सा उमेर पुरा दतकि तिनि जिथि (बुह्रि) नामं जंकु जुइ । थुबले न्हापां तियात:गु ब्याक्क तिसा त्वका पुनाय्‌चा नांया कलात्मक लुँयागु मौलिक तिसां तिइकी ।

निक्क:गु जंकु ८३ चय् स्वदँ ४प्यला व ४ प्यन्हु दतकि जुइ । स्वक्व जंकु ८८ चय् च्यादँ ८ च्यान्हु कुन्हु याइ । प्यक्व:गु ९० ग्वीदँ ९ गुला व ९ गुन्हु कुन्हु अले न्याक्क:गु जंकु १०० सछिदँ १० झिन्हु कुन्हु याइगु ख: ।

थ्व 'पुनाय्‌चा' तिसा आदिवासी नेवा: समाजय् अति महिमामय, सम्मानगु मौलिक ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक मूल्य व महत्वं जा:गु लुँया तिसा ख: ।

च्वय् न्ह्यब्वया थें नेपा:देया आदिवासी तामांग उप जातिया मिजंत न्हय न्हस दँ क्यने साथं हे 'बीरबल' धैगु धातुया चा: सुइमा:गु परम्परा दु ।

पर्यँति

नेपा:गा:या स्वनिग: दुने मध्यकाल निसें नेवा: जाती द्यो द्यो पिन्त अनेक लुँ वह:या तिसात छायेगु थिति रितित दोलंव्द: दँ निसें चले जुया वया च्वंगु खनेदु । झीगु समाजय् व्यक्ति व परिवारया सांस्कृतिक संस्कारया ज्या सम्पन्न जुइबले मिजं व मिसातय्त लुँ वह:या कलात्मक तिसां तिइकेगु पुलांगु मौलिक परम्परा दु । ऐतिहासिक तथ्यत लुमंका स्वयेबले द्यो पिन्त न्हापा तिसा छायेगु शुरु यात अथवा मनूतय्सं तिसां तिइगु न्हापा परम्परा दयेकूगु ख: थ्व अनुसन्धान हे यायेमानि थें च्वं ।

झिंन्यागू शताब्दी पाखे भगवान बुद्धयात छुं झीगु मौलिक तिसात चढे याना त:गु अभिलेख थन न्ह्यो ब्वया च्वना ।

१. ॐनम: श्री श्री श्री अक्षोभ्याय "श्लोस्तु" सम्बत ६०७ यंराध्वक पञ्चमि थ्व कुन्हू तमुगुरित्वर रत्नाकर महाविहालया शाक्य भिक्षु श्री रुपदेव

२. प्रमुषन शाक्ष भिक्षु श्री जय जय सिंह देव शाक्ष भिक्षु श्री पुणदेव रगणतववाहालया बज्राचार्य जिनदेव रगणमहागुरिया शाक्ष भिक्षु श्री देवमुनि रगण ।

३. वंता वहालया शाक्ष भिक्षु श्री जय सिंह थ्व पनि समुच्चयन ल्हूति महा सिद्ध गुहास सिवाजुताव, श्री श्री श्री आदि बुद्ध प्रितिण थ्व सुवर्ण ।

४. कंथि, पयति, हृदय फोल , दोहलपा जुरो । थुतिया पूर्णेन इहलोके सुख संपति परत्रव सुखावति प्राप्नुयात् ॥ थ्व कंथि सुनानं लोभ यातसा ।

५. पञ्चपातक लाक जुरो । लोभ मयातसा थ्व परमेश्वलया सुदृष्टि लाक जुरो । शुभमस्तु सर्व्वदाकारं । शुभ ।

च्वयया अभिलेखया तथ्ययात थन संक्षिप्त रूपँ ध्वाथुइकेगु स्वयाच्वना । यें तमगुरी त्वालया रत्नाकर महाविहारया श्री रूपदेवया प्रमुखताय् च्वये न्ह्यच ब्वयागु स्वताजिया तिसात वैशाक (स्वांया) पुन्हि बेलस भगवान् अक्षोभ्य बुद्धया सेवास न्याम्हया समूच्चय नं छायेगु यागुं अनुमान याना च्वना ।

मध्यकाल अर्थात भिंन्यागु शताब्दीस शान्तिदूत अक्षोभ्य बुद्धयात गपते क्वखायेगु कंथि,छ्यातिइ क्वखाइगु नुग:चुइ दिइगु हृदय फो (जन्त्र) व न्हायपनय् तिइगु प्येकुँ लागु पयति थ्वखँ न्ह्येथनागु स्वताजि तिसात धर्म चित्त उत्पति जुया भक्ति स्वरूप बुद्ध अक्षोभ्ययात छायावंगु घटना भी मनूतय्त त्याग यायेगु मार्ग दर्शन जुइफु ।

भी थाय् आदि युगं निसें स्वनिग: दुने ब्रम्हु, वर्मा (क्षेत्री) वैश्य व शुद्रतय्सं सनातन थिति रिति कथं थ:गु हे पहलं नेवा: जाति, उपजातिया छेंस मचा जंक्व याइबले न्हायपनय् मार्वलि लुँया चा:चा सुइकेगु न्हापाँ निसें यागु सनातन संस्कार ख: ।

अथे हे कुलिन जहान परिवारया मिजं मचातय् बुसँखा, कयतापूजा चुडाकर्म शैव, वैष्णव, सात्त्क व बौद्ध सम्प्रदायतय्सं थ: मस्तय्त न्हायपनय् लुँया पयति तिसां तिइका वया च्वंगु न्यास:दँ व छगू दशक पुले धुंकल । भीसं समाजय् विशेष याना नेवा: समुदाय चुडा कर्म, कयतापूजा महान पर्वय् निगू स्वंगू दशक न्ह्यो तक्क जा लक्षण युक्तगु लुँयागु पयति तिइके बिया च्वंगु स्वयापिं नं भी हे ख: ।

थ्व पयति लुँया कलात्मक प्यकुं ला:गु मिजं मस्तय् संस्कार पर्वय् जक तिइकें मा:गु परम्पराया दुने पक्का नं दार्शनिक भाव दुपिना च्वंगु मदै धका धाये थाकुउ । चोभा:या आदिनाथयात नं लुँया पयति तिसा तिइका त:गु अ:पुक स्व: भायेफु । थय्क सोच बिचार याना स्वयेबले च्वय न्ह्यचब्वयागु तिसा तिइकेगुया: तात्पर्य इज्जत प्रतिष्ठायालागि प्रयोग व:गु अवश्य मखु ।

बरु पयति तिसा परम्परागत शुभ संस्कारय् तिइकीगु इलय् थ: कुलया काय् मस्तय्त छैँया ज्याथ -जिथि, गुरु व पुरोहितँ वमचा यात कयता पूजाया अवसरे सुस्वास्थ्य, दीर्घायु व उत्तरोत्तर प्रगति याना कूल थामे याना नां तयेत सक्षम जुइमा धका आशिका बियेगु धा:गु खँ बुह्रापाका पाखें न्यनागु दु ।

झीगु समाजय् न्हापाया आजुपिन्सं क्यना थकूगु लँपु कथं लुँया पयति तिसा जन समूहस छगू आकर्षक प्रभाव तोता थकूगु दयेमा धका भापिया च्वना ।

सम्भवतया प्रबुद्ध समाजसेवी अनुभवि वा आजु तँयापि कुलिन ज:या भद्र मिजं (पुरुष) वा मिस्तय्सं पयति तिसाया सम्बन्धय् थथेनतुं कंथि व हृदय फो तिसा तय्गु दकले न्हापा मनुखं तिइगु यात बा देव देवीपिन्त नि छाया तिइकेगु यात सिइकेमा: । पयति तिसा शुभ संस्कार चुडा कर्म कयता पूजाबले तिइगु दार्शनिक परम्परायात म्वाका तयेनु ।

थ्व रचना सम्बन्धी आलोचना सुझाव बियादिइपिन्त लसकुस व सुभाय् देछायगु औचित्य खना ।

तायो तुकि

स्वनिग: दुने नेवा:तय्‌गु ख्वातुगु बस्ति यें, यल व ख्वप नगरसं कृषि व्यवसायसं जीवन हनेगु याना वया च्वँपि मनूत न्हस न्याृगू निसें चयगु प्रतिशत दयेमा धइगु अनुमान याना । खयत जा जिं न्ह्यचब्वयागु कृषक तय्‌गु संख्या बांलाक दुवाला स्वत धा:सा अपाय्‌सकं पाइमखु ताया ।

भीथाय्‌ मध्यकालं निसें थौं म्हिग: तकया आधुनिक युगसं ख्वप नगर व गां क्षेत्रस मेमेगु व्यवसायया तुलना यायेबले अपो स्थानीय जन संख्यासं आपा याना बुँ ज्याय्‌ हे व्यस्त जुया च्वंपि दु धयागु स्वत: सियेके फु ।

नेवा: समाजय्‌ न्हापाया युगं निसें भिंच्यागू- भिंगुंगू शताब्दी तक्क नं स्वनिग:या यँ, यल व ख्वपय्‌ कृषि पेशाय्‌ च्वंपिं मिजंतय्‌सं लुँया तिसाया ताजि अतिभनं कम जक न्हिया न्हिथं लिइगु खनेदु । गथे कि शैशवसं न्हायंपनय्‌ चाचा, पयति, न्हासिचा, प्रौढ बैससं ख्वप जिल्लासं नगर व अने अनेगु गां विकासया दथुइ नदे, ब्वदे, थेमि, व चिधं थेमिया नगरपालिका लागाय्‌ गां पातसं च्वना च्वंपि स्वतन्त्र बुंज्याय्‌ ब्यस्तपिं मिजंतय्‌सं ईया कथं म्हो नं मध्यकाल निसें "तायो तुकि" लुँयागु पुरा कलात्मक मिस्तय्‌ निपा न्हाय्‌पनय्‌ तिइगु या:सा मिजंतय्‌ ज:गु न्हाय्‌पं च्वकाय जक बाकुगु "तायो तुकि" सुइगु या: । थेमि, बुरे व नरेया ब:चा धिकपिं युवा उमेर प्रवेश जुइ त्यंपि मिजनतसें न्हापाया परम्परा कथं ध्वम्प्वालय्‌ पूजा याना नाग (ध्वम्प्वाखा) या नामं तायो तुकि छाना लानाकया ताआयु दयेमा धका गबलेनिसें न्ह्यचब्वयागु तिसां तिइगु यात थ्व अन्वेषण अनुसन्धान याये बह: जू ।

खयत ला स्थानीय दाजु किजापिन्सं थ्व तिसां तिइत स्थानीय नियम परम्परा पालन याना जक तिइकेगु याना वयाच्वंगु न्यना । धात्थें

ध्वा थुइका छाय् तिइगु धका न्यना थुकिया दर्शन व अर्थ छु दुले स्यूपिन्सं कनेगु कष्ट याये मालिला वास्तवय् ठिमी, बुरे पाखे छँखाय् थ: ज:या काय् मस्त दयानं मतूपिं, दीर्घायु मजुउपिं वा सुं गुम्हसिया याक: काय जुल धा:सा मस्तय्गु उन्नति, सुस्वास्थ्य व दीर्घायु जुयेमा: धैगु स्वच्छ भा:पिया विश्वास कथं विधि पुरे याना 'तायो तुकि' तिइकिइगु चलनँ ताकाल तक्क निरन्तरता का:गु ख: ।

झीगु प्राचीन समाजय् मानव कल्याणया स्वच्छ भावं ल:या अधिपति नागराजयात गन व पुलांगु कलात्मक लुँयागु परम्परागत 'तायो-तुकि' तिसां छाया पूजा आराधना याना रोग व्याधि व भूत प्रेत पिशाच पाखें मुक्त ज्वीगु विश्वासया अटल छाप लाना च्वंगु दु ताया अन समाजया भावि निर्माण कर्ता मस्तय् उन्नति, सुस्वास्थ्य व दीर्घायुया आशिका याना च्वय् न्ह्यचब्वयागु तिसां तिइकिइगु खँ अ:पुक सियेके खन ।

शहरी क्षेत्रय् थें गां रिखे स्थानीय विद्वानपिन्सं झी पुर्खा क्यना थकूगु मार्ग दर्शनयात दुनुगलं निसें पत्या:व विश्वास याना परम्पराया जातिय तिसा 'तायो तुकि' ज्यापुतय्सं तियेगु नं (ज्यापुं) थ:गुहे मौलिक लक्षण व गौरवया खँ ख: । थ:जा:गु न्ह्याइपुगु जन कल्याण जुइगु चलनयात परन्तु म्वाका त:पि स्थानीय ज्यापु दाजु, कका आवापिन्त दुनुगलं निसें सुभाय देछायेगु सकलया सामुहिक कर्तव्य थें जिं सुझाव प्रस्तुत याना च्वना ।

मेगु छगू कलात्मक स्थानिय 'तायो तुकि' तिसा ताजिया विशेष च्वय न्ह्यचब्वयागु सिबेनं ऐतिहासिकं व गहन खँ व तथ्यत दत धा:सा कुत:याना माला तना बियादीत अन्वेषण अनुसन्धान यायेत जिं सामुहिक इनाप यायेगु बेश जुइ ताया । खय्त व ऐतिहासिक तिसा तिया नं बिभिन्न थासय् तरकारी बने ज्या वइपिं दाजुपिन्सं थ:गु न्हाय्पनय् तायोतुकि तिया जूगु निगू निगूत्या दशक न्ह्यो तक जा झीसं खना च्वनागु नं ख: । आ वया ख्वप जिल्लाया अनेगु गाँपातया दाजु किजा, कका धायेमा:पिंके

आधुनिक युगया प्रभावं याना अपो मात्राय् 'तायो-तुकि' तियाजू मदया वन ।

वास्तवय् भी सकल नेवा:तय्सं सामाजिक परम्परा निसें संस्कारय् मान्यता दूगु तिसा सदां सर्वदां न्हूगु पुस्तां साविक निरन्तरता बिये माल ।

भी समाजया ल्याय्म्ह ल्यासेतय्सं नं स्थानीय ज:पिन्त हितसुख जुइगु जूसा पुलांगु मौलिक जातिय संस्कार छ्यूयला वनेगु वा मदिकेगु कुत: नं वहुजनया कल्याण जुइ ताया ।

थ:थ:गु जातिय लक्षण युक्तगु रिति थिति ऐतिहासिक परम्परायात म्वाकातये:गु स्वत धा:सा भीगु जातिया गौरव बृद्धि जुयावं वनिगु स्पष्ट इंगित याइला धया थें भा:पिया च्वना ।

अन्तय् धायेगु हे ख:सा च्वय न्ह्यब्वया थें पुलांगु परम्परागत लुँयागु कलात्मक मौलिक तिसा ताजि 'तायो तुकि' यें, यलया तुलनाय् ख्वपपाखें जीवन्त जुया च्वंगु ख: । आ व नगर गां पातय् नं कृषक बाज: वंपि तोता ल्याय्म्हतय्सं पुलांगु लुँया भ्ग्यातुगु तिसां तिइगु म्हो याना हल ।

ठिमी, चिथेमी, नरे व बुरे धा:सा मिजंतय्सं तिइगु लोक संस्कृतिया थाय् काये धुंकूगू स्थानिय मिजंतय्सं तिइगु लुँया कलात्मक 'तायो तुकि' चिटिक्क च्वंगु ख: । नेवा: जिल्लारिखे परापूर्व कालं न्हापा न्हापाया मिसा मिजंतय् सामाजिक प्रतिष्ठा दुगु व दार्शनिक तिसा मखइ धका गथे धायेगु ?

थ्व प्राचीन लुँयागु तिसा नं नेवा: संस्कृतिया ताजि अवश्य नं दुथ्यागु स्थानीय लोकं व्हागु जुयानं तायो तुकि मनुखं तियेगु याना जुल खइ धयागु खँ पटक्क नं संकोच यायेमा:गु जिं मखना । पुलांगु समाजय्

नसा तिसा व तँसाया गुलि मूल्य व मान्यता दु धयागु खँ अप्पोसिनं सिउगु खँ नं खः । धाइ नापं थः थःगु गक्ष व औकात कथं मनुखं धेबा दइबले निर्माण याकि अले मदइबले वहे सामग्री नसा जुइगु नं स्वभाविक खँ खः ।

गुलिं ज्याथ-जिथिपिन्सं सिइबलेयात अडके जुल धाःसा तिसां नं मजि मगाःगु सामाजिक गर्ज तरे यायेगु ज्याय् ग्वहालि जुइ धाइपिं नं मदुगु मखु ।

वहःया सिखः

नृतत्वविदतय्‌गु धापू कथं नेपाःदेश स्वनिगःया आदिवासी नेवाः महिषपाल, गोपाल व गोमी पक्का नं नेपामि खः धैंगु गोपाल वंशावली हे क्वातुगु दसि खः । नेवाः समुदायया दुने थी थी जात व उपजातित दु । आपालं थी थी जात व उप जातित मध्यय्‌ मल्लकालीन ताडपत्र, सिजःपौ व शिलापत्र कथं न्ह्यब्वया तःगु छगू जात भावो नं खः । भावोयातं मल्लकालं निसें ज्यापु धाइ । ज्यापु जातया दुने कुमाः (प्रजापति) आय्‌वा, डंगोल, सुवाल, धंगु, महां व संगः आदिनं मल्लकालीन ऐतिहासिक अने अनेगु अभिलेखय्‌ न्ह्यथना तःगु दु । थौंकन्हे युगकथं ज्यापु थर च्वये मन मदु-पिंसं महर्जन, सिंह व डंगोल आदि च्वयेगु याना हःगु दु । थुमिगु मूल लजगाः (पेशा) ज्या, बुंज्यायेगु, कुमाःतय्‌ चाया-कलात्मक मौलिक प्रविधि थल बलत व उगु ईःया भाजं, कों, दुबली, हासि, कुलिंचा, देवा, मकः, वंलाः, भेगः, धौभेगः, सलापा, सलि, दुगंसलि पालचा, सोमा 'घःचा' त्वादेवा आदि थल बलत दयेकेगु वा उत्पादन ज्या नं याना वै च्वंगु दु ।

भावो जात यापिं अपो कृषकतय्‌ परम्परागत लजगाः अन्न फसल सयेकेगु, तरकारी पियेगु नापं नखः चखः बले बाद्य वादन व बँय पुया जीवन न्ह्यचइपुकेगु खः । उमि पुर्खाकथं संस्कारया ज्या भ्री छसिकथं मिजं मस्तय्‌त मचा जंकु, बुसखा, कयता पूजा याइसा मिसामचातय्‌त नं मचा जंकु, इहि, बाह्रातय्‌गु ज्या सम्पन्न याइ । उमेर जाया वयेवं मिजं व मिसा ल्यायम्ह-ल्यासेतय्‌ दथुइ इहिपा (शुभ बिबहा) सम्पन्न अनिवार्यकथं याना वै च्वंगु दु ।

मिजं मस्तय्‌त व मिसा मचात ल्याय्‌म्ह, ल्यासे जुलकि परम्परा कथं भमचा कोछिना मां अबुया निर्देशन कथं विधिवत थःगु हे मौलिक बाद्य बादन, बाँसुरी (वय्‍ँ), धिमे, भुस्या थाना लोक म्येया न्ह्याइपूगु सः

थ्वयेका मनोरन्जन याना इहिपा (बिबाहा) याइ । थथे इहिपा:याना स्वावलम्वी कथं आत्म गौरवया अनुभव याइ ।

मचा जंकु याइबले मचायात लुँयागु मारबलि जंकु चाचां: सुइका वह:यागु दुदंगु छुस्याप् कल्लि न्हयाकिइगु चलन खनेदु । थ्वथेंतु मिसामचातय् इहिपा जुइबले न्हायपनय् सिजलय् लं सियागु माक:मि सुइका, छातिइ वह:या कलात्मक (भिकली) सिखल क्वखायेका, तुती वह:या कलात्मक फुसुलुगु सिख्वा: बुट्टा दुगु कल्लि न्ह्याका सरबल निथ्वायनं सँतफलि (मोतासा) तया कोचिक पाना समां याइ । थ्वयात हे सौन्दर्य उपासना धाइ । थुपिं प्यताजि तिसा मध्य वह:या सिखलं हे मिसा मचाया सौभाग्ययात म्वाका तइ । थ्व लक्षण युक्तगु वह:या सिखलं क्वखाये खनकि व मिसा मचाया जीवनय् उन्नति प्रगति, सुस्वास्थ्यया नापं दीर्घायु जुइ धैगु जनधारणा व्यापक दु । वह:या कलात्मक सिखलं क्वखायेगु खँ नं दिप्पा मबिइगु चलन मल्लकालया प्रारम्भं निसें हे जूगु जुइमा धैगु बुह्रा पाकातय्गु धापू न्यनेदु । थ्व वह:या सिख:यात गनं भिंसिख: अर्थात सिकाली सिख:नं धा: । थ्व सिकाली सिखलय् लिसंतये मजिउगु धैगु नं ब्यापक धारणा दु ।

च्वय न्ह्यचब्वयापिं जातया समुदायस आर्यावलोकितेश्वरया साधना आराधना यायेया निम्ति सँल्हु गुथि मदुगु त्वालय् भरसक च्वनें मज्यू धैगु कथन न्यने दु । यल, यँ व ख्वप स्वनिगलस ब्याक्क धैथें इमि दाफा भजन सिनाज्या मे हाला, फागु बले व ञँला सिवाय द्यो द्योपिनिगु स्मारक स्थल थ्यंक वना रहर यायेगुहे संगीत व भजन जीवन इमिगु समाजय् अभिन्न परम्परा जुइमा: थें ताया ।

सिन्वा

सिन्चा धैगु छ्यूयोंयागु सँ निखे छ्वया: सीदयेका: व:गु ध्व:यात धाइ । नेवा: संस्कृतिइ सिन्चायात त:धंगु मूल्य व मान्यता बिया वया च्वंगु द् ।

इहिपा जुइ धुकूपिं मिस्तय् छ्योंनय् सँया भ्‌लिइ भ्‌इ सिन्ह: वा ह्याउं सिन्हलं सिन्चाध्व: तयेगुयात सिन्चाँ छायेकेगु धाइ । भुइसिन्ह: गणेद्योया योगु सिन्ह: ख: । मिस्तय छ्यंनय् भुइसिन्ह: सिन्चा छाइगु मंगलया प्रतीक ख: ।

तर गुभाजु, बरे (शाक्य), उराय, ज्यापु, सायमितय् अथे मखु, मजू, इमि देगु पूजाय् मिसा मचातय्‌त सिन्चा तयेमा: । स्वया दिसँ 'ब:चा-धंगु-नेवा: खँग्व: धुकू ' । सं. सत्यमोहन जोशी ।

सिन्चां फायेगु धैगु हे छ्यूँनय् च्वंगु सँयात निब्व थला: ध्व: सीदयेकेगु ज्यायात धाइ ।

नेवा: समाजय् नं शैव, शाक्त व वैष्णव समुदाय दुने दिगु पूजा कुन्हु इमि दँय् छक: इहिपा जुइ धुंकूपि मिस्तय्‌तला स्वत: सिन्चा, सिन्ह: व कलात्मक लुँया सिन्चा तिसां तिइगु अधिकार प्राप्त जुइ ।

इहिपा मजूनिपिं इहि, बाह्रा तये धुंकूपि मिस्तय्‌त नं दिगु पूजा कुन्हु भुइ सिन्ह:या सिन्चा तयेगु नैसर्गिक अधिकार दु । मेमेगु संस्कार वा कूलया पूजा जुइबले कुमारी मस्तय्‌त सिन्चा तयेकेगु अनिवार्य मदु । नेवा: समाजया मिसातय् दिगु पूजा मोहनी व मेमेगु विशेष पर्वया पूजाबले विधिपूर्वक प्रतिष्ठा प्रसाद भा:पिया थकाली नकिनं सिन्चा धुछि भुयूसिन्ह: तया बिइगु परम्परा दु ।

वर्तमान समाजय् स्यस्य: शैव, शाक्त व वैष्णव समुदायया म्हचाय् मस्तय्त लुँयागु कलात्मक तिसां तिइका नेपाल संस्कृतियात नं संरक्षण याना वैच्वंगु खने दु ।

नेवा: समाजया कूल परम्परा कथं इहिपा जुइगु शुभ इलय् भा:तम्हं कला:म्हेसित सिन्चा फायेगु वा सिन्ह: छायेका बीगु परम्परा नं दु । अनं निसें शुभ इहिपा जुइ धुंकूम्ह मिसां मोहनी, दिगू पूजा आदि विशेष पूजाय् सिन्चा तयेगु अधिकार प्राप्त जुया च्वंगु नं दु ।

झी समाजय् थ: थ: कुलया सद्दे दाजु किजायात विधि व्यवहारय् स्या: न्यापिं ज:पिनि काय्मचायात व म्हचाय् मचायात बिया छ्वयेगु इलय् पुतु ग्वय बिया विधिवत भूमिका निर्वाह याये हे मा: । थ्व हे कारणं सिइ बुइबले याबत् कुल परम्परा थकालि व समूहया सल्लाहं पिता पुर्खाया नां तयेगु सामूहिक अभिभारा क्वबी मा: । ज:लय अनुशासन तजिलजि, मान मर्यादाय् क्वमिलु जुया निरन्तरता बिइत थकालिम्ह काय् विवेकशीलम्ह जुल धा:सा कूल थामय् यायेगु योगदान स्वत: याइ । अले वहे सपूतम्ह काय्मस्त व मेपिन्त अर्थात भविष्यया कर्णधार मस्तय्त नं प्रेरणा जू वनि ।

मेगु खँ सुयानं छेँया काय्पिनिगु थयेनतुं चाहे बिया छ्वये धुंकूम्ह वा मधुंकूनिम्ह सकस्यां पनपक्ष मयासे समब्यवहार याना वने फ:सा आनन्दं काल बिल यायेगु सक्षम ज्वी फै ।

थयक: स्वयेबले झीगु समाजय् चलेजुयावया च्वंगु गुलि नं लुँ वह:या सहस्र तिसा तय्गु ताजिया ल्यूने सत्य, निष्ठा व आदर्शया दर्शनं सम्पन्न जुया च्वंगु पुर्खाया परम्परां हे कयेच्याना च्वंगु थें ताया ।

नेवा: समाजय् इहि जुइ धुंकूपिं मिस्त शक्तिं सम्पन्न जुल धैगु मान्यता दु । थुकिं थ्व खँ सिइके फुकि इमिगु छ्यँनय् सिन्चा छाइबले

गबले तक्क भात:म्ह जीवित जुया च्वनी उबले तक्क अटल सौभाग्य व भाग्यमानिम्ह मिसा ख: धैगु मान्यता दु ।

मिस्तय्‌गु जीवनय्‌ सिन्चा व थ: भात:पिं दत्तले सदा सौभाग्यवती जुया च्वने खनिगु हे त:धंगु सौभाग्यवतीया भागिदार नं ख: धैगु प्रमाणित जू । मिस्तय्‌ लागी श्रीमान्‌ अर्थात भा:त व ह्याउंसिन्ह: न्ह्याबलें उपभोग याये दैगु कारण हे सिन्चा नं छगू भाग्यया अभिन्न महिमामयया प्रतीक नं ख: धायेगु पायछि जू ।

नेवा:समाजया परम्परा कथं विधवा जुलकि ह्याउँ वसतं तियेगु, चुरा (चुल्यां) न्ह्यायेगु अधिकारं विमुख जुइगु स्वत: चलन दु ।

न्हापाया समाजय्‌ नेवा:तय्‌गु शीरवन्दी तिसाया ताजि सिन्चायागु प्रतीक थें ज्या कया वया च्वंगु खने दु । लिपा नेवा: समुहय्‌ थ:थ:गु क्षमता सुथं लाना आर्थिक उन्नति यायेगु सक्षम जुया वसेलिं सिन्चा अलगहे तिसाया ताजि कथं लुँयागु कलात्मक तिसाया विकास जुया व:गु खनेदु ।

चा

थ्व नेवा समाजया परम्परागत त:जिगु ज:या परिपक्व भद्र मिजं तयूसं मध्यकालं निसें गुथिगाना, नख: चख: व विशेष पर्वबलय् तिइगु तिसा ख: । न्हयाग्गु न्ह्याथे हे द:सां नं उच्च व सुक्ष्म कलात्मक तिसाया नां ख़: 'चा' ।

थ्व 'चा' तिसा थौंया परिस्थितिइ तस्सकं म्हो जक नेवा:तयूसं सुइगु या: । न्हापा 'चा' धैगु तिसाया रूपय् ज्या जंक्वबलय् तिइकिइगु पुनाय्चासिकं त:चा: । थुकी शोभा बढे जुइक झुमका क्वसं खाना बलाचा नं तया त:गु खनेदु । थ्व झुमकायात बलागु पता: निगूया दथ्वी लाका त:गु बृत्ताकारय् भिम्पु, स्तरीय मोति थुना त:गु दु । वह:या झुम्कय् चाक:छिं पन्ना व मोति थुना बांलाक दयेका तै त:गु खनेदु । लुँया निबला कलात्मक पताखय सिथय् म्हय्खाया पा थें जोगु बुट्टां छाय्पिया त:गु खना । अले लुँया चाया घेरा पाँचं निसें सात सेन्टि मीटर दयेमा धैगु अनुमान यायेछिं ।

थ्व छगू कथं त:जिगु कलात्मक लुँया तिसाया ताजि काचाक्क छकलं निज्व स्वयेगु भीसं मनसाय या:सा नं उपलब्ध जुइ थाकुइला धै थें ताया । वास्तवय् च्वय् न्ह्च्यब्वयागु पुलांगु कलात्मक तिसा ख: । मिस्तय् थें मिजंपि नेवा:तयसं न्हापां तिइगु थ्व छगू बय् बय् प्रशंसा यायेबहगु सम्पदा ख: ।

भीसं भीत धायेगु खँ जा मखु अय्सां नं थौं म्हिग: हे नं नेवा: समाजय् थुजोगु कला व संस्कृतिं सम्पन्नगु तिसाया ताजि सकलया न्ह्योने तये दैगु नं अहो भाग्य नापं गौरवया खँ जुइ ताया ।

थय्क स्वयबले जा यक्किन याना हे धायफु कि मेमेगु जाति उपजातिं भीसं थें लुँ वह:या अपो तिसाया ताजि छ्यला च्वंगु दयेंहे थाकुइला धै थें ताया ।

स्वनिग: दुने छ्यला वंगु थुगु 'चा' तिसायागु विशेषता मुक्कं लुँ वहलय्, पन्ना, मोति नापं थुना त:गु सम्पन्न परिवारं जक हे तिइगु जुइ धका धायेछिं ।

जिं स्वयेबले मल्लकालया अन्तिम ई पाखे थ्व तिसा जुजुया ज:पिन्सं, भारदार व व्यापारीतय्सं विशेष अवसरय् जक तिइगु तिसा थें च्वं ।

थ्व कलात्मक तिसा शताब्दीयां न्ह्यो बिचा:याना दयेकेगु कोजिकुउम्हं ग्राहक व लुँक:मि निम्हसित नं भी सकलसिनं सामुहिक सुभाय् देछायेगु औचित्य जिं खना ।

वास्तबय् च्वय न्ह्यचब्वयागु 'चा' तिसाया अर्थपूर्ण दार्शनिक भाव व उकियागु रोचक तथ्य पुरोहित नापं संस्कृति व कलाविद्तयसं प्रस्तुत याना ब्यूसा जिउ ।

च्वय न्ह्यथनागु 'चा' या विवरणयात माल धा:सा सुझाव व आलोचना वये फु धैगु अनुमान याना । सकल कला संस्कृति प्रेमितय्सं थ:याके दुगु मौलिक तिसाया ताजि भीगु साहित्यया धुकुति बिया वनेगु सामुहिक कुत: याना दिसँ ।

शिर बन्दी

नुँया तिसात मध्यय् छताजि कलात्मक तिसाया नां खः "शिरबन्दी"। 'शिर' संस्कृत भाषाया खँग्वः खः । थ्व खँग्वःया अर्थ छ्यूँ खः। छ्यँनय् तिइगु तिसा जुया हे थ्व तिसायात शिरबन्दी धाःगु खः । थ्व शिरबन्दी तिसा नेवाः समाजय् मध्यकाल निसें छ्यला वै च्वंगु खने दु ।

थ्व नेवाः समाजय् मध्यकाल निसें सत्यं शिवं सुन्दरम्या प्रतीक स्वरूप व्यापक प्रचलित जुया वैच्वंगु तिसा खः । मानव जीवनय् दकले तःजिगु अंग छ्यूँ खः । छ्यूनय् तिइगु तिसा जुया हे शिरबन्दी नां जुउगु व दकले तःजिगु लुँया तिसाया ताजि रूपय् हनाबना तया वैच्वंगु नं दु ।

जीवया मूलगु अंग नं छ्यूँ खः । छ्यूँनय् तिइगु मेमेगु तिसाया सिबें थ्व शिरबन्दी तिसाया स्थान च्वय लाः । थुकी सत्यं, शिवं सुन्दरम् थथेहें तात्विक तर्क सत्य निष्ठा व प्रतिबद्धताया भावना नं सुला च्वंगु दु ।

झीगु समाजय् थ्व शिरबन्दी तिसा ततःधंगु नखःचखः जात्रा मेला व पारिवारिक (चुल्ही) भोंछि भ्वय्ले मिसातय्सं तिया वइ ।

छ्यूँनय् शिरबन्दी धैगु मिसातय्सं जक तिइगु प्रतिष्ठां सम्पन्नगु तिसा मध्यय छगू खः । झी समुदायस मिसातय्सेंनं थ्व कलां सम्पन्नगु तिसा विशेष भिंगु ज्याखँय् जक तिइगु याइ । झीगु जातिइ भिंगु ज्याखँ धैगु इहि, बाह्रा, मचा जंक्व, कयता पूजा, इहिपा, दिगु पूजा, ज्याः जंक्व व कुमारी पूजा मोहनि नखः आदि खः ।

थुकिं थ्व स्पष्ट जुउ कि छ्यूँया थ्व तिसा सौभाग्यया तःजिगु चिं खः । उकें थ्व लोकं व्हागु तिसा सधुवा मिसापिन्सं जक तिइगु खः ।

शिरबन्दी लुँया तिसा मेमेगु क्षेत्री, ब्रम्हु व मतवाली समाजय् नं न्हापा न्हापा निसें छ्यूला व:गु तथ्य पुलु पालु खना हे च्वनागु दु। आ वया थ्व मौलिक शिरबन्दी सामुहिक तिसाया रूपय् जन जीवनय् अतिभनं योगु तिसाया ताजि मध्यय् छगू ख: धायेगुली निगू मत दै मखु थें ताया।

कर्ण कुण्डलि

नेपा: देया स्वनिग: दुने यें तङ्गालय् न्ह्यदँ च्यादँ ति न्हापा लुया व:गु शक सम्वत १०७ या जय वर्मायागु सौम्य मूर्तिया विषय् आपालँ खँ सियके फु । थ्व मूर्तिइ खने दगु अनेगु तिसातय् ताजि मध्यय् न्हायपनय् कर्ण कुण्डलि, छातिइ पदक (कण्ठी), नाडिइ चुल्या छायपियात:गु यइपुस्य व चिटिक्क च्वं ।

नेवा: समाजय् अतिभनं प्राचीन युग निसें शासक व भारदारतय्सं थी थी कथंया लुँयागु तिसां तिइगु परम्परा खनेदु । उगु ईया अनेगु तिसाया ताजि नं च्वय न्ह्यच व्वयागु कर्ण कुण्डलि, कण्ठि व चुल्याय् आपा याना ढांचा व बुट्टा हुबहु छाप लाना च्वंगु बांलाक तुलना याये फु ।

बरु थनं सर्वप्रथम थ्व वस्तुया तिसा गुबलेनिसें दयेका तिल धैगु खँ अनुसन्धान व अध्ययनया विषय तिनि ।

न्हापा न्हापा मनुखं तिसायालागि छ्यःगु वस्तु हस्तिहाड ख: ज्वीमा: धैगु खँ अनुमान दु । अनंलि रुद्राक्ष फल, उच्चस्तरया पत्थर पदार्थ धुंका तिनि बुलुहुं लुँ, वह: धातुया तिसा दयेकूगु खनेदु ।

यल च्यास: त्वा:या लोहँ हिति गालय ज: रिखे प्रस्तरया गज लक्ष्मीया मूर्ति प्रतिष्ठा याना त:गुलिं निद्व:दँ न्हापायागु प्राचीन सम्पदा स्वयेगु शौभाग्य भीत प्रात्र जूगु दु । थ्व पूर्व लिच्छविकालीन प्रस्तर सौम्य व उच्च कोटिया मूर्ति दर्शनीय ख: । थुकी थी थी तिसाया नापं कुण्डली तिसां तिइका समा:याना त:गु दु । थुकिं उगु इलय् कुण्डली तिसां तिइगु चलन दये धुंकूगु प्रमाणित याना बिउगु दु ।

पशुपति आर्यघाटय प्रस्तरया सौम्य विरुपाक्षया मूर्तिइ नं न्हायपनय् रुद्राक्ष गोया चितिक्क च्वंगु कुण्डली तिसां छायपिया तःगु दु । थ्व मूर्ति अनुमानित प्यंगू शताब्दी पाखेंयागु जुइमा धैगु विद्वान् बाङ्गदेलया धापू दु । यें राष्ट्रिय संग्रहालय छाउनी प्रदर्शित प्रस्तरया पद्म-हस्ता लक्ष्मीया न्हाय्पनय् छखे बहुमुल्य पत्थर स्वाल्लुसे खने दसा मे रिखे ज्वरा मजूगु तिसां तिइका तःगुयात नं कुण्डली हे धायेगु ल्वइ थें ताया ।

नेवाःतय् मचा जंकु अन्न प्राशन याइबलय् छजो लुँयागु मारबली चाः व तुतिइ छुस्यापु कल्लि न्ह्याकेगु चलन दु । थ्व सभ्यताया विकास लिसें न्ह्याना च्वंगु खनेदु । भ्ग़ी समाजय बुह्रा जुलकि उमेरं ज्या जंकुः याइबलय् थ्यंक नं लुँया पुनायचां तिइकीइगु चलन दनि । थ्व मारबलीचाः वा पुनायचाः धाःसां छगू कथंया कर्ण कुण्डली हे खः ।

नेवाः वर्गया थें तामाङ्ग, गुरुंग, थकाली, थारु, धिमाल, क्षेत्री, ब्रम्हु तय् नं न्ह्ायपनय् अन्य धातुया चाचा तिसा दयेका तीमागु गुलिसियां चलन दु । थ्वथेंतुं मगः,राइ, लिम्बुतय्सं नं सामाजिक संस्कारय् अनिवार्य रूपय् थी थी धातुया चाः तिसां तिइगु चलन खने दु ।

नेवाःजातिइथें मेमेगु जाति, उप जातिइ नं विशेषतः मतवालीतय् तिइगु, तिइकीगु थी थी तिसाया ताजि मध्यय् छताजि न्हाय्पनय् मिजं-तयसं नं तिइगु तिसाया नां खः कर्ण कुण्डली ।

हृदय फो

हृदयफो तिसाया ताजि छगू नेपाल संवत ६०७ निसें शाके मुनि बुद्धयात दँय् छकः वैशाक स्वांया पुन्हि खुन्हु नुगःपाय् छायपि केगु चलन यागु खनेदु । भिंन्यागु शताब्दी रिखे द्योया नामय् महा सिद्ध गुफा बालाजु थ्यंक गुथि न्यायेका बुद्धया छातिइ तिइके माःगु तथ्य अभिलेख पाखें स्पष्ट जुउ । न्यासः दँ न्हापा निसें हे छगू शाक्य भिक्षु समुह नं दोहल पियातःगु तिसाय् दातातयसं थःगु मौलिक कलात्मक शिप जन मानसया न्ह्योने न्ह्यब्वया वंगु तथ्यं छर्लङ्गक्यों । वैशाक पुन्हिया शुभ पर्वय् भगवान बुद्धया हृदयलय् जन्त्र थें लचके जुइगु बहुमुल्य हिरा मोति पत्थर थुना चिटिक्क च्वंक दयेका शिखःमाःया दथुइ प्यकुँलाःगु न्ह्याइपुक बांलाक दयेका तःगु छगू द्योया तिसाया ताजि खः हृदय फो।

मानव अङ्ग प्रत्यङ्गय् लुँ वहःया कलापूर्ण तिसाय् पत्थर थुना दयेका चढे यायेगु चलन चल्ति हया सकलयात त्याग भाव क्यना अनेगु तिसाया ताजि हृदयफो, पयति व कण्ठि थःगु मौलिक भूमिका न्ह्य ब्वया वंगु खँ थौंया पिंढीयात छगू मार्ग दर्शन धका धाःसानं पाइमखु ताया ।

भीगु जाती उपजाती प्राचीन ई निसें पूर्वजतय्सं मानव व द्योपिनित तिसां तिइका कीर्ति तयेगु गुथि स्वना वंगु बांलागु योगदान भापीमाः ।

अन्य श्रद्धालु भक्त सज्जनवृन्दपिनिगु मतिइजा कलात्मक हृदयफो तिसा न्हापा न्यासः दँ न्ह्यो गाक्क च्वन्ह्यागु व प्रतिष्ठा दूगु तिसा जुइ धै थें मनय् वनिगु नं स्वभाविक हे खः । न्ह्यागगु न्ह्याकथं मूल्याङ्कन यासां आपा दर्शकतय्त निकट भविष्य थ्यंक च्वय न्ह्यब्ब यागु तिसा महामानव बुद्धयात छागुया महिमा व महत्व पक्का हे दया च्वनेमा धैगु भाःपिया ।

शायद थुजोगु तिसा अन्य द्योपिन्त छायेगु याना वःगु मेमे थाय् नं दयफु गुकियागु सत्य तथ्य प्रकाशय् हया पाठकतय्गु जिज्ञासायात ध्वा थुइका दिइत पलाः न्ह्याका ग्वहालि याना ब्यूसा जिउ धका इनाप याना च्वना ।

मध्यकालया नेवाः जन जीवनय् च्वय न्ह्यब्वयागु स्वंगू तिसा तय्गु ताजि मध्यय् पयति व कण्ठि तिसात भी हे पुर्खापिन्स तिइगु याना वःगु आभास खने मदुगु मखु ।

छायधाःसा व निगू तिसाया ताजिया दुने दार्शनिक भाव व लक्षणया **प्रभाव दइगुलिं** नं मनुखं अनुकरण याना परम्पराया तिसातय्त संस्कार लुँ वहःया तिसां तिइके बिया थःगु संस्कृतियात निरन्तरता बिया च्वंगु ज्वीमा धैगु अनुमान अःपुक याये थाय् दु ।

कण्ठि

कण्ठि छगू ककु व कथु क्वसं तकया थासय लुँ वह:या द्वल छि व स्वस:त्या दँ न्ह्योनिसें मानवया म्हय् छूयला वया च्वंगु तिसातयगु छगू ताजि ख: ।

थ्व ऐतिहासिक तथ्य लिच्छविकालय् चलन चल्ति दये धुंकूगु खँ बांलाक स्पष्ट यायेफु ।

लिच्छविकालय् थ्व तिसा प्राचीन युग निसें भ्गी देया पूर्व शासकया लाय्कु दुने प्रतिष्ठा पूर्णगु छगू तिसा ख: । थ्व तिसाया ताजि ञंगा:त्वा:या लोहं हितिया शिलापत्रय् न्हे थना त:गु स्वंगू पदक केयूर व नुपुर मध्ये छगू (पदक) कण्ठि दुथ्यागु ख: ।

आ भ्गीसं बिचा: यायेबले व महत्वपूर्ण कण्ठि तिसा लुँ वा वह:यागु कलात्मक ढङ्ग दयेका छयला वैच्वंगु जुइमा: धैगु अ:पुक अनुमान यायेगु छुं आपति मताया ।

न्ह्याम्हसिनं न्ह्यागुहे धा:सा नं कण्ठि छगू कलापूर्ण शोभायमान्गु राजकीय तिसाया ताजि जुयानं सर्वसाधारण जनमानसं तिइ थाकूगु ख: । थौंया भ्गीगु समाजय् परम्परागत तिसा छूयलेगु सकलया सामूहिक कुत: जुइमा: थें ताया ।

भ्गीगु नेवा: समाजय् मिजंया तुलनाय् मिसातय् य:गु तिसातयेगु परिकारय् कण्ठि नं ख: धैगु अ:पुक हे न्ह्यच ब्वयेफुगु खँ ख: धायेमा: ।

थय्क: तर्कसंगत कथं छलफल यायेबले नेवा: जातिं थ्व मौलिक कण्ठि तिसा गबलेनिसें तिइगु यात थ्व खँया बांलाक कनेत प्रमाण मदय्कं धाये हे थाकु ।

झीगु समाजय् मिजं मिसाया समूह मुना खल्हाबल्हा जुया च्वंनिबले धाइ नापं नयां प्राण, तियाँ शोभा धैगु खँय् अपोसिया छगूहे मत खने दु।

युग युगंनिसें मिजंतय्‌तसिकं मिस्तय्‌त तिसा तिइ दत कि स्वभाविक हे कथं प्रशन्न मुद्रा व न्हचूव्वलं ज्या खँय् संरिक जू वनीगु अपो चलन खनेदु।

झी नेवाः जातिइ थ्व कण्ठि तिसा सु मिसा सु मिजं निथ्वसिनं नं तियेगु याः धैगु खँ अभिलेख पाखें सी दु। न्हापानिसें 'पदक'यात थौंकन्हे कण्ठिया रूपय् छूयला च्वंगु खने दु।

"कण्ठि" छगू ककु व कथु क्वसं तकया थासय् तिइगु लुँ, वहःयागु तिसाया नां खः। थ्व मानवया म्हय् छ्यला वयाच्वंगु आपालं ग्यसु दूगु व चितिक्क च्वंगु तिसाया ताजि खः। थ्व तिसा द्वःछि व स्वसः दँ न्हचःनिसें तिया वयाच्वंगु दु धैगु खँ लिच्छविकालीन मानव मूर्तिया अध्ययन पाखें सी दु। थुकिं स्पष्ट जुइ कि थ्व तिसा लिच्छविकालय् तस्सकं लोकंव्हाःगु तिसा मध्यय् छताजि तिसा खः। थ्व ल्याखं थ्व छगू ऐतिहासिक तिसा जुया बिउगु दु।

लिच्छविकालय् थ्व तिसा जुजु, रानी, भारदार व जन समुदाय् नं छूयला तःगु खने दु। उकें थ्व प्रतिष्ठापूर्णगु तिसा खः। लिच्छविकालया प्रशिद्ध दक्षिणकोलिग्राम अंगाः त्वाःया छगू शिलापत्रय् स्वताजि तिसाया नां उल्लेख यानातःगु दु। थ्व स्वताजि तिसा मध्यय् छताजि तिसाया नां "कण्ठि" खः।

वहःया दुदंगु कल्लि

स्वनिग:दुने उपत्यकाया आदिवासी नेवा: समाजय् भिंखुगू संस्कारया दुने कम हे यासां छसिकथं दशकर्म यायेगु न्हापा न्हापा निसें प्रचलित चलन खः । परम्पराकथं मचा जंक्व यायेबले लुँया दुदंगु वा फुस्कूलुगु चाचा छज्वो व वहःयागु दुदंगु छुस्यापु कल्लि छजु नं वसःनाप देछाया बीयेमाः ।

नेवा:समाजय् प्राचीन पूर्वमध्यकालं निसें शैशव व युवा उमेरय् शारीरिक सुसंगठनया लागी छ्यला वया च्वंगु वहः व धातुया दुदंगु कल्लि निताजि दु । अनंलि ल्यासेपिं मिसातय्सं वहःयागु सिंख्वाबुट्टा फुस्कुलु कल्लि छ्याला छ्याला सःवयेक नं न्ह्यायेगु याः ।

कल्लि न्याताजिया खने दु । नेवा:संस्कारय् मचा जंक्व वा शुभ अन्न प्राशनय् काय् वा म्ह्याय् मचां तिइगु, वहःया दुदंगु कल्लि - १

मिसा मस्त मचा ल्यासेबलय् तिइगु कलात्मक धलोटया " - १

" " वहःया त्यागु सादा " " - १

" " वहःयागु कलात्मक बुट्टादुगु " " - १

" " वहःयागु फुस्कुलु "सिंख्वाः" बुट्टा दुगु " - १

मस्तय्त भूत, प्रेत, पिसाचं व रोग व्याधिं मुक्त जुइगु विश्वासं अभिभावकं गथाम्व नखःबले नं धातुयागु मसिनुगु कल्लि अल्प ईया लागी न्ह्याकिइगु चलन दु । अथे हे नेवा:युवा व प्रौढ उमेर थ्यंक मिजं मिस्तय्सं व हे च्वय् न्ह्च ब्वयागु नखः बलय् नंया अंगू दँयदँसं न्ह्यायेगु चलन दु ।

संस्कृति धयागु हे समाजय् नेवा: जातियात म्वाका तइगु,भीगु उद्देश्य पूरा याइगु छगू माध्यम खः । थःगु संस्कृतिया दुने सुपिला च्वंगु दार्शनिक गूढ तत्व सिइकेगु कुतः यायेमा धैगु सामुहिक अभिरुची निर्भर जुइ ।

नेवा: समाजय् प्राचीनकालनिसें मिजं, मिस्तय्सं तिया वया च्वंगु सलंस: तिसाया ताजित दु । उकिइ मध्यय् मनुखं परंपराया आपालं ताजित अगतिं तिसां तियेगु याना वया च्वंगु दु ।

भीगु सभ्यताया शुरुं निसें न्हांय्पनय् लुँया चाचा तिइकिइगु व वह:या दुदंगु छुस्यापु मचा जंकु बले तुतिइ न्ह्याकिइगु अर्थ-पूर्ण तर्क नापं शारीरिक सुसंगठनय् त्यवा बिया वया च्वंगु अ:पुक हे अनुमान याये फु ।

भीगु समाजय् मध्यकाल पाखे मिसामस्तय्त तुतिइ धलौट वा वह:या दुदंगु कल्लि उमेरयात ल्वय्क अगतिं नं न्ह्यकीगु ख: ।

जिगु अन्वेषण कथं यल गाबाहा त्वा:या इन्द्रबहादुर वज्राचार्यया छेँय् थ:म्हं स्वया वयागु असाधारण दुदंगु वह:या कल्लि नेवा: समुहयागु छगू अद्वि:तीय तिसा सत्यानिस: दँ न्ह्चो गाक्कं प्रचलित दु मखा ज्वी ।

व कलात्मक वह:या कल्लिया चा: दश, एघार सेन्टीमीटर बृत्ताकार घेरा दु । चक्काया गोलय् सिंह, सल, म्हय्खा दथ्वी लाक्क हितिमंग: अले क्षेपुया आकृति पिज्वया उत्कृष्ट कलां जा:गु थना त:गु मौलिक वह:या तिसा च्वय न्ह्यब्वयाम्ह परिवारयाके आतक्क नं संग्रह याना त:गु दु । उकिं भी समुदाय नं थ: थ: पिनि रसपूर्ण जीवन दिन चर्या हनेत संस्कृति सम्पदा अन्वेषण व अनुसन्धान यायेगु जातिया गौरवया खँ भा:पिमा: । शायद उकिं हे मनूतय्गु जाति अनुसारया संस्कारगत जीवनय् तिसाया सम्बन्धं जन्म मृत्यु पर्यन्त स्वापू क्वातुया वैच्वंगु ज्वी फु ।

वहःया रूद्रामाः

नेवाः समाजय् न्हापाँनिसें लुँ धातुयागु कण्ठि तायो, तिलरि तिसाया ताजि थें वह:या भिम्पु वा रुद्रामा: हना क्वखाइगु पुलांगु परम्परा ख: । थ्व पुलाँगु कलात्मक तिसाया थ:गु हे प्रतिष्ठा दया च्वंगु न्यने दु ।

नेवा:समुदायया गथेकि ज्यापुनीतय्सं व:हया कलात्मक भिंसिख: तिसा थेंतुं स्यस्ये:नितय्सं वह:या कलात्मक पाताय् रुद्राया आकृति हया ज: व ख: रिखे च्वका लुइका प्वा:तया माय्काय् हना गपतय् क्वखाइगु ख: । थ्व वह:या भिम्पु सिख:वा रुद्रामा: धका चिगोगु बसुपति थें निप्यंग: वा स्वीनिग: रुद्रा गो हना क्वखाइगु तिसा ख: । थ्व तिसाया ताजि न्हापां निसें सत्रौ वा अठाह्रौ शताव्दी तक्क जा मिस्तय्गु समुहलय् गाक्क लोक प्रिय थें न्यने दु ।

स्वनिग: दुने मध्यकालया न्ह्यो निसें स्थिति व संहारया हर्ताकर्ता भगवान श्री शिव ख: । थ्व तथ्ययात नेवा: तथा उपत्यका निसें पहाड, तराइ व भित्री मधेश थ्यंक च्वपिं नेपा:मिं अपोसिनं मानेयाना वया च्वंगु दु ।

रुद्राक्ष धैगु पवित्र बस्तु हे आदिकालंनिसें पवित्र रुद्राक्ष सिमाय् स:गु अनेक गुण सम्पन्नगु फल प्राकृतिक वरदानं व्याप्त जुया सांस्कृतिक सम्पदा मूर्ति कलाय् क्वातुक्क थाय काये धुंकूगु खनेदु । उदाहरणया रूपय् आर्यघाटया पूर्वाभिमुख प्रस्तर मन्दिरय् दुने सौम्य विरूपाक्षाया मूर्तिइ रुद्राक्षगो:या कर्ण आभूषणय् छ्चला त:गु स्वये फु ।

सम्भवतया विद्वान ग्रन्थकार एल. एस. वाँग्देलया अनुमान कथं तेश्रो चौठो शताब्दीयागु उच्चकोटियागु प्रस्तरया विरूपाक्ष मूर्ति भीगु राष्ट्रिय सांस्कृतिक सम्पदा नं ख: ।

न्हापा न्हापाया नेपा:या समाजय् अपोयाना कुलिन परिवारया शैव धर्मप्रति अगाध आस्था दुपिंसं पवित्रगु रुद्राक्ष ग्व: बुट्टा लसिवयेक वह:या भिम्पुसिख:मा: हना क्वखायेगु गाक्कं लोकं व्हागु चलन जुइफु ।

मानव समाजय् अढवैशया उमेरय् प्रवेश जुइ त्यन कि धर्म व दर्शन प्रति भ्कुकावया फलस्वरुप न्हापा न्हापाया खानदान परिवारय् रुद्रा मा:या भिम्पु लसि व:गु तिसां छायेपिया जुइगु नं छगू आत्मसन्तोष प्राप्त यायेगु माध्यम् मज्वी धका गये धायेगु ? थ्व छगू अन्वेषण व अध्ययन मयासें अडकल याये छिं ।

न्ह्याम्हसिनं न्ह्यागु हे तर्क या:सानं वह:या रुद्राक्षया प्रतिविम्ब वह:या भिम्पुमा: दयेके बिया मा:हना: क्वखायेगु याना वंपि आदर्श भावया मिस्त नं धन्यवादया पात्रया रूपय् स्वयेगु औचित्य खना ।

रुद्राक्षमा: नं न्हापाया समाजय् प्रतिष्ठा दयक: तिया जुइगु तिसाया नां जा:गु छता तिसा जुइमा: धयागु अनुमान यायेछिं ताया ।

थ्व च्वसुइ विज्ञ पाठकतयसं बांलागु तथ्यपूर्ण तर्क प्रस्तुत याना दिइगु लागि संस्कृति, समाज शास्त्रविद् व कलाकार महानुभावपिन्तं इनाप याना च्वना । छुं आलोचना, सुभ्काव वइ, अले भ्की मां भाय्या धुकुतिइ फुगु योगदान याना वने फयेमा धैगु आशिका याना हे च्वनागु दु ।

बांलागु समाजया लागि स्यल्लागु साहित्य श्रृजना याना भिंगु लँपु क्यना जुइगु भ्की सकलया सामुहिक कुतलय् निर्भर जुइ ।

ढुंग्री

नेपा:दे प्यंगू वर्ण व स्वीखूगु जाति उप जातिइ जायाच्वंगु, पुलांगु सम्पदां नां दया च्वंगु मुलुक खः । थ्व देया पूर्व मेची निसें गन नेवाः ब्रम्हु, क्षेत्री, वैश्य यागु ढुंग्री मिस्तयसं न्हाय्पनय तिइगु तिइका वया च्वगु लुँतिया वैच्वंगु दर्जनौ ताजित दु । उदाहरणया लागी शैशव कालय् दुदंगु वा फुस्कूलु मारवलि जँकु चाचा, माकुली चाचा, माकसि, तुकि, पलंतुकि, तायोतुकि, झो मुन्द्रि, कर्ण कुण्डलि, पुनायचा, याररलिङ, टप आदि ढुंग्री तिइगु मिस्तय्गु लोकं ह्वागु तिसात मध्येया छगू खः ।

स्वनिगः, पहाड, तराइ व भित्री मधेस न्ह्याथाय् च्वंपि नेवाः अढ-बैशया मिस्तय् न्हाय्पं गाःलय् तिइगु तिसाया नां खः "ढुंग्री" । लुँयागु दाफो स्वांया आकारय् प्रत्येक खुगु वा वयाँ अपोगु हलय् मानिक, पन्ना, मोति व हिरा वहुमूल्य पत्थर थुना ढुँग्री तिसा तिया जूपिं २५/३० प्रतिशत अढवैश उमेरयापिं मिसात दैथें जिं अनुमान याना ।

पहाडि प्रदेशया अत्यधिक इहिपा जुइ धुंकूपि मिस्तय्सं लुँयागु जिस्वां आकार वा चारपाते आकृतिइ मानिक वा मेमेगु पुथुना ढुंग्री तिसां तिइपिं क्षेत्री, ब्राम्हण मिस्त व्यापक संख्याय् खने दनि । नेपाली भाषा भाषी मिस्तय्सं छपु लोक म्येय् "पशुपतिको थानमा सुनको ढुंग्री कानमा" धका मेला पर्वय् प्याखं हुंला जुइगु नं खना । थ्व न्ह्याग्गु हे नेपाःया जाति उप जातिया मिस्तय्गु छगू अतिरिक्तगु विशेष तिसाया ताजि धायेछिं ।

मिस्तय् जात म्हय् लुँया बय बय तिसां तिइ मन्त कि लः मदुगु पुखलिइ न्या थें महसूस यायेत लिफःमस्वः । थय्क शोच बिचाःयाना स्वयेबलय् लुँयागु ढुंग्री तिसा छगू प्यह्मसिया न्हयोने शोभा बृद्धि याना बिइगु छगू फर्मास यायेगु विशेष शौखिन तिसा हे जक खःला धैथें ताया ।

थ्व लुँयागु कलात्मक ढुंग्री गुबले निसें समाजय् प्रचलित याये ह:गु ख: यक्किन याना धायेहे थाकुउ ।

थ्व लुँया ढुँग्री कलात्मक तिसाया ताजि मिस्तय् य:गु श्रृंगारया छगू अभिबृद्धि ख: । दार्शनिक सम्बृद्धि व लक्षण तिसाया दुने सुलाच्वंगु मदै धका धाये थाकुइ ।

मध्यकालया युगं निसें नेवा:समाजय् लुँयागु ढुंग्री कलात्मक मौलिक तिसात मध्यय् छगू आकर्षक चिटिक्क च्वंगु ताजि ख: । थ्व तिसां समाजय् अढबैसयापिं मिस्तय्त प्रतिष्ठा बृद्धि यायेगुलिइ भूमिका पक्काहे क्वातुइका यंकूगु आभास खने दु । परम्परागत लुँ धातुया कलात्मक ढुंग्री तिसा समाजय् तिइकेगु शुरु निसें आतकनं मिस्तय्सं तोतूगु शायदे हे जक स्वये खनि । ढुंग्री तिसायागु आकर्षण आतकनं निरन्तरता दया हे च्वंगु खनेदु ।

लुँ सिन्हः

स्वनिगः निसें दे व्यापि नेवाः समुदाय प्राचीन युगं निसें नियम व संयमय् च्वना दिन हना वया च्वपिं खः । भ्री शैव, शाक्त, वैष्णव, व बौद्ध धर्मावलम्वि नित्य कर्म यायेबलय सिन्हः द्यो वा थःपिन्त छूयला वया च्वनापिं नं.खः । भीगु भिंखुगू संस्कार कर्म यायेगु इलय् क्वय् न्हय्-ब्वया कथंया सिन्हःत-बालःक छ्यला वया च्वंगु खने दु ।

पुण्डरिक विभूतिः सिन्ह
राम तिलक म्हासु "
ह्याँउ-रक्त चण्डन "
श्रीखण्डया-तुयुगु "
भुयु "
धौ "
मोहनी "
लुँ "

भीगु सभ्यताया शुरु निसें समाजय् गुरु पुरोहिततयगु सहलह कथं गृहस्थीया गुह्चतायो निम्ती पूजाकोथाय दुपिं द्योपिन्त स्वां सिन्हः, छूयला पूजा याइ । अपो शैव बौद्ध परिवारया मिस्तय् परम्परा निसें स्थान गणेशया थाय् नित्य पूजा यायेत नं भुइसिन्हः, म्हासू व ह्याउँसिन्हः तिका पूजा याइगु स्वनिगः दुने व्यापक चलन खने दु । नेवाः समुदायया थी थी नखःचखः जन्म दि, गुथि, श्राद्ध, स्थानीय जात्रा न्याइगु इलय् थःपिनि आस्था कथं नित्यपूजा नापं बुंगःद्यो चकवाद्यो व त्वायबाहाः द्योया थाय् नुगः वछु खुत्वाःया मुख्य नुगःभुज्या माने याइ ।

च्वय न्हय्ः ब्वयागु अनेगु सिन्हःतय्गु पूजा पर्व व संस्कार कर्मया ज्या झवलय् परम्परा निसे छूयला तःगु कथं ऋषि महर्षितय्सं बिभू व म्हासुसिन्हः थाय् व द्यो अनुसार तिइका वया च्वंगु न्यनेदु ।

न्हापा लिपा नेवाःसमुदाय्या परम्परा कथं बजारय् उपलब्ध जू बलय् स्वंगू प्यंगू दशक न्ह्यो शैव, वैष्णव परंपरा कथं रक्त चण्दन व श्रीखण्द च्वला सिन्हः तया न्ह्यकँ याइगु चलन व्यापक जुया वंगु न्यना । थ थःगु कूलया परम्परा कथं अनेक धर्मया अनुयायीतयसं थःगु श्रद्धा व भक्ति भावं स्थान गणेश व नाप च्वंपिं महाकाल, भिन्द्यो, कृष्ण द्यो, नारायण व उमामहेश्वर आदि देवस्थलय् पूजा याइबलय् नं हयाउंगू म्हासूगु व भुइसिन्हः आदि छ्यूला वया च्वंग खनेदु ।

भ्नी छँखाय् परिवारय् सुयां जन्मदिं वल धासा स्वां, सिन्हः, अविर, धौ सगं व खें सगँ बी न्ह्यो ह्याउँ सिन्हः, अक्षता व धौ सिन्हः तिइके बिया सुस्वास्थ्य, दीर्घायु व उत्तरोन्तर उन्नतिया लागि थकालिं आशीर्वाद बिइगु चलन दु ।

मोहनी बलय्, दिगु पूजा बलय् थः थःगु सम्प्रदाय कथं धौ ह्याउँ सिन्हःल्वाकज्यागु सगुन ह्याउँगु सिन्हः व मोहनी सिन्हः तिइकेगु नापं स्वां, क्वखा बिइगु चलन दु ।

नेवाःसमुदाय् मिजंया लागी भमचा कोछित सर्वप्रथम लाखा मह्रि व्छयेगु काल बिल याइगु खः । आ थ्व चलन गाक्कं म्हो जक चलय् जू धाःगु न्यना ।

मेगु मज्जि मगागु परम्परा मध्यय् नं लिम्ह भमचित पुतुग्वय, मह्रि, शिसाफल, मसला, श्रृंगार-सामग्री ज्वलं, नापं भव्यगु वसःछजुया साथय् तिलहरि, वहःया बत्ताय ह्याउँ सिन्हः लिस्सें लुँ सिन्हः छपता नं तया व्छयगु चलन दु । थ्व व्यापक नेवाः वस्तिइ कुलिन नेवाःतय् लक्षण व अटल शौभाग्य लायेमा धका ग्वय व्छयेगु अनिवार्य चलन निरन्तर न्ह्याना च्वंगु दु ।

मूलत नेवा:बस्तिइ मोहनी बलय् कुमारी व आगमय् पूजा दिक्षा बिधिं पूजा याय्मा:पिं कुलिन परिवारय् वह:या दृष्टि नं छायेमा: धा:गु न्यने दु ।

अथे हे स्वंति नख:बलय् कार्तिक औंसि खुनु लक्ष्मीद्यो पूजा याइबलय् गक्ष अनुसार मृत्तिका, प्रस्तर, धातुयागु वह:यागु लक्ष्मी द्यो पूजा याइगु अत्यधिक थासय् थ्व परम्परा न्हचाका हे च्वगु न्यने दु । नापं भ्वंयागु च्वया त:गु लक्ष्मी द्यो न्याना हयेबलय् छापय् याना दयेका त:गु दृष्टि नं कया हया तिइकेगु व्यापक नियमित चलन चलय जुया हे च्वंगु स्वये दनि ।

नेवा: समाजय् सिन्ह: धायेगु ज्वलन्त प्रमाण ने. सं. १३२ या गँचाननि त्याग: यागु ब्राम्हि अभिलेखय् सिन्ह:मू, ज्वला न्हायकं संस्कृतिया गति विधिइ नवौंशदि पाखे सभ्य मानवतय् दथ्वी यक्व न्हचो निसें चलय् मज्वीकं उथाय् जक सिन्ह: छयूलेगु या:गु खै मखु धका अपुक अनुमान यायेफु ।

चन्द्रहार

नेवा:समाजय् प्राचीन परम्परां निसें लुँया भि सिख: तायो, तिख: कण्ठि व हृदयफो आदि कलात्मक तिसातय्‌गु असंख्य ताजि मध्यय् उत्कृष्ट पह:यागु छगू चन्द्रहार ख: । थ्व मिस्तय् लोकं व्हागु सांस्कृतिक व प्राकृतिकतां सम्पन्नगु तिसा ख: । थ्व ताजि सम्पन्न शैव, शाक्त नेवा:परिवारया ज:पिन्सं सांस्कृतिक शुभ पर्वया उपलक्षय् तिइगु मिस्तय् तस्सकं हे य:गु लुँया तिसाय् त:जिगु चन्द्रहार ख: धायेफु ।

नेवा:समुदाय् अनेगु संस्कार पर्वय् सम्पन्न परिवारया म्ह्याय् मस्तय् तकँ्यहेपिं,भौ मस्तय् पिंल्हिपिनि ज्वरां उथें च्वंक सहस्र टुक्रा चक्का स्वाना चन्द्रमा थें रश्मि दैगु भा:पिया त:जिगु सप्ताह, सत्य-नारायण व्रत, नवाह व्रत पर्वय् इहिपा, मचा जंक्व, कय्‌ता पूजा, ज्याथा जिथि बुद्दा जंकु थ:र्छे हे भ्वय् न्याइ बलय् मिस्तय तिइगु वजनदार व तेजोवर्द्ध सम्पन्नता बिइगु तिसांया विशेष ताजि दुने कलात्मक भव्य चन्द्रहार नं अग्रपंक्तिई ला: धायेफु । शब्दकोष कथं लुँया चन्द्रमा बाँ लूगु तिसा छता पुलांगु लोकं व्हागु तिसा ख: । चन्द्रहार गुबलय् निसें छ्यूयल धैगु खँ अनुसन्धान मयासे धाये थाकुइ ।

थ्व तिसा पूर्णचन्द्रया आकृति लुँया चक्का चक्कात हना ज: व ख: पाखे स्वपु निसें, न्यापु, न्हय्‌पु व गुपु ज्व-लाका हना ल्यूने पाखे च्वय् स्वाइगुलि स्वकू ला:गु पाताया निकु व लुँया कलात्मक लापाचा छ्ज्व तया दयेकेगु गाक्क पुलांगु चलन ख: । परम्पराया चन्द्रहार कलात्मक तिसा दयकेया लागी न्यातोलां निसें भिंतोला, भिंप्यतोला निसें स्वीन्यातोला लुँ लगय् याना भव्य तिसा दयकूपिंन दु । थ्व इज्जत व प्रतिष्ठा दइगु कलात्मक विशिष्ट तिसा चन्द्रहारयागु ताजि कथं ठिक्कगु वजनं निसें स्वी न्यातोला तक्क ग्यँसु लाक्क दयेका त:गुलि भ्‌यातुइगु स्वभाविक हे ख: । थज:गु मौलिक कलापूर्ण चन्द्रहार तिसाया ताजि नेवा: कुलिन व खानदान परिवारय् छ्यूला वै च्वंगु अपोसिनं बांलाक हे स्यू ।

सम्पन्न नेवा:परिवारया बहु संख्या मिस्तय्सं अति य:गु जुया हे सक्षम आर्थिक सम्पन्नपिं ब:चाधिक:पि ल्यासेपिं, अधबैस्यं मिस्तय्जक अतिभनं य:गु भद्रमिस्त गुम्हसिया अनुकूल व नां दंपिं खल:तय् म्ह्याय् मस्त व भौ मस्तय् पिंहिपिंत तिइके बिइगु मेमेगु तिसा थें चन्द्रहार ताजिया इज्जत व प्रतिष्ठा नं उलिहे च्वन्ह्यागु खनेदु । थ्व तिसाया ल्यू नं दार्शनिकता व लक्षणया भाव गाक्क हे दु थें महसुस यायेफु ।

थजा:गु भव्यगु परम्परायागु तिसा मध्यम वर्ग व सर्वसाधारण परिवारया मिस्तयसं तिइगु व दयेके बिइगु इमिगु क्षमतां पिने धा:सा नं पाइमखु थें ताया । मेगु मुख्य तथ्यला चिम्हिगु परिवारं त: धंगु छाति हे अपो धन राशी लगय् याका: परम्परागत चन्द्रहार तिसा दयेके पाखे मन यायेगु सिबय नं मयायेगु हे त:धंगु बुद्धिमानि खनेदु । खयत जा गन इच्छा अन उपाय धाये थें अनुकरण यायेगु व स्थगित यायेगु थ: थ: शोच विचारय् निर्भर जुइ । मेगु खँ सुरक्षित यायेगु सक्षमपिन्सं न्ह्यागु परम्पराया गाछि कलात्मक तिसा दयेकेगु व संचय यायेगुलि निगू मत दै मखु ।

थ्व तिसा गाक्क आकर्षक चितिक्क च्वंगु जुया नं नलिम्ह ल्यासेत , अधबैसया नेवा:मिस्त फुक्कसित लोगुलिं हे प्राचीन युगं निसें नेवा: समाजय् चन्द्रहार तिसाया ताजि मिस्तय् तस्सकं य:गु तिसा मध्यय् छता ख: । थ्व तिसा नेवा:मिस्तयसं बाहेक मेगु नेपा: या जाति उप जातिइ तिइगु मया: ।

धात्थें धायेगु हे ख:सा सुयानं परिवारय् "लिस्व:न्ह्य स्व: थ:गु ख्वा: थम्हं स्व:" या थ:गुहे विशेषता, हैसियत व क्षमतां मबिइकं रहर व करं मनं तुना थें समस्या समाधान जुइगु बिकल्प खने हे मदु । न्ह्यागु नं थ:थ:गु मेपिनि जातिइथें नेवा: समाजया परम्परागत इज्जत प्रतिष्ठा दइगु बांलागु वजनदार लुँया परम्परायागु य:गु ढाँचाया तिसाया ताजि अनुकूल व कथं हनिगु लंपु ज्वना दयेका तिइकेगु व तियेगु ध्वाथुइका दिसँ । मा:गुलि ठिक हे जू गथे कि इहिपा न्याइबलय लुँया कलात्मक

भिंसिख: सिंख्वा चुल्या व अंगू साधारणतया म्ह्याय् मस्तयत ज्वरे याना बिइगु मनासिब खनेदु । थ:गु औगात व क्षमता पिनेगु तिसा न्यया ज्याखँ यायेगु सिबय् न्ह्य मल्हुइगू सल्लाह देछाया च्वना । म्हय् मन्ह्चंगु पीर म्वाक नं कया मज्वीगु बुद्धिमानी खना ।

अथे हे थौं म्हिग:या युगया प्रभावकथं लुँयागु भ्याातुक तिसातयगु परम्पराया तिसा ताजि दयेका तिया जुइगु नं छखें अपो जोखिम मोले याना जुइमा:गु नं जुया वल । परिस्थिति व युग कथं न्हापाथें शिक्षित ल्यायम्ह व ल्यासेतयसं इलय् शिक्षा आर्जन याना दिप्लोमा व दिग्रि कायेगु नं जीवन भरया गाक्कं ग्यसु ला:गु अतुलनिय तिसा ख: धैगु पक्षय् आकर्षित जुइपिं युवापिंन्त जिगु शुभाय् दु ।

खयत जा च्वय न्ह्य:ब्वयागु परम्परागत लुँया चन्द्रहार तिसाया ताजिं शोभा व सौन्दर्य परिपूर्णता बिया वया च्वंगु मौलिकतायात म्वाका तयेमा:गु नं भ्गीगु सामुहिक दायित्व व कर्तव्य नं मखु धाये थाकु ।

उकिं थज:गु ऐतिहासिक व सांस्कृतिक तिसाया ताजियात अप्पो लुँ ग्यसु मग्यंक ठिक्क जक गुतोला निसें भिंन्यातोला तया जक य:गु मौलिक कलात्मक चन्द्रहार दयेकेगु चलन छ्यलेगु बेश जुइला ! अज:गु अद्वितीय च्वय न्ह्य ब्वयागु तिसा दयेका भिंगु भिंगु ज्या खँय् जक पुलु-पालु जक चलनय् छ्यला पुलांगु ढांचाया चन्द्रहार आतक्क नं मिस्तय दयेकेगुलि निरन्तरता बिया वया च्वंगु फाट्टफुट्ट खने हे दु । थ्व सिलसिलाय वयक:पिन्त नं भ्गीगु परम्परागत लक्षणगु तिसा दयेका तिइगु इच्छा व रुचि म्वाका तयादीपिं नं सुभायया पात्रत हे धायेमा: ।

"लुँ"यागु साधारण चक्का बुत्ता जुयानं चन्द्रहारं तिइबलय् तेजोवद्ध लाइगु, पूर्णचन्द्रमा थें दन्न ज: दैगु जुया हे थ्व ताजिइ तिइपिंन्त सौन्दर्य प्रतिष्ठा व अतल शौभाग्य दइगुलिं हे थ्व तिसाया प्रभाव नेवा: समूदायलय् आतक्क नं उलिहे क्वातुगु स्वापू दया च्वंगु दु ।

थ:त पुलांगु चन्द्रहार य:पिं कुलिन खान्दान ज:या मिस्तय् मदयकं मगागु ग्यसु लुँ लगे याना जूसानं पूर्खा क्यना वंगु कलात्मक व मौलिक चन्द्रहार दय्के बिया तिया जुया दीपिंन्त सुभाय् देछाय् मा:गु खना थ्व तिसाय भिंगु लक्षण, दर्शनं युक्त व शौभाग्यया चिनारीया रूपय् भूमिका दुगु चन्द्रहार नं भी नेवा:समुदायया अद्वितीय च्वन्ह्यागु पुलांगु सांस्कृतिक सम्पदा ख: । थ्व त:जिगु सम्पदायात म्वाका तयेत योगदान बिया थ:त्व म्वाका धैर्य, अनुशासन, शौभाग्य, सुशीलताया भद्र संस्कार व परम्परा दिगो याना तयेफयेमा धैगु दनुगलं निसें आशा व भलसा याना च्वना । नापं थ्व ब:चा धंगु च्वसुलय् विद्वत्त वर्ग पाखें आवश्यक सुभावया अपेक्षा याना च्वनागु जुल ।

अंगू

झीगु समाजय् मानव विकासया नाप नापं थीथी:जन जातितय्सं अनेगु लुँ, वह:, सिज:, नं व सिलेवरयागु तिसाया ताजि अंगू नं छगू संस्कार कर्मयाइबले छ्यला वै च्वंगु दु। परापूर्व युगय् मनुखं सभ्यताया शुरु निसें थ:थ:पिन्सं अन्य धातुं दयेका त:गु अंगू संस्कार कर्म याइबले लुँ, वह: व नंयागु अंगू मिसा मिजं नं न्ह्यायेगु यायां बुलुहुं बुसँखा, कयता पूजा छ्न्हु न्ह्य: मस्तय् पाजुं भिंचाया छ्यंनय् आंगस तैगु प्वांय्सं चिका वनेगु चलन यात । थयक बिचा:याना स्वयेबले समाजय् नेवा:तय् अनेगु संस्कार, कर्म याइबले थथितियागु सम्बन्धया स्वापू शुरु यातकि जीवन भर हे क्वातुका त:गु यक्को खनेदु ।

शैशव कालय् ह्चाउँ मचाया छैथि खुन्हु निनिं भिन्चायात लुँया पिउचां न्ह्याकुसां निसें तस्सकं स:तिगु क्वातुगु ब्यले जुइगु संस्कार कर्म गथे कि मिजंमस्तय् कय्ता पूजा छ्न्हु न्ह्यो पाजुं आंगसय् अंगू चिना वनि,कन्हे खुन्हु अंगू दुगु भाग ल्यँका नौनं सं खाइ । थ्व खानदान नेवा:तय्सं आतक नं याना वैच्वंगु चलन खने दु ।

थय्क बांलाक वाला स्वयेबले नेवा:तय् स्या:न्यागु थ:थिति कर्म काण्ड याइबले याये मा:गु चलन न्हचब्वना याइम्हं व याकीम्ह सिया दथ्वी पाजु भिन्चाया सम्बन्ध साप हे ग्यसु ला:गु व स्नेह व ममतां जा:गु दु धका बांलाक क्यना त:गु दु । थुके दुने दार्शनिक भावया परम्पराया स्वापू व अर्थ नं दयेमा: ।

झी घाँय् घाँय्चा आजु पुर्खापिन्सं थ:गु जीवनय् परस्परय् भिनेमा, सुस्वास्थ्य व दीर्घायुया मनसायनं कर्म व संस्कारया ज्याखँय् अन्य धातुया अंगू दयेका न्ह्याना वया च्वंगु न्ह्याइपुगु खँ ख: ।

आ तक्क मिसा मिजं नं न्ह्याना वैच्वंगु अन्य धातुया अंगूतय्‌गु नां थन न्हचब्वयेगु उपयुक्त जुइ ताया । थयेक स्वयेबले तता मछि अंगूतय्‌गु नां फरक फरक जुया वंगुयानं छुं नं छुं मूल्य व मान्यता पक्का हें दुला धैथे च्वं । थज:गु बारे सं:स्यूपिन्सं सामुहिक कल्याणया लागी तथ्यत प्रकाशन यानादिसँ धका हने बहपिं विद्वानतय्‌त इनाप दु ।

लुँ, बह:, सिज: व नंया जीवन्त अंगूतय्‌गु नां थुपिं ख: ।

१) लुँया सादा अंगू
२) " हिना अंगू
३) " अकवरी अंगू
४) " फोथुना अंगू
५) " नवरत्न अंगू
६) " नां अंकित अंगू
७) वह:या सादा अंगू
८) " प्याखं अंगू
९) " अजा अंगू
१०) " ल:पा अंगू
११) " पञ्चरत्न अंगू
१२) " हिना अंगू
१३) लुँ, वह:बा नंया नां किया त:गु अंगू
१४) सिज:या अंगू
१५) जेड व दन्तया अंगू
१६) कय न्यांया छ्यंगुया अंगू (अल:कै दुपिन्सं न्ह्यायेगु चलन)
१७ गथां मुग: चह्रेबले न्ह्याइगु नंया अंगू ।

मानव समुदाय सभ्यताया प्रारम्भ निसें प्रस्तर हस्तिहाड व लुँ, वह: अनेगु कलात्मक अंगू मिसा मिजंतय्‌सं न्ह्यायेगु याना वै च्वंगु दु ।

नेवा:व अन्य क्षेत्री, ब्रम्हु, बैश्य तथा शुद्रतय्‌सं नं अंगू न्ह्यायेगु याना वया च्वंगु खने दु ।

नेवा: समाजय् म्ह्याय्‌मस्त बिया व्छइबले जिजाभाजु जुइम्ह स्वयम्वर यायेया लागी वइबले स्वाँमा: क्वखायेका गच्छे अनुसारया लुँ वा स्वासाया हिरा थुना त:गु अंगू न्ह्याका स्वागत याइ ।

म्ह्याय मस्त पयृनं बिया व्छया प्यन्हु दु खुन्हु ख्वा स्व:वनी बलय् बौम्हसिनं कल्या त्वका बाइ न्हयाकेया नापं लुँया अंगू नं उपहार बियेगु पुलांगु परम्परा ख: ।

नेवा:तय् तत:धंगु पूजा आजा व्रत याइगु इलय् लुँ वह:या अंगू पुरोहितयात धोति दान बिइबलय धातुया अंगू नं नापं बिइगु चलन दु ।

ज:लय् सुं दिवंगत जुइगु इलय् काजक्रियाय् लुँ वह:या अंगू नं दान यायेमा । अंगू व मानवया सम्बन्ध गाक्कं क्वातुगु आभास खने दु ।

सुता

सुता "ब:चा धंगु नेवा:खँग्व: धुकू" शब्द कोषया धापूकथं ग:पतय् क्वखायेगु धातुया छतातिसा, बौद्ध मार्गीतय् चुडाकर्म (बरे छुइवलय्) व मिसामस्त इहि याइबलय् संस्कार नापं स्वापू दुगु तिसा ख: । नेवा: समाजय् थ्व तिसाया कलात्मक व दार्शनिक भावं गबले निसें संस्कारया ज्या ज्वलय् छ्यलेगु या:गु तथ्य अन्वेषण व अनुसन्धान मयासे धाये थाकुइ । थ्व तर्क संगत ख: धायेगुलिइ निगु मत मदय्फु । स:स्यूपिं सम्पदाविद, नृतत्वविद व समाजया ज्याथा पुरोहित वज्राचार्यतय्सं अर्थ छ्याना त:गु दयेफु । 'सुता' धायेवं वं तिसाया तिजि मायकाय् ह:न ग:पतय् क्वखाइगु धातु यागु कलात्मक लक्षणगु नापं उत्तरोत्तर उन्नति, सुस्वास्थ्य व दीर्घायु याइगु कथ्य नं उकी सुला च्वंगु दयेमा: धैगु अनुमान याये बहजू ।

'सुता' मुक्कं नेवा:समाजया बौद्ध धर्मावलम्वी मिजं मिस्तय्सं सामुहिक रूपं परम्परा निसें तिया वैच्वंगु संस्कार पूर्ण तिसाया ताजि ख:।

च्वय न्ह्यब्वया कथं 'सुता' सम्भवतया वह:,लुँया चिट्टिक्क च्वंक लोकंव्हाइ कथं कलाकार व ग्राहकया संयुक्त शोच विचारं 'सुता' तिसा मनूतय्सं गछे अनुसार दयेका तिइगु याना परम्परा स्वाकूगु ज्वीमा: ।

सुता तिसाया ताजि शैशव मस्तय्गु निगूगु संस्कार चुडाकर्मय् छ्यला ब्यूथेनतुं मेखे बौद्ध धर्मावलम्वी मिसामस्तय् इहिपा जुइगु धा:सा स्वंगूगु संस्कारया दुने ला:गु खने दु । थ्व छाय् थथे जुगा च्वंगुया लिस: पुरोहित वज्राचार्य, विशेषज्ञतय्सं अर्थ छ्याना तर्क यायेगु ज्या जुल धा:सा व बांला:गु ज्याज्वी ।

वास्तवय धायेगु ख:सा 'सुता' लुँ वा वह:यागु ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, कलात्मक, दार्शनिक, आकर्षण व अर्थपूर्ण परम्पराया नेवा:

तिसाया हे ताजि ख: धायेगुया दुने गर्व नं दु । छाय धा:सां थ्व 'सुता' धैगु धातुया मौलिक तिसाय् सकल नेवा:तय्गु सम्पदा नं ख: । थजागु च्वन्ह्याचागु संस्कारया तिसाया ताजि म्वाका तयेगुलिइ बौद्ध मार्गी नेवा:तय्गु निस्वार्थ देन हे दु धायेमा: ।

मेखला

नेवा:समाजय् परम्परा निसें वह: वा अन्य धातुया अनेगु स्वाँ, भ्रंग: थीथी प्याखंया पात्रतयसं नं जबि तिइगु याइ । थजःगु तिसाया ताजि भीगु देशय् मायादेवीया गुँगूगु शताव्दीया मूर्तिया जँय् तिइका त:गु राष्ट्रिय संग्रहालयस अवलोकन याना दीसा दर्शकतय्त स्पष्ट जुइ । थःजःगु हे हुबहु:यागु सालुगु (वह:या) पाताय् बुट्टा कथं कतां किया: मखमलया पेटी तथा उकि नं क्वय् भल्लर पन्ना,वांगु पू तया द्यो प्याखनय् पात्रतय्त तिइकीगु 'मेखला' ख: । मेखलायात जबीन धाइगु आपालं चलन न्यने दु । नेवा: समाजया चलन न्हापां द्योपिन्त छाया अलेतिनि मनूनं तिसा तिइगु चलन या:गु जुइमा धैगु जिगु अनुमान ख: ।

खय्त जा सर्वसाधारण दर्शकतय्त ध्वाथुइके बीगु मेगु नां जँबी वा पेटी तिसा धायेगु उपयुक्त जुइला धैथें ताया । भीगु देशय् दर्शक वृन्दतयसं थजःगु मौलिक तिसातय्गु ताजि सिइके खनिगु नं छगू इच्छा, रुचि व पारखया ज्ञान बढे यायेगु शौभाग्य हे धायेफु ।

भीगु समाजय् मिजं (पुरुष) वा मिसातय्सं गन इच्छा वइ अन उपाय नं दइ धाइथें कुत: जुइ । अले मनंतुना थासय् वन धायेवं अपूर्व प्राचीन ढलोट सिज:या द्योपिन्के बहलय् लुँ सिया बांलाका तइ । थ्व द्योया जँय् च्वनीगु मेखला वा जबी तिसा आपांसिनं स्वयेसातं हे अनुमान यायेछिं थें ताया । स्वय्त जा कुशल कलाकारतय्सं अपायागु लोहँ, ढलोट वा सिजलं हे द्यो दयेका त:गु जुल धा:सा स्वयेबले जुरुक्क दना वइम्ह थें च्वनी ।

मेखला तिसाया ताजि यल, प्राचीन नगरया स्वस: व ख्वीदँ न्हचोयागु कात्तिक प्याखं व कुमारी, अष्ट मातृकाद्योया देवगण कलाकारपिन्सं कलात्मकगुजयँ जबि तिसां तिइगु चलन कायम हे तिनि ।

खय्‌त जा मेखला तिसाया अने अनेगु चितिक्क च्वंगु स्वये हे न्ह्याइपुसे च्वंगु कलाकारतय्‌गु उच्च प्रतिभा मध्यकालं निसे उत्तर प्राचीनकालयागु प्रस्तर मूर्तित थासं थासय्‌ स्वये इच्छा याना भ्काइपिन्त अ:पुक हे अवलोकन याकेफु । न्हयागु न्ह्याथे हे जूसां भ्कीग्‌ देया जनतां विशिष्ट संस्कार व उत्सव याइबेलस मिसातय्‌सं मेखलायात पेटीया रूपय्‌ छ्यलेगु चलनया निरन्तरता दहे दनि ।

स्वनिग:दुने लायकूया न्हचोने लुँ सियात:गु स्व.प्रताप मल्ल, योग नरेन्द्र मल्ल व भूपतिन्द्र मल्लया सालिकय्‌ नं जबि थें धातुया पेति चिकात:गु खनेदु ।

पाउजु

नेपा:गालय् स्वनिग:दुने लगभग द्व:छि व स्वस:त्या दँ न्ह्यो निसें राजपरिवारय् थ्व कलात्मक पाउजु तिसा मिस्तय्सं न्ह्याइगु खँ यँ ञंगा हितिया शिलालेखं स्पष्ट निर्देशित याना च्वंगु खनेदु ।

खयतजा थ्व तिसा भिंस्वस:त्या दँ पाखे राजपरिवार बाहेक सर्व-साधारण लिच्छविकालया अन्तिम शासनय् तक्कनं कुलिन राजकीय खान्दानया जहान (महिला) मिसातय्सं जक तिइगु एकाधिकार जुया च्वंगु खनेदु ।

ञंगा: ल्वंहितियागु भीमार्जुनदेव जिष्णुगुप्तया छगू शिलापत्रय् पदक केयूर व नूपुर स्वता तिसा राजपरिवारयात तोता मेमेगु तिसाया ताजि दुनियाया नागरिकतय्त तिसा तियेगु अधिकार पावेजूगु खँ स्पष्ट धया त:गु खनेदु । संस्कृत नांया पदकयात कंठि गपतय्, केयूर धैगु लप्पाय् ल्हा: फोया च्वय व नूपुर धैगु पाउजु पालिफोया तिसाया ताजित ख: । थ्व शिलापत्रे उत्किर्ण यानात:गु उगु स्वंगु तिसात पदक, केयूर व नूपुर महिमामय धाय् बह:जु । अन्य लुँ वहया कलात्मक मौलिक तिसा तय्गु न्हयोने थुपिं स्वता तिसातय्गु प्रामाणिक इतिहासं भीत छर्लङ्ग क्यना च्वंगु सत्य व तथ्यगु खँ माने यायेगुलिइं निगू मत ज्वी मखु थें ताया । थौं तकनं पाउजु तिसां ऐतिहासिक सांस्कृतिक छापयात जीवन्त वियेगु ज्याय् अत्यधिक नेवा: तय्सं तियाजूगु बाँलागु हे खँ ख: ।

भी नेवा: संस्कृतिइ परम्परा निसें भीगु जातीय संस्कारत नापं पाउजु नं छगू कलात्मक मौलिक वह:या तिसाया ताजि समाजय् मिसा मस्त इहि यायेबले, बाह्रा तयेबले व शुभ विवहा (इहिपा) बले तियिकिगु तिसात मध्ये मजिमगागु छगू शोभायमान तिसा नं ख: । खयत जा न्हापा थ्व तिसा वह:यागु दयेकिइगु, लिपा जुया व:लिसे भारदारतय्संथें साधारण

नागरिकतय्सं नं मिसा मस्त बिया क्छैबले व तिसां तिइका व्छेगु नं याना हल ।

आ थौंया सन्दर्भय् थ्व पाउजु वह,लुँयागु दयेका मेमेगु क्षत्रि व वैश्य ब्रम्हु वर्गतयसं नं साविक निसें छ्येला वैच्वंगु खँ नं तुलना याये बहजू । न्हृचागु न्ह्याथे हे जूसा नं नेवा:वर्गतय्सं थ्व पाउजु तिसाया ताजि भ्कीगु संस्कारया ज्याखँय द्वलंद्व: दँ न्ह्यो निसें परम्पराकथं प्रमुख तिसाया ताजि नाप लुँ वा वह:या पाउजु न्ह्यानावया च्वंगु खँ पुष्ट्याइ या:थें ताया ।

चुल्या

नेपाल देशया १४गू अंचल व ७५गू जिल्लाया थासं थासय् प्यंगू वर्ण व स्वीखुता जातया मनूतय् बसोबास दु ।

बुद्धया वंश पश्चिम नेपाल कपिलवस्तु व रुम्मिनद्रेहि ग्रामे झन्दै निद्व:त्या दँ न्ह्यो निसें जनजीवन हना वैच्वंगु थाय् ख: ।

च्वय न्ह्यब्वयागु कपिलवस्तु नगर व प्राचीन लुम्बिनी गांमय् गाक्कं पुलांगु वस्तिस मिस्तयसं जनावरया क्वँय् वा बुगु मृन्मय् पाखें "चुल्या" तिसा दयेका ल्हातिइ न्ह्यायेगु याना वयाच्वंगु खने दु ।

तराइ पाखे उत्खनन स्थलय् अनेगु आन्टिक्विटीत मध्यय् किसिया दन्तयागु पदार्थ मिजं वा मिस्तय्सं कलात्मक चुल्या न्ह्यायेगु या: धैगु खँ अध्ययन व मनन यायेबले ध्वाधुइक कने फुगु तथ्य थें ताया ।

मृन्मय वा जनावरतय्गु बहुमूल्य क्वँय्, दन्त वा स्वर्ण धातु छु पदार्थ पाखे चुल्या तिसा न्हापां दयेका न्ह्यायेगु याना व:गु खँ अनुसन्धानया विषय ख: ।

वर्तमान नेपा:देया राजधानी यें टंगालया इर्द गिर्दय् लोहँयागु १०७ शक सं.या जयवर्माया अभिलेख दुगु मूर्ति लुया व:गु छगू महत्वपूर्ण घटना ख: । व शालिकय् मिजतयसं नं छातिइ पदक क्वखायेका चुल्याय् चुरी न्ह्याका त:गु दर्शनीय दसि थें ताया । थ्व सांस्कृतिक सम्पदां राजकीय शासक वा न्हापा मन्त्री, शामन्ततय्सं छातिइ, ल्हातिइ, न्हाय्पनय्, ल्हा: फोलय् बहुमुल्य बस्तुत वा लुँ, वह:या तिसां तिइगु चलन दु धैगु तथ्य प्रकाशय् वल धाये मा: ।

स्वनिगः दुने यँ प्रतापमल्ल, ख्वपय् भुपतिन्द्र मल्ल व यलय् योगनरेन्द्र मल्लया स्वर्ण मलम्वा शालिकय् नं तिसाया ताजिं छायेपिया तःगु स्वया दिइत इनाप याना ।

ने.सं. ७५० या छगू थ्यासफुतिइ लक्ष्मीनसिंह मल्ल स्वयम्भूइ पूजा मैन छत्र छाया आयोजकं निम्तो यागुली सम्मिलित जुया बिज्यात । थ्व अवसरय् जुजुं गुरुयात पदक लःल्हायेगु चलन उगु इलय् मदु । बरु पूजा आयोजकया गुरु भराडयात कदर याना जुजुं परिगा छपु व लुँचुल्या बिया सम्मान याःगु महत्वपूर्ण पलाः धायेमाः । थ्व तथ्य मेडियभल कोलोफोन्स एण्ड इन्स्कीपसन अफ नेपाल धैगु ग्रन्थय् उल्लेख जुया च्वंगु दु ।

थौंया स्वनिगः दुने नेवाःसमाजय् तःजिगु सामाजिक ज्याखँय् मिस्तय् अप्पो याना लुँया फुस्कुलु व दुदंगु चुल्या न्ह्यायेगु आपालं चलन निरन्तरता हे खने दु । चुल्या तिसाया नं तताजि नां खने दु । कल्या, चुल्या, मौ, पञ्चरंगि चुल्या,व पतचिंगु तुसिपु बुत्ता तथा बांबांलाःगु प्रचलित नां लुँचुरी मिसातय् लोकप्रिय तिसा जुया च्वंगु दु ।

खयतजा थौंकन्हे नेवाः समाजय् परम्पराया तथ्य व दार्शनिकताया छाप लुं, वहःया तिसाया ताजि कोथिक स्वइपिन्सं आपालं थुइके थाकुया वःगु खनेदु ।

लुँ चुल्याया महिमा, गरिमा व प्रतिष्ठा मिस्तयृत गाक्कं प्रभाव लाना वै च्वंगु खने दु । गुलिं गुलिंसिनं साविक तालं गुलिसिनं युग अनुसार शौभाग्यया प्रतीक कथं लुँ चुल्या न्ह्याइ । थुकिइ दुनेया वास्तविकता वाला अनुसन्धान याना तथ्य प्रस्तुत यायेगु सामुहिक कर्तव्य हे थें ताया चुल्या तिसाया ताजि प्राचीन युग निसें च्वय जिं न्ह्यब्वया कथं हस्तिहाड, क्वंय्, मृन्मय, लुँ, वहः, सिजः, ली व नँया पदार्थ दयेका अनेक उद्देश्यं न्ह्याना वया च्वंगु खँ भी सकलसिनं सिया च्वंगु तथ्य खः ।

धात्थें धाये माल धा:सा बर्तमानयुगय् अन्य पदार्थया चुल्या सिबय् नं "लुँ चुल्या" अत्यधिक मिस्तय् लोकं व्हागु तिसाया ताजि खः धायेमाः ।

फ्रीगु संस्कृति कथं 'लुँचुल्या' तिसाय् ताजि न्हापा न्हापाया युगय् मिजंतय्सं तिइगु याना वै च्वंगु खँ अभिलेखय् उत्कीर्ण जुया वैच्वंगु थासं थासय् खनेदु ।

वास्तवय् थौं म्हिगः जा लुँ, स्वासाया दुदंगु व फुस्कुलुगु कलात्मक चुल्या मचा ल्यासे व अधवैसं निसें ज्याथिपिन्त तक नं अतिभनं यःगु तिसाया ताजि मध्यय् छता खः धायेगु औचित्य खना ।

'मोतासा' (सँतफली)

नेवा:समाजय् संस्कार कार्य याइबले लुँ वा वह:या अने अनेगु तिसाया ताजि मस्तय्‌त तिइके मा:गु यक्वं चलन व परम्परा दु। परापूर्व निसें नेवा:समाजय् दँय् दँसं मुख्यगु स्थानीय जात्रा, मोहनि व स्वन्ति नख:चख: बले नं सरबतय् वह:यागु कलात्मक मोतासा (सँतफली) धायेगु चलन खने दु।

थ्व वह:या चिटिक्क च्वंगु कलात्मक बुत्तां जा:गु सँतफली तया: समा याइबले मिस्तय् मन हे थहाँ वइगु व सन्तोष नं महशुस याना ह्याउँक वा हाकुक सचिका तया सरबत थुइबले शोभा अपो बढे जुइ। अले मिस्तय् सरबतज़ोले मानो छुं फल थें घाना श्रृंगार यानागु भा:पिइगु खनेदु।

अथे जा नेवा:जातिया मिस्त थ:गु पुर्खा छ्यचला वगु तिसाया ताजिं छायेपिइबले गुलि लुदनि, न्ह्याइपु ताइ। मेमेगु वह:या तिसा तिइबले गथे समझ जुइगु ख: व मिस्तय्‌सं हे स्यू। थ्व च्वय न्ह्यचब्वयागु वह:या सतफली तया समा: याइबले, उपयोग याइबले शौभाग्ययां तिसाया ज्वलं धका नं परिपक्वपिं बुद्दिपिनि खँ ल्हाइगु ताये दु। झीगु समाजय् थुजागु मौलिक तिसा इहिपा, बाह्रा तइबले व इहि याइबले नं प्रयोग याना व:गु खनेदु। न्हापा मध्यकालया समाजय् न्हापा लिपा वह: बा लुँया तिसां अगतिं तियेगु चलन उस्त मदु। परम्परा निसें झीगु जन जीवनय्‌मिस्तय् थासय् मिस्तय्‌गु हे किसिमं विशेषता व मान्यता दैच्वंगु खँ आपासिनं स्यू।

झीथाय् न्हिया न्हिथंया जीवनय् नयां प्राण तियां शोभा धैगु हे तिसा वस: छगू मज्जि मगागु मनूया श्रृंगारया सामग्री नं ख:। थथे गुलिं गुलिं मनूतय् धापू कथं 'दैबले तिसा मदै बले नसा' धायेगु चलन नं व्यापक खने दु। मेगु दृष्टिं बिचा: यायेबले वह: बा लुँ हे छाय् थमजुइमा

गुलि ग्यसु लाक तिसा दयेका तइ, उलिहे आपतकालय् गरज तरे याकिम्हनं तिसा हे ख: । छायकि मनूतय्‌के नगद स्वथना तयेगु व लु, वह:या जगेडा तिसा पचिंक दयका तयेफत धा:सा थ:त मालिबले जिन्सी नगद याये माल धा:सा अ:पुक यायेफु ।

भ्री नेवा:मिस्तय्‌सं थौंतक नं वह:या कलात्मक मौलिक शताब्दीयौं पुलांगु तिसाया ताजिं तिया जातीय गौरवयात निरन्तरता बिया भ्रापिं सकल मिस्त धन्यबादया पात्र धायेमा: । मुख्य खँ भ्रीसं भ्रीगुत्व कायम यानातयेगु सकसिनं नं कुत: यायेगु सामुहिक कर्तव्य ख: ।

तुति बकि

नेवा:समाजय् अपोसिनं सिउ स्वनिगः न्हापा न्हापा निसें मन्दिर वा छैँया छैँ जा:गु दे खः । परापूर्वकालनिसें उपत्यका दुनेया आदिवासी महिषपाल, गोपाल व गोमी जाति कुलिन सभ्य परिवार खः । समाजय् शैव,वैष्णव शाक्ततय् म्ह्याय्मस्त उमेर थ्यनावल कि पय्न्ह ल्हा:वइगु स्वभाविक खँ खः ।

स्यस्योतय् इहिपाया लागी म्ह्याय् बीत कोछिइ धुन कि परम्परा कथं बाजा थाका जन्ति वया भमचा काः वया विधिबत थाय्भू नका ग्वय् बी सिधयसाथं पित बिइगु इलय् दतले बाजुम्हसिनं भमचा पितबिइ न्ह्यो थ:गु छेंय् हयेत: वहः वा ढलौटयागु कलात्मक तुति बकि न्ह्याकेगु अनिवार्यगु चलन न्ह्याना वै च्वंगु दु । तुति बकि वहः,ली व ढलौटयागु दयेकीगु खः । तुति बकि न्ह्याकीगुया अर्थ लक्ष्मीद्यो भा:पिइगु खः ।

खयत जा थ्व तुति बकिं तिसाया ताजि परापूर्वकालंनिसें शैव, वैष्णव, शाक्त व बौद्ध द्योपिनि तुतिइ तिका तैगु आपासिनं सिया वै च्वंगु खः । थ्व दर्शनीय वहः वा धातुयागु तिसां निपा तुतियागु नं शोभा बढे याना त:गु खनेदु ।

छ:थरि स्यस्योतय्सं गबले निसे छाय् छु प्रभाव व परम्परां भमचा का:वनी बले न्हूम्ह थः भौमचायात तुति बकि थिति कथं न्ह्याकेगु गुबले निसें छेला व:गु खः ? अन्वेषण व अनुसन्धान मयासे धाय हे थाकुइ । थ्व तिसां तिइपिनि नं सौम्य द्योयागु शीप व गुण दयेमा: धाइ ।

थय्क थ्व कथ्य शोच विचार यायेबले न्हापां निसें मिस्तय् इहिपा जुइबले न्हूम्ह भमचा धका कत:या छें दुत यंकि बलय् विधिवत गृहस्थीया बन्धनय् लाइगु स्वतः स्पष्ट क्यों । तुति बकि छगू कथं

अपरिचित परिवारया अनुशासन घेराय् च्वना जीवन हँ वने मालिगुया प्रतीक खः ।

च्वय न्ह्यथना कथं समाजया न्ह्योने आवंनिसें जिमिगु कुलया परम्परा विधिवत तजि लजिंइ च्वना जीवन हना सुख दु:ख समभावं व्हं वयेमाल न्हिं धैगु संकेत ब्यूगु भा:पी मा: ।

मेगु छखा छेँया म्ह्याय् मचा जिमिथाय् लसंकुस याना मूलुखां निसे ता:चा: क्वय्ना सँ प्याका, थ: छें नं ख्वा: स्वके ब्वना निकट भविष्यय् द्यौ पूजाय दुकाये धुनेवं आगमय् नं दुकाये धुनकि भ्रन स:तिम्ह ज:या स्याम्ह सदस्यय् परिणत ज़ू वने मा:गु दु । थज:गु थिति रिति परापूवं निसें चले जुया वयाच्वंगु स्वत: स्पष्टगु तथ्य ख: ।

नेवा: समाजय् परम्पराय् सस्कारया ज्या खँय् लुँ वह:या तिसाया ताजि आदर्श व कारण नापं बांलाक दुवाला स्वयेगु चिन्तन मनन यायेमाल धैगु जिगु विशेष सुझाव व सल्लाह प्वंका च्वना ।

झी आजुपिन्सं बिया थकूगु उत्तरोत्तर उन्नति, सुस्वास्थ्य व दीर्घायु, सन्तान दरसन्तानतय्त उपलब्ध जुया वै च्वंगु परम्परायात कघाना म्वाका तयेगु झीगु सामुहिक कर्तब्य नं ख: ।

थयक स्वये बलय् सभ्य समाजय् प्रचलित परम्परायागु सनातन संस्कारगत मौलिक तिसातय्गु ताजियागु गहन मूल्य मान्यताया आदर्श स्यूपिन्सं मस्यूपिन्त कना थ:गु दर्शनया गरिमा सर्वसाधारण पाठकयात आकर्षण बी फै तिनि धैगु खँय् जि विश्वस्त जुइमा: धैगु पक्षय् दु । छिकपिनिगु सुझाव व आलोचनायात स्वागत दु ।

सुराहिचा

स्वनिगः दुनेया आदिवासि नेवाःतय्गु संस्कार दुने अगतिं तिइगु व लुँ वहःया कलात्मक परम्पराया तिसातय्गु ताजिइ 'सुराहिचा' तिसा थःगु थासय् दु । भीगु कलात्मक लुँ वहःया तिसातय्गु ताजि आपा आपालं दुगु खने दु । खयत जा सभ्य समाजया जातीय सांस्कृतिक सामग्रीतय् दथ्वी कलात्मक 'सुराहिचा'या नं मौलिक ताजिया थःगु हे अलग भूमिका दु । परम्परांनिसें लुँयागु कलात्मक 'सुराहिचा' मिसा-मिजंतय्सं तिइगु सामूहिक तिसा खः ।

पुलांगु समाजय् वैश्य व कृषक समूहया भारो व भावोपिन्सं मिजंतय् थःगु वस्तय्, अले मिस्तय् सपलय् व म्हय् 'सुराहिचा' तिइगु चलन दु । आतक नं नगर क्षेत्रय् व गाँ विकास त मध्यय् यल बुंग, तःखोना व चिखोनाया कृषक मिस्तय्सं नख, चखः व स्थानीय जात्राया उपलक्ष्यस पाहाँ वनिबले कलात्मक लुँयागु 'सुराहिचा' मौलिक तिसां तिइगु चलन खने दनी ।

न्हापाया समाजय् ज्याथ- जिथि, ल्याय्म्ह ल्यासे व मस्त लज्यां, मछालिगु थुइकेफुगु अनुशासन खः । गन छेँय् थकालिपिन्त अदव व सद्व्यवहार दइ, अन छुं हे गतिविधिइ बांमलागु आँच वैमखु । प्राचीन युगया समाजय् सद्व्यवहार, विश्वासय् प्रतिवद्धता पुरेयाना जीवन हनेगु हे सही मानवताया भूमिकाय् तेवा बियेगु खः ।

न्हापा न्हापायागु समाजय् न्ह्यागुं क्षेत्रय् नँ भिंगु किसिमं कालबील यायेगु, इमान व वचन पुरा यायेगु, पूर्खातय्सं क्यना थकूगु लयँ वनेगु थः थःगु कर्तव्य व निष्ठा खः । धाइ नापं मनुखं गजःगु मतिइ तइ अजःगु हे गति जुइ हँ । बांमलागु ज्या याना भिना वः धापिं थ्व समाजय् दहे मदु धाःसां ज्यू । भीसं थुयेके माःगु सामाजिक व्यवहारय् गति दइगु ज्या यायेमाः ।

बांलागु निष्ठा व आस्थां हे समाजयात दूरदर्शी लँ क्येना तःगु अनुकरण याये फुपिं मिजँ, मिसा न्ह्याह्नँ समाज व देया सेवा यायेगुलिइ सक्षम जुइ । गुह्मस्याँ सर्गः थें तःधंगु मनंतुनां व्यवहार याइ, वया भविष्य अवश्य नं बांहे लाइ ।

भ्री नेवाःजनमानसय् परम्परां निसें धर्मदर्शन व मौलिक प्रविधिइ थःगु क्षमतां ब्यूकथं लुँ वहःया तिसातय्गु ताजिया दुने अर्थ पूर्ण आशिका व दार्शनिक भाव दुपिना च्वंगु अपो तथ्य खनेदु । न्ह्यागु ज्या खँय् नं श्रम व साधना याना वइगु फल व नैसर्गिक अधिकार सिबय् अपो प्रतिफल कायेगु मनासिव पक्का हे मखु । पुर्खा वःगु नैसर्गिक अधिकार व्यक्तिं उपभोग याये दै । उकिं सन्तोष हे परम सुख खः धाइ । आयागु समाजय् आजुपिन्सं उत्तरोत्तर प्रगति सुस्वास्थ्य व दीर्घायु जुइ भाःपिया परम्परा निसें संस्कारय् छूयेला वंगु लुँया जंकुचाः, वहःयागु दुदंगु कल्लि मस्तय्त न्ह्याके माः धैगु हे अनुसन्धानया विषय जुइ धुंकल ।

भ्यातूगु लुँया मारबलि चाचा क्यातुगु उमेरया मस्तय् न्हाय्पनय् तिइका तल कि क्वययागु न्हाय्पं सिथय् थतुलाः वनिमखु धाइ ।

अथेहे न्यासे वने मसःतल्ले मस्तय् तुति निप्पाय्नं दुदंगु वहःया कल्लि न्ह्याका तइगुलिं शारिरीक सुसंगठनय् तिबः दैगुलिं निदँ तक न्ह्याके बीइगु हे वेश ताया ।

च्वय न्ह्यब्वयागु लुँ चकंछि चकंत्याति ग्यंसु दंगु मौलिक कलात्मक सुराहिचा तिसां नगर रिखें भद्र पुरुषतय्सं नं गौरव याना न्ह्याइपुक म्हय् घाना तिया जूगु न्यना । परिपक्व ज्याथ-जिथितय्गु धापू कथं उकिइ चौं तया स्वनिगःया प्रतिष्ठित मिजं-मिस्तय्सं सुराहिचा तिसां तिया वैच्वंगु सः न्यना वैच्वना । थय्क स्वयबले चिकिचा धंगु हे सामूहिक तिसा जुगूलिं परम्पराया पृष्ठभूमियात कदर याना वैच्वनेफुगु नं भ्रीगु विशेषता खः ।

थौं भीगु परम्परां निसें मिसा मिजंतय्स संस्कारया ज्या जुइबले लुं वह:या तिसाया ताजित प्यंगू खुगू दशकया दुने सम्पदाया रूपय् थाय् काये धुंकूगु तायो तुकि, सुराहिचा तिसानं स्वयेत अभाव जुजुं वल ।

उकिं सकल संस्कृतिइ आस्था व लगन तैपिं भाजु मयजुपिन्सं पुर्खां छ्येला थकुगु मौलिक तिसाया विशेषता मुंका समाजय् सामूहिक कुत: नं न्ह्यब्वयेनु । स्यूपिन्स मस्यूपिन्त तिसाया दर्शनया विषय कनेगु व धायेगु हे भीगु संस्कृतिया मूल्य मान्यता च्वन्हयाकेगु ख: ।

भीगु मौलिक तिसाया ताजित मध्यय् संस्कारगत कलापूर्ण परम्पराया लुँ वह:या तिसाँ थ:गुहे अर्थपूर्ण दर्शन, लक्षण व स्वास्थ्य वर्द्धक ज्या या:| उकीयात भी पुर्खापिन्सं भूमिका तोता वंगु कथ्य आदर्श कायम यायेगु सामूहिक प्रयासय् निर्भर ज्वी । परम्पराया कलात्मक तिसा फतले म्हासे भयायेगु नं सामूहिक प्रयत्न यायेनु ।

परम्पराया तिसा भीगु सांस्कृतिक आस्था व मालिबलेया गर्ज तालाकेगु नसा नं ख:, ग्वहालिया पासा नं ख: धायेगु हे उपयुक्त जुइताया ।

गोगुल

नेवा:समाजय् न्हाय्पनय् मिजंतय्सं तिइगु रुद्राक्ष गोलय् लुँ भुना चौ तया शैव, शाक्त, वैष्णव व बौद्धतय्सं भिंगु धार्मिक पर्वय् छ्यूयला वया च्वंगु तिसाया नां ख: "गोगुल" ।

स्वनिग: दुने मध्यकालय् जन मानसयात शारीरिक ल्वय् जुल कि वैद्य कविराजं उपचार याकेगु चलन दु । थथे हे सुयां छें मस्त, उमेर बाज: पुले धुंकूपिं ल्वंगियात विषमज्वर, वात, कफ, पित्त, पिनास, हृदयघाट ल्वय् जूपिं मध्यय् छें च्वना ता तक वास याये धुनेवं स्वास्थ्य लाभ जुल कि न्हयाम्ह खुशी ज्वी ।

ता तक ल्वय् जुया बिरामीया स्वास्थ्य लाभ पूरा मात्राय् जुल कि उसा मदुम्ह रोगीं बैद्य कविराजयात खुशीं विभोर जुया लुँयागु गोगुल तिसां तिइका हइ । थ्व छ्गू रोगी व स्वास्थ्यविद् वैद्य कविराजया दथ्वी सुमधुर स्वापूया प्रतीक ख: धायेछिं । नापं समाजय् तत:जिगु उपकारया सेवाय् तल्लिन जुया जुइपिन्त कदर याइगु बांलागु चलन ख: ।

नेवा:समुदाय सुयां धर्म चित्त उत्पति जुया थ: च्वना वयागु त्वा:बहा: नापं कलात्मक लोहंयागु चिभा:दयेका स्थापना यायेगु लगतय् हे वंला पूजा न्यायेका नगरया नियम दुने ला:गु चिभा: परिक्रमा यायेमा: । थ्व विशेष समारोहया अवसरय् आयोजकं गुरु पुरोहितयात सम्मान थाना न्हायपनय् लुँया गोगुल तिसां तिइका कपालय् वह:या बंटाचिं चिइकेगु चलन दु ।

नेवा:समुदायलय् समूहया भलाइ व बहुजन हिताय ज्याखँय् सम्पन्न धर्मात्मातय्सं थ:गु तालं धार्मिक बहा:, बहा:या चैत्य पूजा वना न्हूगु

चैत्ययात नं परम्पराय् दुथ्याकेगु लागी वंला विशेष पूजा यायेमा:गु यक्व पुलांगु परम्परा जुइमा: ।

थजागु पवित्रगु धर्म कीर्ति बृद्धि यायेगु ज्या यायेगु लँ कचेना वं:पिं पूर्खापिन्त सामूहिक सुभाय् देछायेगु सामयिक औचित्य ताया ।

भिंगु ज्याखँ यायेगु पक्षय् समाजयात लँपु क्यनेगु नं प्रेरणदायि पला: जुइ ताया । मानव कल्याणया लँय वनेगु व बहुजनयात शान्ति बिये फैगु अन्य ज्यायात भीसं तिब: बीमा: ।

नेपा:दे विश्वया मानचित्रय् गाक्कं चीकूगु दे जूसां सांस्कृतिक उत्तरोत्तर वृद्धि व स्थायीत्वय् योगदानया:पिं पुरोहितयात गोगुल लुँया तिसां तिइका कदर याइगु बांलागु ज्या ख: ।

अनं समाजय् आपालं तातक्क विरामी जुया च्वंपिं विरामीतय्त वास:याना ल्वय् लायेका बियादीपिं वैद्य कविराजयात ल्वय् लायेका ब्यूगु वापतय् लुँयागु कलात्मक गोगुल तिसां तिइका वय्क:पिन्त इज्जत साथ कदर याइगु चलन न्यना । अन्तिम मल्ल शासन निसें नेवा:समाजय् आयुर्वेदया धिसिलागु नतिजा वइगु वास:बिया उपचार याइगु न्यना च्वना । वैद्य कविराजं ब्यूगु निर्देशन कथं रोगिं म्हुतु म्हाला पथ परेजय् च्वना वास: सेवन यातकि विरामीयाहे कल्याण ज्वीगु ख: ।

लुँ स्वां

नेवा:समाजय् परम्परा कथं छ्यनय् तिइगु शिरवन्दी बुलिन, न्यापु सिख:, सिन्चा, कोलंफा, भट्ट नतुचा थें लुँ स्वां नं छगू कलात्मक व मौलिक तिसा ख: । स्वनिग: दुने नेवा: मिस्तय्सं तिइगु १२" इन्ची वृत्ताकारगु थ्व तिसाया चक्काय् कलात्मक भ्रंग: छ्ज्व: तया हिसिचा दय्क बहुमुल्य पत्थर पन्ना, पुष्पराज, माणिक व भिम्पु थुना छ्यायेपिया त:गु खनेदु । गुलिं 'लुँ स्वां' जा अज्ज सिमाय् भ्रंग:या स्वँथें च्वंक प्राकृतिक बुत्ता दँलय् पिकया भ्रंग:तया: भव्य लुँयागु त:जिगु स्वां दयेका त:जिगु ज्याखँ इहिपा, कयतापूजा, मोहनी व स्थानीय जात्राय थुखे उखे वनेगु इलय् नं नलिपिं भौमिस्तय् तिइगु चलन दु । च्वय न्ह्यब्वयागु तिसाया ताजि दुने सांस्कृतिक व प्राकृतिक छाप दुसुना च्वंगु खनेदु ।

नेपा:या क्षेत्री, ब्राम्हण, गुरुंग, लिम्बु, थकालि जातिया मिस्तय्सं नं लुँयागु अन्दाजी १४" इन्चीया बृत्ताकारगु कलात्मक स्वाँया दथ्वी भिम्पु थुना छ्यनय् छुइगु चलन दु । च्वय न्ह्य:थनागु जातिइ नं व तिसा त:जिगु ल्याखं शुभ इहिपा, मेला, पर्व व स्थानीय जात्राय् 'लुँ स्वां' छेलाच्वंगु दु ।

नेवा: समुदायया मिस्तय्सं प्रारम्भिक मल्लकाल अर्थात बाट्रौं, तेट्रौं शताब्दी ई. निसें हे लुँ स्वां तिसा तीगु याना वैच्वंगु खनेदु । नेवा:समुदाय बाहेक मेपिं समुदायया मिस्तय्सं छंयया ल्यूने बा छ्यों फुसय् गुलिसिनं सपलय्नं कलापूर्णगु स्वां तिसा बिबाह, मेला, स्थानीय जात्राय् प्रतिष्ठा प्रदर्शन यायेगु हिसावं 'लुँस्वां' तिइगु व्यापक चलन खनेदु । थ्व च्वय न्ह्यब्वयागु तिसाय् नं गाक्कं नेपा:देयागु मौलिकता खनेदु ।

कलात्मक लुँस्वां तिसायागु प्रतिष्ठा मध्यकालंनिसें आतक्क नं नेवा: समुदायया मिस्तय् समाजय् दयाच्वंगु खनेदु ।

गुगु नं लुँ व वहःया सांस्कृतिक, प्राकृतिक छाप दूगु न्ह्याथें जाःगु तिसाया ताजि नं मिस्तय्‌त यइगु स्वभाविक हे खः ।

भीगु समुदाय व मेपिं विभिन्न जाति उपजातिपिंत थ्व लुँस्वां तिसां गाक्क आकर्षण याना वया च्वंगु खँय् निगू मत ज्वी मखु ।

थ्व देया चेतन दुपिं मिस्तय्‌सं कलात्मक 'लुँस्वां' तिसाया ताजि छगू सामूहिक नेपाःया सम्पदाय् थाय् कायेके बिइगु नं मानव समाजया ल्हातिइ दु ।

माकःसि

स्वनिग दुनेया आदिवासित मध्यय् ज्यापु जन जाति भी:नेवा समुदायलय् भरासर लागु खयँ सुयाँ निगू मत जुइ मखु ताया । प्रवुद्ध नृतत्व विद्तय्गु धापू कथं ज्यापु पुलांपिं नेवा:जाति मध्यय् छगू ख: ।

प्राचीन नेवा:समुदायया जनजाति दुने ज्यापु व ज्यापुनीत नेपाल समाजय् प्राचीनयुगंनिसें न्ह्याबलें ज्यां मलापिं धैगु भीसं बांलाक ध्वाथुउ । थुपिं आदिकालंनिसें बुँज्याय् गाक्कं मिहेनत व अथक परिश्रम याना दिनचर्या हना वया च्वपिंख गुगु जातियात भीगु मध्यकालीन अभिलेखय् भावो धका सम्वोधन याना वया च्वंगु सकसिनँ स्यूगुहे खँ ख: । सदा सर्वदा अवल, द्वयम, सीम व चार बुई बडो परिश्रमं ज्या याना ईव्यो मदय्क वा, छो, आलु, क:नि, तरकारी पिना थ:थ:गु मिहेनतया कमाई नया: स्थानीय नख: चख: मेला जात्रा मोहनी व स्वन्ति परम्परा कथं संस्कार याना, भ्वय् गुथि गानाय् शरिक जुया वैच्वंगु भी अपोसिनं स्यूगु खँ धायेमा: । इमि नापं दँयदँसं वैगु दिगु पूजाय् दाजु-किजा फुकि सकलें व्हना नये मा:गु चलन दु ।

ज्यापु समाजय् न्हचाम्हसिया नं शैशव अर्थात ह्याउँ मचा बुया ई त्यलकि काय् बा म्ह्चाय्या कर्म खंकेगु ज्या मचा जंक्व, कयतापूजा, बाह्रातया, इहिपा यायेगु शुभ पर्वय् लुँया माकःसि, वह:या त:पूगु स:खि सिख: क्वखाया, सपलय् वह:या कातां तिया: विधिवत थ:गु संस्कारया ज्या याना वया च्वंगु तस्सकं स्वये हे न्ह्याइपुसे च्वनेमा: धैगु जिगु धारणा व्यक्त याना वयागु दु ।

विशेष खँ यल शहरय् न्हापा न्हापा गुलि मिस्तय्सं सिज:या माकःसिई लुँ सिया: बा मुकं लुँया माकःसि तिइगु चलन दु ।

थ्वहे मुख्यगु न्हाय्पनय् सुइगु माक:सि तिसाया ल्यूने स्वनिग: दुने छगू प्रशिद्धगु पुलांगु भ्फीगु समाजया थकालि हनेबह:पिंसं न्ह्यथंगु व पिल्होगु ख्या:याइगु तथ्यपूर्ण धापू थन न्ह्यब्वयेगु उपयुक्त जुइ ताया ।

"यमि भ्वासि ता:चा प्वांय् घासि
यलय् भ्वासि सिजलय् लुँ सि
ख्वपय् भ्वासि छें क:सि"

च्वय न्ह्यथनागु खँत्वा सच्छि सत्या: दँ न्हचोंनिसें आतक्क नं बुढा-बुढीतय्गु धापू ख: । उकिं थन व न्ह्यब्वया च्वना । आ भ्फी ज्यापु समाजय् जीवनस्तर बुल्हु थहाँ वंगु फलस्वरूप न्हापा थें सिजलगु लुँ सिया माक:सि दयेका सुइगु चलन न्हियान्हिथं कम जुजूं व:गु तथ्य आपासिनं स्यूगु ख: ।

जिं च्वय न्ह्यथनागु माक:सि तिसा सं पाठकतय् स्वेमास्ती व:सा भ्फीगु राष्ट्रिय संग्रहालयस वना सोभ्फाय् फु ।

थ्व पुलांगु माक:सि तिसा जिं स्वयेबले नादंगु फल भुईकटहर वा फँसिया प्रतिविम्व याना न्हापा न्हापायापिन्सं बालागु छ्रांतं तिसा दयेका माक:सि न्हाय्पनय् सुइगु शुरु यागुला धै थें अनुमान याना ।

भ्फी समाजय् धात्थें धायेमाल धा:सा स्व:निग दुनेया गेंया हाडि गां छगू नकं पुलांगु बस्ति ख: । दँय् दँसं हाडिगामय् जुइगु छगू पुलांगु तिसा मालिगु ऐतिहासिक जात्राय् अनयापिं ज्यापुतय्सं व जात्रा आयोजना याना विधिवत पूजा याना विसर्जन याना वैच्वंगु दु ।

मेगु यें पचली भैरव व भद्रकाली द्यो प्याखनय् नं स्थानीय ज्यापुत युग युगं निसे संलग्न जुया वैच्वंगु भ्फीसं ल्वमंके थाकुइ । जिगु व्यक्तिगत धारणा कथँ ज्यापु जन जाति गुलि पुलांगु जाति ख: धैगु तथ्य दुवाला स्वयेगु ख:सा पचली व मचलीया जात्रा पर्वया पुलांगु अभिलेखत

अध्ययन मनन व अन्वेषण याना स्वये फत धाःसा भीत अपो खँ ध्वाथुइके अःपुइ ताया ।

यलय् जुइगु लोक प्रसिद्ध बुंगःद्योया जात्राय् नं स्थानीय ज्यापुत हे योवा, घःवा, पौवा, काःपुइपिं हानं मेगु छगू रोचक दसि प्रत्येक सल्हुँ गुथी त्वाः त्वाःया ज्यापु समूहया बुंद्योयाथाय् जात्रा पर्वय तुतः ब्वना, भजन याना; पुलांगु थितिकथं दापा थाना द्योल्हाये धुन कि आरती बिया विसर्जन याना वैच्वंगु दु । खयत जा ज्यापुत थें तुं स्यस्योत, शाक्य, बज्राचार्य, शौर्य, शैव व वैष्णव सम्प्रदायतय्सं थः थःगु कथं इलय बिलय् परम्पराय् ब्वति कया तन मन धन समर्पण याना बुङ्गद्योयात भक्ति व श्रद्धां अति हे मानय् याना वैच्वंगु खः । द्योत मध्य्य् बुंगःद्यो व चाकबाद्योया पर्व गुलि पुलां नेवाःजन जातित नं उलि हे पुलांपिं आदि बासित खः धैगु अप्पो मेगु छुं प्रमाण प्रस्तुत याये मालिथें जिं मताया । समाजय् थःथःगु जनजातितय् दार्शनिक, आर्थिक, सांस्कृतिक व पुर्खा निसेंया छाप व परम्परायात म्वाका जीवनयापन यायेगु, याकेगु भीगु प्राचीन परम्परा नं खः ।

यलया पुलांगु ज्यापुतय्गु बस्ति खपिंच्छें त्याङ्गा भैरद्योया छगू विधिबत स्मारक दु । थ्व प्राचीन चपाःया नाप छगू जहुंलय् लिच्छवि शिलापत्र याने अभिलेख किया तःगु ब्वने बह जू । व जहुंया सेवा संरक्षण हेरविचार यायेत आयस्ता तया गुथि स्थापना याना दातां थःगु निर्मल कृति तया वंगु तथ्य प्रकाशय् वये धुंकूगु नं खः ।

आ थयकः खपिंच्छे भैरद्योया पुलांगु विधि व रिति थितिकथं स्थानीय ज्यापुतय्सं प्राचीन गुथि गाना पर्व पूजा नं याना वया च्वंगुलिं व जनजातिया ऐतिहासिक पृष्ठभूमिया संकेत स्वतः क्यना च्वंगु दु । थःजागु हे सांस्कृतिक गतिविधित दुवाला स्वयेफत धाःसा भीत मेमेगु रोचक सेल्लागु थःगु पनया महिमा व गरिमा लुया वैगु जिं यक्व सम्भावना दयेमाः धैगु अनुमान याना च्वना ।

स्वनिगः दुने ख्वप तौमढी त्वाःया भैरद्योया चुकय् लोहंया छगू बहुमुल्य अभिलेख किया तःगु नें.सं. १२५ दँय् द्योया नामय् गुथि सना जय चतुपाक धैम्ह महान दातां थःगु मां-भाषां अमर कृति तया थकूगु तस्सकं हे सराहना यायेबहगु तथ्य भाःपिया । सम्भवतः व गुथि स्थानीय भैरद्योया पर्व यायेत तया वंगु खत धाःसा अफ्र बांलागु पलाः धका भ्रौसं मूल्यांकन यायेमाःगु आवश्यक पक्का हे खः ।

न्हापा न्हापा व ऐतिहासिक भैरद्योया च्छेँ चपाःबास्तुया रूपय् दयेका तःगु व देवस्थलय भजन पूजा पर्व गुथि गानाय् अनिवार्य सरिक जुया ब्वति कायेमापिं अन्य मध्ये स्थानीय ज्यापुतय्गु नं जिम्मेवारी दु धाःगु जिं हुइना भुइना न्यना तयागु दु ।

थ्वहे स्मारक ई.सन १७१८ पाखे भूपन्तीद्र मल्लं भव्य मन्दिरया रूपय् दयेका ब्यूगु खः ।

टिक

'टिक' धैगु नेवा:मिस्तय्सं छातिइ तिइगु छगू वृत्ताकारगु तिसा ख: ।

नेवा:समुदायलय् प्राचीनकालंनिसे लुँया पाताय् स्वाँ, गरुड बा अन्य चितिक्क च्वंगु बुट्टा तया भिंनिकुति व्हना त:लय् मखमल तया दुरुष्ट लायफचा थें खनेदूगु तिसाया नाँख: टिक । 'टिकय्' कलात्मक तिसाया चक्का छ्याखेलं वांगु पु भल्लर थें तया बांलाका तइ । थ्व तिसा नेवा:समाजय् मिसामस्त इहि याइबले, बाह्रा पितकाइबले व अले शुभ-इहिपा (शुभ बिबहा) या अवसरे न्हापा बांलाक छ्यला वया च्वंगु मौलिक कलां सम्पन्नगु तिसा ख: । थ्व तिसाय् अन्दाजी १२ निसें १४ सेन्टीमीटर ति दुनेंया वृत्ताकारया नाप दयेमा: ।

मध्यकाल पाखे थुजागु भव्य लुँया तिसा सम्पन्न परिवारं बाहेक मेपिन्त दयेकेत उलि अ:पु मजू ।

समाजय् गृहस्थी चले याना ल्वयेका ज्वी साब हे थाकु धाइ । छायधा:सा हरेक छेंया परिवारय् मिसा मस्तय् त:जिगु भ्वय, स्थानीय मेला जात्रा स्व:वनेबले बांलागु तिसां तिया वनेगु मन याइ । छेंय् दुपिनि खुरुक टिकं तिया वनी । थ:गु तिसा मदुपिन्सं न्यया ज्या चले यायिगु चलन दु ।

संयोगवस छुँनंलुँया कलात्मक त:जिगु तिसात तायो, शिरबन्दी, न्यापुसिख: व टिक तिसा सय कडा ५/८ न्याखा निसें च्याखा छुँया सम्पन्न ज:नं जक दयेका तइ । सत्यादँ न्ह्योया नेवा: समाजय् छम्हसिनं मेम्हसित मा:गु ज्याखँय् ग्वहालि याना जीवन हनेगु सामाजिक रिति थें जुया च्वंगु खनेदु ।

लिपा जुजुं पहाड तराइ व भित्री मधेश पाखेया नेवा: मिस्तयसं नं लुँयागु 'टिक' तिसा प्रति आकर्षित जुया दयेका तिइगु प्रारम्भ या:गु खनेदु । थ्व तिसा पहाडि प्रदेश व भित्री मधेशया नेवा: व मेमेगु जाति उपजातिया मिस्तय्सं सामूहिक रूपय् 'टिक' तिइगु बानी वृद्धि जुया व:गु खनेदु ।

नेवा:समुदाय नं गुलिनं मध्यकाल पाखे कल्पना याना श्रृजना या:गु तिलहरि, टिक, चुल्या, न्यापुसिख: व शिरवन्दीयागु थ:गु किसिमयागु लक्षण वा दर्शन दुपिना च्वंगु दु । थज:गु हे कारणँ भीगु मौलिक लुँयागु तिसाया ताजित नं बुलुहुं बुलुंहुं सामूहिक नेपाली राष्ट्रिय तिसाया स्तरय् ला: व:सा ठिक हे ज्वी ताया ।

पारखीतय्सं कलात्मक लुँ वह:या तिसा सु गुम्ह जाति, उपजाति-यागु ख: धैगु सियेकेत उलि थाकु नं जुइ मखुला धैथें च्वं ।

बिजकनि

'बिजाकनि' धैगु नेवाः तिसाया ताजित मध्यय् पुलांगु छताजि तिसाया नां खः। थ्व तिसाया खँ भाषा रत्न भाजु सत्यमोहन जोशी जुया "बचा धंगु नेवा खँग्व धुकू" सफूतिइ थथे च्वयातःगु दु।

विचकनि
विचाकनि } (नां) : न्ह्यापनय् तीगु छताजि तिसा।
विजकनि

थुकिं सीदत -'विजकनि' तिसाया मेगु नाँ 'विचकनि' व 'विचाकनि' खः अले थ्व तिसा न्हायपनय् तिइगु खः। वास्तवय थुलि जक थ्व तिसाया गरिमा स्पष्ट मजुउ। उके थ्व तिसाया बिषय माले ज्या न्ह्याका। नेपाल सं. ११११० रिखे छक्वः पुरातत्व बिभागय् कार्यरत रा.प.द्वितीय श्रेणीया अधिकृत मय्जु शोभा श्रेष्ठ लिसे खँ जुल। थ्वयकःया थःछें पाल्पाय् खः। थुबले जि नं वहे बिभागय् रा.प. तृतीय अधिकृत पदय् सेवा याना च्वनागु खः। मय्जु शोभाजीं 'विजकनि' या बारे कनादीगु खँ थथे खः।

'न्हापा जिमि माँया न्हायपनय् जायेकः लुँया तिसा तिया तइगु। छन्हु जिं वयकःया मां न तियातःगु तिसाया बारे न्यने कने याना वले वयकः नं फुक तिसाया सिबे तःजीगु तिसाया नांः खः 'विजाकनि' धया कना दिल।

थनं लिपा 'राजमति' संकिपाः प्रदर्शन जुल। थ्व सँ किपाय् नँ न्हायपनय् 'विजकनि' तिसां तिइका तःगु खना। थ्व कवि भाजु दुर्गालाल श्रेष्ठ जुया कुतः धाइ। थुकिं नेवाः संस्कृतिया ऐतिहासिक महत्वया खँ बाँलाक प्रचार जूगु जुल। थथे नेवाः जातिया प्रतिष्ठा च्वन्ह्याकेगु खँ जूगुलिं कवि भाजु दुर्गालाल श्रेष्ठ यात यक्व यक्व सुभाय् दु।

थ्व सँ किपाः स्वयावले छपु पुलांगु लोक म्ये लुमसे वल। थ्व 'राजमति' नांःया लोक म्ये खः। थ्व तस्सकं लोकं ह्वागु म्ये नं ख।

थ्व म्येय् 'विजकनि' तिसाया खँ उल्लेख याना तःगु दु। व थथे खः।

राजमति कुमति जिके व:सा पिरति
हया बाबा राजमति चा
राजमति मबिल धा:सा काशी वने तेल बुबा
हया ब्यु राजमति चा ॥

थुकिं 'विजकनि' तिसा यात सामाजिक मान्यता गुलि दु धैगु खँ बाँलाक स्पष्ट जुइ। अले थ्व तिसा 'तायो' व 'पायो' नांया तिसा सिबे त:जि धैगु खँ नं बाँलाक उल्लेखयाना त:गु जुल। तर थुकी नं थ्व 'विजकनि' तिसा गन तीगु ख: धैगु खँ स्पष्ट मजुउ। अथे नं थ्व म्ये 'विजकनि' तिसाया गरिमायात म्वाका त:गु दु।

साहित्यकार भाजु छत्र बहादुर कायस्थजुं मुना पिथना दीगु 'सिन्हाज्या म्ये' सफुतिइ छपु म्येय् 'विजकनि' तिसाया खँ दु। व म्येंया नां 'झनन बाजन थातका' सिन्हा ज्या वने न्हा' ख:। थ्व म्येय् 'विजकनि' तिसायात 'विचकिनि' नां उल्लेख याना त:गु दु व थथे ख:।

झनन बाजन थातका सिन्हा ज्या वने न्हां ॥धु॥
विचकिनि चुल्यान कोखास्य तायल नं
अवपु भिनपु तुकि चा नं ॥

थ्व म्येय् 'बिजकनि' चुल्या धका स्पष्टं उल्लेख याना त:गु जुल। उकें थ्व 'विजकनि' तिसा छगु अनुसन्धानया बिषय जूगु दु।

लुँ, वहः व अन्य धातुया तिसात दयेकीगु नेवाः परम्परागत ज्याः

परापूर्वनिसें स्वनिगः दुने व पिनेया नेवाःजनजातिया सामाजिक संस्कारय् लुँ वहःया तिसात व परम्पराया दथुइ ला व लुसिया थयँ सम्वन्ध दूगु भी सकलसिनं स्यूगु हे खँ खः । भीगु सभ्यताया नाप नापं लिपा बुलुहुं थ्वःदेया पूर्व व पश्चिम दिशा पाखें नं थनया लुँकमि भाजुपिं पिहाँ वना ज्यायाःवनेगु चलन छ्चला हःगु अःपुक अनुमान यायेफु । खयत जा आपालं आपा लुँकःमि कलाकारत भी हाकुगुं दुने हें च्वनीगु चलन दु ।

धात्थें धायेमाल धाःसा परम्परा निसें लुँकःमितय्सँ लुँ व वहः या बांबांलागु मौलिक तिसाया ताजि दयेकेत ज्याया हलंज्वलं नं धमाधम मुंकेगु यायां वन । गुगु नं धातु पाखें बनेजूगु ज्यावःतय्गु ज्याया पृष्ठभूमि दयेकेत थःथःपिन्त माःगु ज्यावः व कुशल कलाकारतयसं थःगु हे तुतिं चुया आत्मनिर्भर जुया वैच्वंगु प्रशंसनीय तथ्य खः धायेमाः । न्हचागु ज्या खँत समय व परिस्थिति अनुसार लुँकःमितय्सं शिपमूलक ज्याय् पलाः न्ह्याकूगु खँ पूर्वजपिन्सं क्य्ना वंगु लँय् विचलित जुइ म्वाक ज्या खँ चलय् याना वया च्वंगु खँय् निगू मत जुइमखु ताया ।

भीगु सामाजिक परम्परा कथं लुँकःमि (तिसा दयेकीपिं सकल कलाकार) तय् तिसा दयेकेत थःगु हें छ्गिु, कथंहंगु ज्यावःत नं उतिकं हे आवश्यक ज्वलं त खः । थय्क बिचाः व अनुमान यायेबले मजदूर, कलाकार व कृषक ज्यापुतय्त मागु गुलिनँ नँ वस्तुया ज्यावः खः ईपिं फुक्कँ शुद्ध कौतय्सं दयेका बिया वै च्वंगु तसकंहे प्रशंसनीय खँ धाये बह जू । लुँकःमि व सुनारतय्गु तिसा दयेकेया लागी मदयकं मगागु ज्यावःत क्वय्या सूचिइ प्रस्तुत यायेगु उपयोगी ताया । ईब्यो कथं भीगु समाजय् तिसाया ताजित उपभोग याइपिनिंगु व द्योपिन्त पर्व पर्वय् माःगु चलन

अनुसारया तिसात निरन्तर दयेका वै च्वंगु सकल चेतनशील जनमानसं सिया च्वंगु खः । अले वहे लुँ वहःया कलात्मक नेवाः जन जातिया अत्यधिक थःगु परंपरागत तिसा निर्माण याका व याइपिंसं लगनतया ज्यायाना च्वंगु हे जातीय संस्कृति म्वाका तयेगु तिवः खः ।

१) नँ यागु थी थीया तःग्वःगुः, मभ्कौला वं चिग्वःगुं गनु

२) " " तगोगु, मभ्कौलागु नंमुग ।

३) " " " तपुगु, चिपुगु व मभ्कौलागु पेन्चिसत ।

४) " " " तपुगु, मभ्कौला व चिपुगु वःचा ।

५) " " " तपुगु, मभ्कौला व चिपूगु चिम्ता ।

६) " " " " " " " नपु ।

७) लीयागु " चिपा, मभ्कौला व तपागु काता ताल्जु पात ।

८) " " " " " " " लुँ पाः ।

९) पशु जीव जन्तुया छेंगु नं दयेकिगु भौ ।

१०) फायागु सँयागु फास्थकुँ ।

११) पँ बा लीयागु थूचा ।

१२) धातु लुँ, वहः ली, सिजः कालेगु बूगु चाया भोंचात ।

१३) सोगा ।

१४) गेरु ।

१५) हथ ।

१६) चि ।

१७) तिसाया बुत्ता ध्वायेगु कयलँया थासा ।

१८) धातु लनेगु, वनस्पति खयंम्हपु ।

१९) बखुँ पा ।

२०) भ्कौ व भ्कौकथि ।

२१) हचेंग्वाः ।

२२) तार लीया ब्रुस ।

२३) लुँ जाँचे यायेगु शालिग्राम थें काली गण्डकीया लोहँ ।

२४) भ्कौ ।

२५) लः पाः ।

२६) लुँ वहः काला प्वंकिगु लुँपा ।

२७) तिसा बुइगु (हकिप) लसां ।

२८) चाया भुतु ।

२९) हपँया

३०) येचिं लुँ वहःया - तार सालेगु प्वाःदुगु ज्यावः ।

३१) नपु पलँ लुँचुल्याया नंया ज्यावः ।

३२) कयँ प्वाकः प्यकुँलागु अत्यधिक गाः दुगु ।

३३) कयँ प्वाकः ताहाकगु ।

३४) येंं चिं सिलिं लुइकेगु ज्यावः ।

भीगु समाजय् परंम्परा निसें लुँकःमितय्त अन्य धातु लुँ, वहः, व सिजःया बांबांलागु थःगु हे तालं तिसात दयकेत माःगु ज्यावःत नं मदय्कं मगाःगु ज्यावःया ज्वलं त खः । धाये कि कलाविद् लुँकःमि, सुनारतय्गु लागी गेनु, मुगंः नं अनेगु नं धातुयात दाया माःगु थासाय् ज्या यायेत अतिभनं ज्या बिया वैच्वंगु दु ।

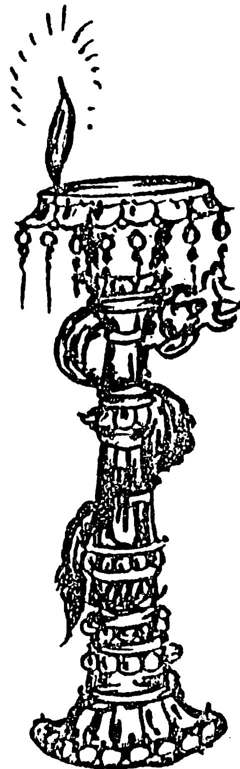
अथेहे चाया भुतुलि हच्ंग्वाः तया जन्तुया छ्यंगु नं भुना तःगु भौ,पँयागु थूचा नं माक्व ज्या बिया वया च्वंगु भीसं न छुं भचा स्यूगु खँ खः । आ अथे हे लुँ, वहः व सिजः न्ह्यागु धातुयागु तिसा ज्वलं द्रयेकीबले मि तयेगु लिकायेगु ज्याय् नंया चिम्ता मानों ल्हातिं याइगु ज्या बिया वैच्वंगु खँ सर्वविदित तथ्य खः । थुगु हे तालं गुगुनं धातु मिं छुया चिम्ता कताका लिकया अपा अथवा ल्होंयागु लः पालय् क्वागु वस्तु थुना ख्वाउँकिइगु ज्या याना वया च्वंगु भी मध्यय् आपासिनं स्यूगु हे खँ खः ।

थज्योगु लुँ, वहःया दच्छिं न्हिया न्हिथं ज्या जुइगु ज्यासःया धू प्यला, खुलाय् छकः परिमाण अनुसार मू कोछिना धूसःतय्सं काइगु चलन खः । धूसः शाक्य खलःयाहे छगू मौलिक प्रविधिया ज्या याइपिन्त धाइगु खः ।

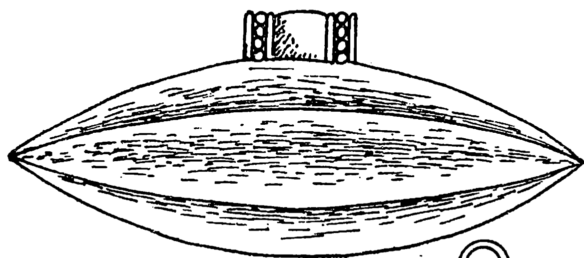
लुँया ज्या याइपिं कलाकारतय्‌सं न्हापा न्हयाक्व हे लुँ सुपथ मूल्यं न्याये द:सां सिजलय्‌ लुँ सिया: ज्यापुनीतय्‌ तिसां तिइगु दसि कथं आ हे नं स्वये दनि ।

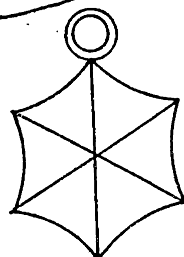
नाप लुँया मौलिक प्रविधि कथं अपाया धू, चि तया सौपाँय्‌ पुत वंका वैद्य कविराजं सुवर्ण भस्म स्वास्थ्य वर्द्धक वास: चिकुलां ग्राहक-तय्‌त नयेगु सल्लाह बिइगु चलन न्यने दु ।

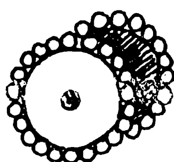

भ्रीगु तिसा ज्वलंया
छगू भलक

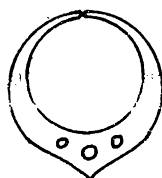

तायो

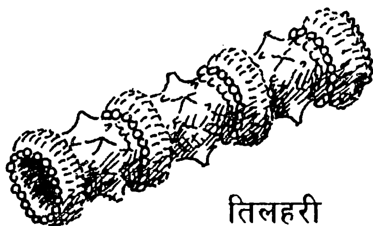

तुकि

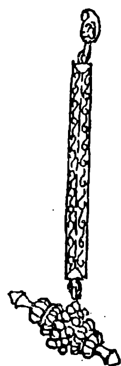

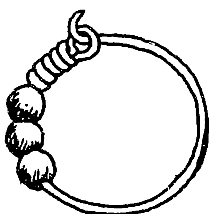
न्हाति

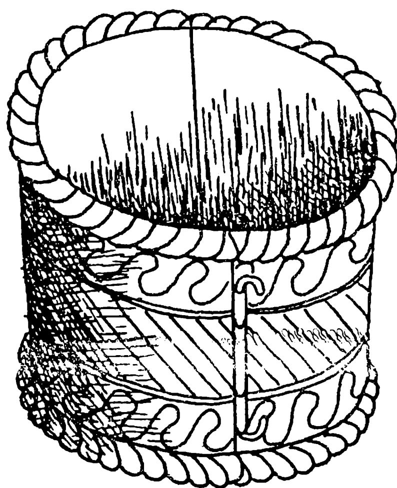
तिलहरी

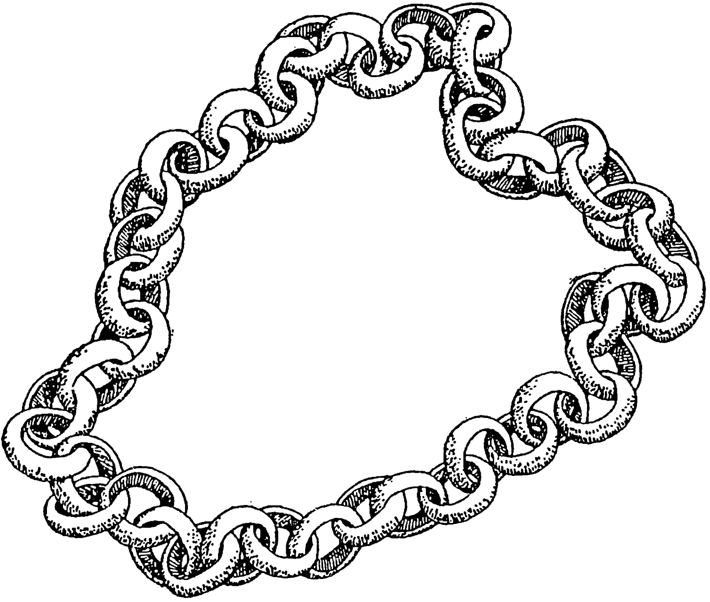
तायो तुकि

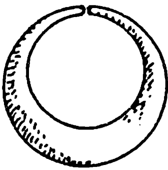
पुनाय्चा

बाइ

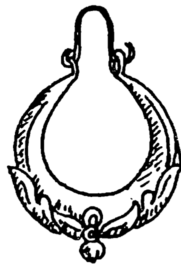

वहः सिखःमाः

सादा चाचा

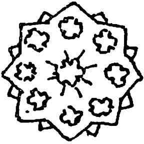
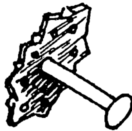
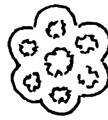
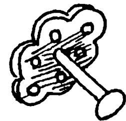

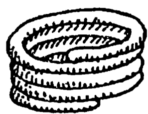
लुँया चाः

शिरबन्दी

ढुंग्री

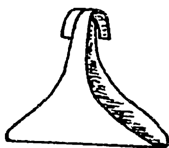

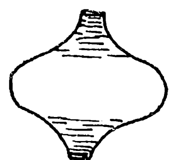
हिना अंगू

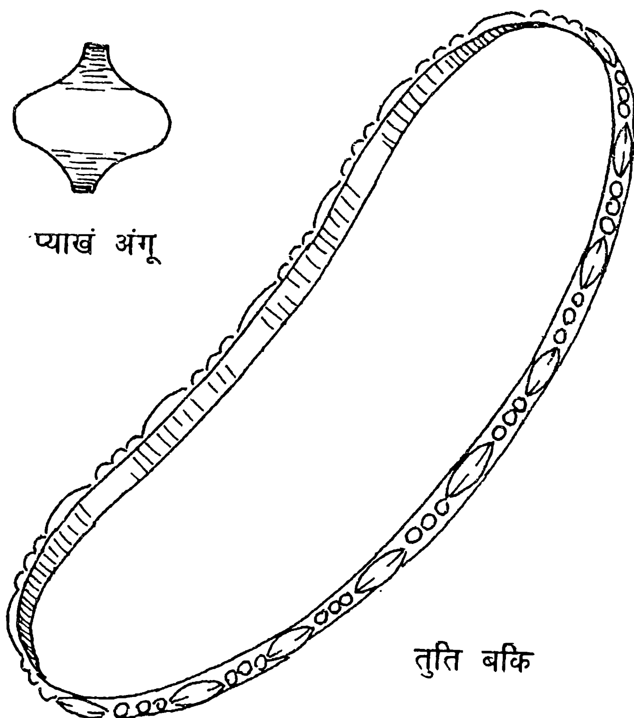

सिन्हः

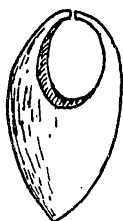

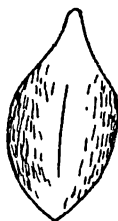

प्याखं अंगू

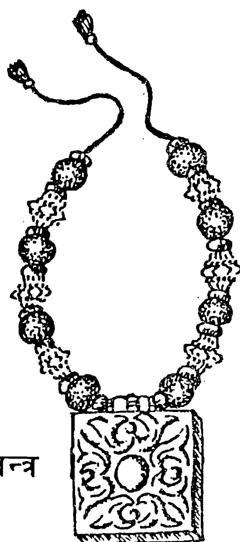

तुति बकि

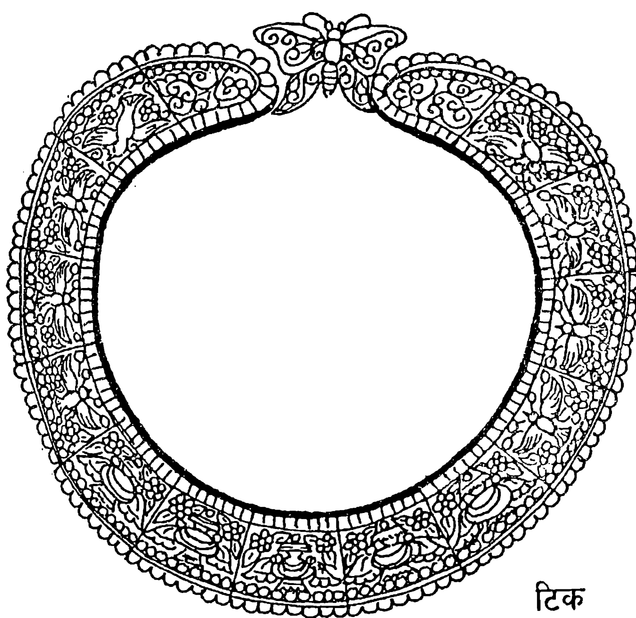

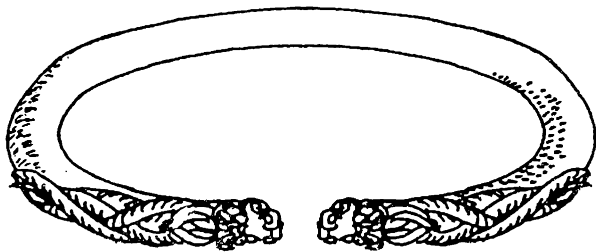
माक:सि

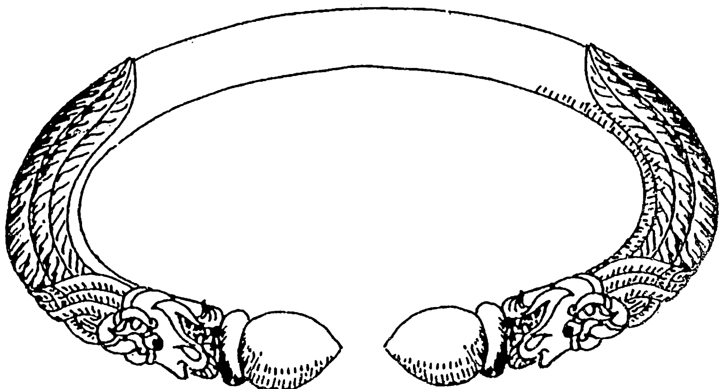
जन्त्र

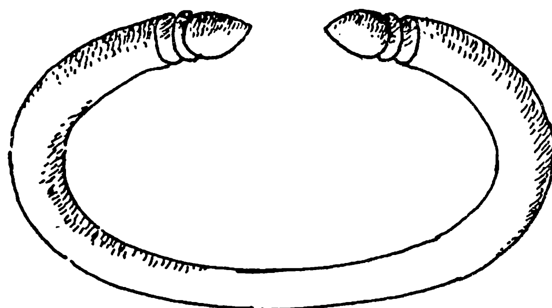
टिक

लुँ चुल्या

सिंख्वाः कल्लि

जंकु कल्लि